

ÖNKÉNTES SZEMLE

2022.
2. évfolyam
4. szám

ELMÉLET | GYAKORLAT | MÓDSZERTAN

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Kuti Éva *tiszteletbeli elnök*, Pavluska Valéria *elnök*

szerkesztőbizottsági tagok:

Kozák Annamária, Molnár Klára, Nárai Márta, Oláh Miklós,

Reisinger Adrienn, Sebestény István, Szabó Máté

SZERKESZTŐSÉG

Bartal Anna Mária

(főszerkesztő)

Dorner László

Fényes Hajnalka

Laki Ildikó

Markos Valéria

Nagy Réka

Perpék Éva

www.onkentesszemle.hu

szerkesztoseg@onkentesszemle.hu

KIADÓ

Alapítvány a Magyar Önkéntesség Fejlesztéséért

1024. Budapest, Buday László utca 5/b.

Kmetty Zoltán (kurátor), Bartal Anna Mária (főszerkesztő)

ISSN 2786 - 0620

2022

TARTALOM

ELMÉLET

- Pallay Katalin – Markos Valéria – Fényes Hajnalka:** Kárpátaljai fiatalok 3-26
önkéntes tevékenysége a 2022-es orosz-ukrán háború idején
- Bartal Anna Mária:** Középtávú szükségletfelmérés eredményei a Magyar 27-56
Ökumenikus Segélyszervezet által támogatott ukrán menekültek körében
- Kocsis Zsófia – Markos Valéria – Fazekas Elek – Pusztai Gabriella:** Az 57-87
önkéntesség mint a szülők iskolai bevonódásának egy formája –
szisztematikus szakirodalmi elemzés eredményeinek bemutatása

GYAKORLAT

- Mudra Viktória:** Önkéntességgel a környezetvédelemért – ELTE Együtt a 88-98
Környezettudatos Szemléletért, fenntarthatósági és megtakarítási
program
- Domonyik Annamária – Lászlóné Csobay Krisztina – Német Erika:** Hogyan 99-112
lesz egy zöld civil szervezet „Társatok a zöldülésben”?

MÓDSZERTAN

- Kereskedő Emőke:** Önkéntes koordinátori munka és önkéntesség a 113-124
Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központban

RECENZÍÓ

Perpék Éva: Az egyszeri önkéntes – egy nemzetközi kutatás eredményei 125-129

Laki Ildikó: Az önkéntesség mint társadalmi és közösségi befogadás az 130-134
időskorúaknál – egy finn vizsgálat tanulságai

KÁRPÁTALJAI FIATALOK ÖNKÉNTES TEVÉKENYSÉGE A 2022-ES OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ IDEJÉN

PALLAY KATALIN¹ – MARKOS VALÉRIA² – FÉNYES HAJNALKA³

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.4.3-26>

Absztrakt

A 2022-es orosz-ukrán háború idején fontos szerep hárul a kárpátaljai fiatalokra, akik önkéntesként segítik a menekülteket Kárpátalján, az ukrán-magyar határon és Magyarországon. A narancsos forradalom és a Majdan téri tüntetéssorozat következtében jelentősen nőtt az ukrán lakosság civil aktivitása, illetve Kárpátalján a magyar kisebbségi lét is felerősítette a civil részvételt az ezredforduló után. Kutatásunk célcsoportját indokolja, hogy Ukrajnában a fiatalok alkotják az önkéntesek legnagyobb csoportját. Feltáró kutatásunkban félig strukturált interjúkat készítettünk kárpátaljai fiatal önkéntesekkel, melynek során azt vizsgáltuk, hogy milyen háború előtti önkéntes tapasztalatokkal rendelkeztek, mi jellemző a háború alatti önkéntes tevékenységükre, mi motiválta őket az önkéntességre, és milyen formában térülhet meg számukra. Az interjúk mentén témaanalízis mellett típusanalízist is készítettünk, melynek során három önkéntes-típust határoltunk körül (altruista motivációjú rendszeres önkéntesek, vegyes motivációjú rendszeres önkéntesek és vegyes motivációjú alkalmi önkéntesek). Kutatásunk legfontosabb eredménye, hogy a háború következtében kialakuló társadalmi feszültség ellenére a kárpátaljai önkéntes fiatalokra erős szolidaritás a jellemző az ország belsejéből érkező ukrán menekültekkel kapcsolatban. Másik fontos következmény lehet, hogy az interjúalanyok azon csoportja, akik csak a háború idején kezdtek el önkéntes tevékenységet végezni, feltehetőleg a jövőben is nyitottak lesznek mások megsegítésére, melynek következtében még inkább terjed az önkéntesség kultúrája a vizsgált térségben.

Kulcsszavak: fiatalok, önkéntesség, a 2022-es orosz-ukrán háború, a menekültek segítése, önkéntes motivációk,

¹ Pally Katalin (PhD) főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék

² Markos Valéria (PhD) szociológus, szociológus, kutató Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ

³ Fényes Hajnalka (PhD), közgazdász - szociológus, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék

Volunteer activity of the Transcarpathian youth during the 2022 Russian-Ukrainian war

Katalin Pallay – Valéria Markos – Hajnalka Fényes

Abstract

During the Russian-Ukrainian war of 2022, an important role will be assigned to the Transcarpathian youth who volunteer in Transcarpathia to help refugees on the Hungarian-Ukrainian border and in Hungary. As a result of the Orange Revolution and the series of demonstrations on Majdan Square, the civil activity of the Ukrainian population increased significantly, and the minority position of Hungarians living in Transcarpathia also strengthened civil participation after the turn of the millennium. The target group of our research is justified by the fact that young people are the largest group of volunteers in Ukraine. In our exploratory research, we conducted semi-structured interviews with young volunteers from Transcarpathia, and we investigated their volunteer-experiences before the war, the characteristics of their volunteer-activities during the war, their motivation for the volunteer activity, and the possible positive outcome of their activities. In addition to the theme-analysis along the interviews, we also prepared a type-analysis, and we differentiated between three volunteer-types (regular volunteers with altruistic motivations, regular volunteers with mixed motivations, and occasional volunteers with mixed motivations). The most important result of our research is that, young volunteers from Transcarpathia are characterized by strong solidarity for the Ukrainian refugees despite the social tension arising as a result of the war. Another important finding may be that the group of respondents who only started to volunteer during the war might be open to help others also in the future, and as a result, the culture of volunteering may spread even more in the examined area.

Keywords: young people, volunteering, the 2022 Russian-Ukrainian war, helping refugees, motivations for volunteering,

BEVEZETÉS

A napjainkban egyre inkább éleződő orosz-ukrán ellentét több évszázados múltra tekint vissza (Fedinec 2022). A közelmúltban tapasztalható eszkaláció 2021-ben vette kezdetét, amikor Oroszország erőteljesen növelni kezdte katonai jelenlétét a kelet-ukrajnai határ orosz oldalán. Az ukrán és az európai vezetők aggodalmát fokozta Vlagyimir Putyin 2022. február 21-i döntése, melynek értelmében elismerte a két szakadár ukrán közigazgatási egység, Donyeck és Luhanszk függetlenségét. Február 24-én az orosz hadsereg megtámadta Ukrajnát, ezzel kezdetét vette az orosz-ukrán háború. A nyugati országok, köztük az Európai Unió határozottan elítélte az orosz agressziót, kiállt Ukrajna területi integritása mellett és szankciókat léptetett érvénybe a támadó féllel szemben.

Ukrajnába Oroszországból, a Krím-félszigetről és Fehéroroszországból vonultak be az orosz csapatok, majd a Donyeck és Luhanszk régiók oroszok által támogatott fegyveres szeparatistái is csatlakoztak a harci művelethez. Az első csapások Ukrajna katonai infrastruktúrája, repülőterei, légvédelmi létesítményei és egyéb stratégiai célok ellen irányultak (Kemény, 2022). Az orosz invázió következtében több millió ukrán állampolgár kényszerült elhagyni otthonát. A külföldre menekülők többsége az Európa Unió valamely szomszédos országa felé vette az irányt. Ebből a szempontból felértékelődött a legnyugatibb ukrainai megyének számító Kárpátalja szerepe, amely négy uniós tagállammal (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Románia) határos. A menekülthullám kezelésében különösen fontos feladat hárult a kárpátaljai önkéntesekre.

Tanulmányunkban a kárpátaljai fiatalok önkéntességét vizsgáljuk a 2022-es orosz-ukrán háború idején. A fiatal célcsoport vizsgálatát indokolja, hogy Tokhtarova (2014) szerint az önkéntesek legnagyobb csoportját Ukrajnában a középiskolai tanulók és a felsőoktatási hallgatók teszik ki. Kvalitatív félig strukturált interjúk kutatásunkban olyan felsőoktatásban tanuló, vagy már végzett fiatalok szerepelnek, akik beszélnek magyarul és önkéntes tevékenységüket nemcsak Kárpátalján, hanem Magyarországon is végzik, ahol szintén a menekülteknek segítenek.

A kutatás újszerűsége, hogy a téma aktualitása ellenére eddig kevés tanulmány foglalkozott a 2022-es orosz-ukrán háború okozta önkéntességgel. Újszerű a kutatás célcsoportja is, a Kárpátalján és Magyarországon is önkéntes tevékenységet végző, Ukrajnában élő magyar kisebbséghez tartozó egyetemisták vagy már végzett hallgatók. A kutatás hiánypótló annyiban is, hogy a közép-kelet-európai térségben, az utóbbi években az egyetemisták önkéntességét inkább kvantitatív nagymintás adatokon, és nem kvalitatív interjúk módszerrel vizsgálták.

A kutatás során hat fő kérdést fogalmaztunk meg. Az első két kérdés a háború előtti önkéntes tapasztalatokra, és azok motivációjára vonatkozott. További két kérdésünk már a háború idején folytatott önkéntes tevékenységeket és azok motivációit igyekezett feltárni. Végezetül vizsgáltuk az önkéntesség megtérülését az önkéntesek szemszögéből nézve, illetve fő kérdésünk volt az is, hogy milyen önkéntes típusok érhetők tetten e különleges önkéntes tevékenység során.

Tanulmányunk elméleti részében elsőként a kárpátaljai és ukrán önkéntességgel foglalkozunk a rendszerváltás utáni időszakban, majd pedig az egyetemisták önkéntes tevékenységeivel kapcsolatos kvantitatív kutatások eredményeit mutatjuk be, mely kutatások Kelet-

Magyarország, Románia partiumi része és Kárpátalja magyar tannyelvű felsőoktatási intézményeiben folytak. Foglalkozunk az önkéntesség és önkéntes csoporttagságok gyakoriságával, az ezeket befolyásoló tényezőkkel, az önkéntesség motivációival a hallgatók körében, végül pedig nemzetközi kutatások eredményeit mutatjuk be az önkéntesség hatásairól és megtérüléséről a fiatalok körében.

A kutatási módszertan bemutatása után az elkészült 13 interjú mentén témaanalízist végeztünk, ahol a főbb elemzési dimenziókat az első öt kutatási kérdésünk mentén alakítottuk ki. Ezt követően az interjúk típusanalízisét hajtottuk végre, melynek során három önkéntes-típust határoltunk körül a menekülteket segítő önkéntes fiatalok körében. Dolgozatunkat az összegzéssel és a következtetéseinkkel, valamint a kutatás korlátaival és a további kutatási tervekkel zártuk.

ÖNKÉNTESÉG UKRAJNÁBAN ÉS KÁRPÁTALJÁN

Az önkéntesség, mint felelősségteljes társadalmi szerepvállalás és civil aktivitás a rendszerváltást követő években kezdett kialakulni Ukrajnában is. A szovjet korszak nem támogatta az állampolgárok önszerveződő tevékenységét, ideológiai érdekeket szolgáló közösségi nevelés valósult meg a társadalomban. A civil aktivitás terén létrejött változásokra az egyéni és a társadalmi felelősségvállalás erősödése, valamint a globális és lokális kihívások hatottak (Báthori-Tárczy – Katsora 2013).

A független Ukrajnában az első önkéntesek az Egyesült Államok Békehadtestének képviselői voltak 1992-ben. Az országban folytatott önkéntes tevékenységük az újonnan létrejött állam gazdaságfejlesztését és az angol nyelv oktatását célozta meg (Lypytchuk 2022). A független Ukrajna megalakulása után, az 1990-es években kezdték kiépíteni az önkéntes alapon működő szervezetek, egyesületek rendszerét (Sydorenko 2015). E rendszer kiépítését számos dokumentum alapozta meg, többek között *Az ukrajnai állami ifjúságpolitika általános elveiről* szóló 2859 számú nyilatkozat (1992. 12. 15.); *Az ukrajnai fiatalok társadalmi fejlődésének előmozdításáról* szóló 2998-XII számú törvény (1993. 02. 05.), *A gyermekekkel és fiatalokkal végzett szociális munkáról* szóló törvény (2001. 06. 21.). Ukrajnában az önkéntes tevékenységről szóló jogszabályt 2011. április 19-én fogadták el, majd több alkalommal módosították. A törvény kimondja, hogy az önkéntes tevékenység egy nonprofit társadalmi irányultságú cselekedet, amelyet önkéntesek végeznek önzetlen segítségnyújtás formájában.

Önkéntes pedig az a természetes személy, aki szabad akaratából segítségnyújtással, mások megsegítésével társadalmi célú nonprofit tevékenységet végez (Ukrajna törvénye az önkéntességről, 2011., № 42). Az ország területén Ukrajna cselekvőképes állampolgárai és tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldiek is végezhetnek önkéntes tevékenységet.

A 2004-es „narancsos forradalom”, majd pedig a 2013–2014-es Majdan téri tüntetéssorozat⁴ után megnőtt a civil aktivitás Ukrajnában, ami csak tovább erősödött az Ukrajna keleti részén 2014 márciusában kirobbanó fegyveres konfliktus miatt (Tokhtarova 2014; Pan’kova et al. 2016). A kialakuló társadalmi problémákkal új feladatkörök jelentek meg az önkéntesek számára: segíteni kellett a Krímről és Donbászból érkező menekülteket és a terrorelhárítási műveletek területén (ATO) harcoló katonákat. A katonák segítése leggyakrabban a segélyszállítmányok eljuttatásában, az elsősegélynyújtásban, az eltűntnek nyilvánított katonák felkutatásában és a foglyok szabadon bocsátásában nyilvánult meg (Paslavska 2016). Figyelembe véve az ilyen jellegű önkéntes feladatokat, kijelenthető, hogy az ukrain önkéntesség a hagyományosak mellett sajátos feladatokat is ellát. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia 2015-ös adatai rávilágítanak, hogy a kelet-ukrainai terrorelhárítási hadműveletek civil kezdeményezések és egyesületek létrehozását eredményezték (Pan’kova et al. 2016).

A 2022. február 24-én kezdődő orosz invázió még nagyobb lendületet adott az ukrain állampolgárok társadalmi aktivitásának. Ezt bizonyítják az *Ukrajna a háborús körülmények között* (Проект «Україна в умовах війни») című kutatás eredményei, melynek célja az volt, hogy megvizsgálja az orosz invázió miként hatott az ukrán állampolgárok mindennapjaira. A 2022. március 8–9-én végzett kutatásban Ukrajna valamennyi megyéjéből (Donbász és Krím kivételével) 1200 ukrán állampolgár vett részt. Az eredmények szerint a válaszadók 39 százaléka végzett önkéntes munkát a háború kitörése óta. Április 6-án ismételten elvégezték a kutatást, ebben az esetben valamivel alacsonyabb arányban, a megkérdezettek 35 százaléka jelölte azt a lehetőséget, hogy önkéntesként segített a civil lakosságnak és a katonaságnak. A felmérés szerint legnagyobb arányban az ország nyugati részén végeztek önkéntes tevékenységet (39 százalék). Feltehetően ennek hátterében az áll, hogy az ország nyugati felén nincsenek aktív harcok, a háborús övezetekből érkező menekültek elszállásolásában és

⁴ A vita Ukrajna EU-s csatlakozásával kapcsolatban robbant ki az oroszbarát kormány és az ellenzék között és véres összecsapásba torkollott.

ellátásában az ország nyugati lakosai jelentős mértékben kiveszik a részüket. A kutatás arra is rávilágít, hogy az önkéntes tevékenységet végzők közel fele 18 és 35 éves közötti fiatal. Tokhtarova munkája (2014) kiemeli az ukrainai önkéntes mozgalom azon korábbi időszakban is jelen levő sajátosságát, hogy az önkéntesek legnagyobb csoportját középiskolai tanulók és felsőoktatásban résztvevő hallgatók alkotják.

A háborús események következtében külföldre menekülők többsége az Európa Unió valamely szomszédos országát célozta meg. Kárpátalja, Ukrajna legnyugatibb megyéje négy uniós tagállammal – Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal és Romániával – határos. A külföldre menekülők jelentős része áthaladt és megszállt Kárpátalján. Mivel e megyében nem zajlottak aktív harcok, ott is jelentősen megnövekedett az ideiglenesen áttelepült belső-ukrajnaiak száma. Február 25-én, a háború második napján 12 ezer menekültet regisztráltak Kárpátalján⁵. Március 21-i sajtóforrások szerint a megyében közel 200 ezer menekültet tartottak számon⁶.

A háború kitörésekor távoktatást rendeltek el, mivel a kárpátaljai oktatási intézményekben és azok kollégiumaiban is menekülteket szállásoltak el. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán 711 belső-ukrajnai menekültet fogadtak. A menekülthullám kihívás elé állította a kárpátaljai ellátórendszert. A külföldről érkező segítségnyújtás, a helyi összefogás és az önkéntesek munkájának köszönhetően sikerült elkerülni a humanitárius katasztrófát. A háborús helyzet és a menekültáradat Kárpátalján is felerősítette az informális és formális önkéntes munkavégzést a helyi lakosok körében, illetve az egyetemisták az online oktatás miatt is rugalmasabban tudták végezni önkéntes munkájukat. A fiatalok különböző önkéntes szervezetekhez csatlakozva (Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Magyarország Hungary Helps programja, Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, Baptista Szeretetszolgálat, Kárpátaljai Baptista Jótékonyági Alapítvány, Magyar Református Szeretetszolgálat, Kárpátaljai Református Egyház) segítették az ideiglenesen Kárpátalján tartózkodó menekültek elszállásolását, étkeztetését, a külföldről érkező humanitárius segélyek kiosztását. Jellemző volt az is, hogy mind az egyházi, mind a kulturális és szabadidős önkéntes szervezetek profilja a háború miatt megváltozott. Az egyházi szervezetek mellett a kulturális és szabadidős

⁵ Zakarpattya priynyalo mayzhe 12 tis bizhentsiv z riznih oblestey ukayini. zaxid.net

⁶ Pereselancjami statistika na Zakarpattya. m-studio.net.ua

önkéntes szervezetek is a menekülteket kezdték el segíteni, mivel a nagyobb rendezvényeket a háború miatt betiltották, hogy ne legyenek csoportosulások.

Az orosz–ukrán háború idején felfutó önkéntes tevékenység nem csupán az országon belül tapasztalható. A külföldre menekülő ukrán állampolgárok jelentős része jelenlegi tartózkodási helyén csatlakozott az önkéntesekhez, s külföldről segíti a háborús zónában élőket és az onnan érkező menekülteket (Kotelevets 2022). Ez a tendencia az ideiglenesen külföldön tartózkodó kárpátaljai fiatalok körében is megfigyelhető.

A Magyarországon tartózkodó magyarul, ukránul vagy oroszul és angolul beszélő (jórészt ukrán-magyar vegyesházasságból származó) egyetemi hallgatók az Innovációs és Technológiai Minisztérium kezdeményezéseihez csatlakoztak. A fiatalok egy része Erasmus vagy Makovecz ösztöndíj keretében tanult Magyarországon. A kárpátaljai hallgatók tolmácsként segítették a menekülteket a Záhonyból Budapest felé tartó humanitárius vonatokon, a Nyugati és a Keleti Pályaudvarokon és a BOK Sportcsarnokban. Utóbbi helyszín a menekülteket befogadó központtá vált Budapesten.

A FELSŐOKTATÁSI HALLGATÓK ÖNKÉNTESSEGE ÉS ÖNKÉNTES CSOPORTTAGSÁGA

Kelet-Magyarországon, Románia nyugati, partiumi részén és Ukrajnán belül Kárpátalján végzett nagymintás kutatássorozat szerint 2012 és 2019 között a Magyarországon tanulók körében volt a legalacsonyabb a tanulmányaik mellett önkéntes munkát végzők aránya, és a romániai almintában a legmagasabb. Ez utóbbi háttérben az állhat, hogy Romániában szakmai gyakorlatként is elismerik a hallgatók önkéntes munkáját. Ukrajnában, ezen belül Kárpátalján 2012-ben a diákok 31 százaléka volt önkéntes tanulmányai során, 2014-re a Majdan téri tüntetések idején ez az arány 55 százalékra emelkedett, és utána kisebb csökkenés (43 százalékra) figyelhető meg (Fényes – Pusztai 2012a; Fényes 2015; Bocsi et al. 2020).

A térségben a kutatók vizsgálták a diákok önkéntes csoporttagságait is, azt feltételezve, hogy valamely egyesülethez, körhöz, klubhoz vagy alapítványhoz történő formális kötődés előrevetíti az önkéntességre való hajlamot is. A 2010-es adatokhoz képest 2019-re majdnem minden csoportban nőtt a diákok részvétele, de legnagyobb növekedés a vallási, ifjúsági érdekvédelmi és a civil- és önkéntes szervezetekben volt. A vizsgált országok közti különbségeket tekintve az eredmények azt mutatták, hogy a csoportokban való részvétel esélyét növelte, ha a diák Ukrajnában tanult, és csökkentette, ha Magyarországon (Bocsi et al.

2020). Pusztai (2017) kutatásai szerint a jelenség magyarázata lehet, hogy a kisebbségi lét növeli a hallgatók civil részvételét, és az ukrainai almintában volt a legmagasabb, a magyar almintában pedig legalacsonyabb a kisebbségben élő hallgatók aránya. Emellett Ukrajna helyzete annyiban is speciális, hogy – ahogy már láttuk – a narancsos forradalom és a Majdan téri tüntetések után a civil aktivitásban felfutás volt látható.

Az önkéntességet és a hallgatók csoporttagságát befolyásoló tényezők

Wilson (2000) „társadalmi erőforrás elmélete” szerint a jobb anyagi helyzet, a magasabb iskolázottság és kulturális tőke és a nagyobb társadalmi tőke (például a szélesebb kapcsolatháló, szervezeti tagságok, politikai kötődés, vallásos szervezeti aktivitás) növelik elsősorban az önkéntesség valószínűségét. Azonban az is kimutatható, hogy a társadalmi (kapcsolati) erőforrások erősebb előrejelzői az önkéntességnek, mint a szociodemográfiai tényezők (Perpék 2012). A vallásosságon belül elsősorban a közösségi vallásos aktivitás (pl. templomba járás, vallásos kisközösségi tagság) növeli az önkéntesség esélyét és nem a hit önmagában (Ruiter – De Graaf 2006; Wilson – Musick 1997; Becker – Dhingra 2001; Tienen et al. 2011).

A Közép- és Kelet-Európában, a felsőoktatási hallgatók körében végzett fenti kutatások (Fényes – Pusztai 2012b, Fényes 2015, Bocsi et al. 2020) ezt megerősítve azt mutatták, hogy az önkéntesség esélye nagyobb, ha az anya iskolázottabb, ha jobb a diák saját anyagi helyzete, és ha városban nőtt fel, azonban 2019-es adatok szerint a diákok társadalmi háttérének már nem volt hatása. A fejlett országok adataihoz hasonlóan, a vallásosságon belül elsősorban a templomba járás és a vallásos kisközösségi tagság növelte jelentősen az önkéntesség esélyét a térségben tanuló diákok körében is. A diákok kapcsolati erőforrásait tekintve a szülőkkel való lazább, az oktatókkal és a külső (egyetemen kívüli) barátokkal való szorosabb kapcsolat esetén volt nagyobb az önkéntesség esélye. A demográfiai változók szerint inkább az idősebb diákok végeztek önkéntes tevékenységet, de nemenként nem lehetett eltéréseket kimutatni. Azonban a 2019-es adatok azt mutatták, hogy a férfi hallgatók esetén általában nagyobb az esély, hogy csoportok vagy szervezetek tagjai legyenek. A képzés területét tekintve a segítő szakmát tanulók körében volt a legnagyobb az önkéntes tevékenységek esélye, a gazdasági képzésekben pedig a legalacsonyabb.

AZ ÖNKÉNTESSEG MOTIVÁCIÓI A FELSOÓKTATÁSI HALLGATÓK KÖRÉBEN

Az önkéntesség motivációi két típusba rendezhetők a felsőoktatási hallgatók körében: a segítő célú altruista motivációk (fontos a másokon való segítség, a vallás és a hit, a közösséghez tartozás, az önkéntesség egyfajta erkölcsi kötelesség) és az individualista-önérdekű motivációk (pl. munkatapasztalatszerzés, szakmai fejlődés, a szabadidő hasznos eltöltése, új barátok szerzése). A fenti közép- és kelet-európai országban végzett kutatások eredményei (Fényes, Pusztai 2012a, Fényes 2015, Fényes et al. 2021, Stefanescu – Osvat 2011) azonban azt mutatták, hogy a tisztán individualista típus nem jelent meg az egyetemisták körében, hanem az új típusú önkénteseknek is fontos volt a másokon való segítség. Az egyetemisták önkéntességének motivációi mentén a kutatások két fő klasztert, a csak segítő célú és a vegyes motivációjú csoportot különítették el. További eredmény, hogy a vallásos diákokra nem jellemzőbb a tradicionális, csak segítő célú önkéntesség, és az ő motivációjuk is inkább vegyes (Fényes – Pusztai 2012a; Fényes 2015).

A vegyes motivációkat mutatták ki az USA-ban és Kanadában végzett kutatások is (Handy et al. 2010). Fontos megjegyezni, hogy az életrajzi megjelenítés a nyugati országokban már korábban is fontos motiváció volt (Handy et al. 2010), azonban a közép- és kelet-európai térségben inkább csak napjainkban vált fontossá a felsőoktatási hallgatók körében (Fényes et al. 2021). Egy 2014-es (Fényes 2015) közép- és kelet-európai térségben végzett kutatás szerint, ahol a motivációkat 21 féle indikátorral mérték, a vegyes (segítő és egyben új típusú) motivációk mellett külön faktorba rendeződtek a saját pszichológiai fejlődési motivációk és a posztmodern önkéntességi motivációk a fiatalok körében, mely utóbbi esetén az önkéntesség célja pl. a környezetvédelem, vagy más kultúrák megismerése.

Ha az országok közti különbségeket tekintjük, 2012-ben az ukrainai és a magyarországi diákoknak az életrajzban való megjelenítés még nem volt motiváló erő az önkéntesség során (Fényes – Pusztai 2012a). Azonban 2014-re ez a motiváció, valamint a barátok és családtagok önkéntessége már egyedül csak az ukrainai diákok körében nem volt fontos befolyásoló tényező (Bocsi et al. 2017). A 2019-es eredmények szerint pedig az is jellemezte az ukrainai hallgatókat, hogy az önkéntességük csak kevésbé kapcsolódott a tanulmányaik jellegéhez, tehát az önkéntesség és a karrierépítés feltehetőleg nem kapcsolódott annyira össze, mint a vizsgált másik két országban. Ennek hátterében állhatott, hogy Ukrajnában kevés lehetett a tanulmányok jellegének megfelelő önkéntes munkalehetőség (Fényes et al. 2021).

AZ ÖNKÉNTESSEG HATÁSAI ÉS MEGTÉRÜLÉSE

Nemzetközi kutatások szerint (Astin – Sax 1998; Hesser 1995; Eyler et al. 1997; Mabry 1998) az önkéntesség a felsőoktatásban számos kompetenciát fejleszt. Többek közt segíti a tanulmányi előmenetelt és szakmai fejlődést (például az önkéntes tevékenységet is végző diákoknak jobbak a tanulmányi eredményei, fejlődik a tanulmányi önképük és intellektuális önbizalmuk, többen vállalnak extrakurrikuláris munkát, jobb a tanárokkal való kapcsolatuk). Emellett fejleszti az életben való boldoguláshoz szükséges egyéb készségeket és kompetenciákat is (vezetői képességek, kritikai gondolkodás, problémamegoldó készség, interperszonális és kommunikációs készség, konfliktusmegoldó készség, team munka készség). Növelheti más kultúrák, etnikumok ismeretét és elfogadását, elősegítheti az egyéni értékrend, célok és attitűdök változását. Végül fejleszti az állampolgári tudatosságot és felelősségvállalást is a diákok körében, és növeli politikai aktivitásukat, valamint a társadalmi igazságosság és méltányosság elfogadását.

Az önkéntesség kompetenciafejlesztő hatása mellett fontos kiemelni, hogy az önkéntes tevékenység hosszabb távon akár anyagilag, egy megfelelő állás elnyerésével is megtérülhet a fiatalok számára. Fényes, Lipcsei és Szeder (2014) interjús eredményei azt mutatják, hogy jellemző a fiatalokra a Bourdieu (1986) elméletében kifejtett tőkekonvertálás az önkéntes munka során. Az önkéntes tevékenységért ugyan nem jár fizetség, de a fiatal munkatapasztalatot szerez, amit feltüntethet később az önéletrajzában, emellett a későbbi álláskereséshez hasznos kapcsolatokra és tudástőkére (munkaerőpiaci skillek) tehet szert. Az így szerzett kapcsolati és kulturális tőke később a fizetett munkavállalás során anyagi előnyökre konvertálható. Fontos kiemelni azt is, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok sokszor nem rendelkeznek elegendő mennyiségű kulturális és kapcsolati tőkével, de az önkéntes tevékenység által szert tehetnek rájuk.

Wilson (2000) rámutat arra is, hogy az önkéntesség kedvező hatással van az életminőségre, valamint a testi és lelki egészségre is. Ez a pozitív hatás elsősorban a jobb társadalmi kapcsolatokban, a közösségbe való sikeresebb beilleszkedésben mutatkozik meg, továbbá az összetartozás érzését jelenti az önkéntes számára. Borgonovi (2008) Amerikai Egyesült Államokban végzett kutatásai is kimutatták az önkéntesség és a nagyobb egyéni jóllét (well-being) közötti összefüggést, elsősorban önbevalláson alapuló egészségre és boldogságra vonatkozó adatok felhasználásával. Eredményeik szerint az önkéntesség szoros összefüggést

mutatott a jobb egészséggel és a nagyobb boldogsággal, míg az önzetlen viselkedés más formái, mint például a pénzadományozás vagy véradás esetén ez a pozitív hatás nem volt kimutatható. Hasonló eredményre jutottak Brown és munkatársai (2012) is, miszerint a kutatásban szereplő önkéntesek magasabb jóllétről (well-being), nagyobb önbecsülésről és önhatékonyságról, valamint kiterjedtebb társas kapcsolatokról számoltak be mint a nem önkéntes társaik.

Karhina és munkatársai (2017) a 2014-es ukrán katonai konfliktus kapcsán vizsgálták az önkéntesség hatását a személyes jóllétre (well-being) Ukrajna nyugati részén lévő Khmelnytsky városában. Hasonlóan a 2022-es háborúhoz, 2014-ben is Ukrajna egész területéről soroztak be férfiakat, és az önkéntesség jellemzően a védő katonák megsegítése kapcsán jelent meg, egyfajta társadalmi válaszként a konfliktushelyzetre. Az önkéntesség kezdetben informális majd szervezett formában zajlott, és célja az érzelmi és társas támogatás biztosítása volt. A kutatás eredményei szerint az önkéntesség több szempontból is pozitív hatással volt az önkéntesek jóllétére. Bővítette az önkéntesek kapcsolati hálóját, olyan pozitív érzelmeket hozott az életükbe, ami képes volt kompenzálni a munkába fektetett erőfeszítéseket, továbbá úgy érezték, hogy egyfajta értelmet adott az életüknek az önkéntesség. Az önkéntesség negatív hatásait is említette a kutatás, ilyen volt például a fizikai fáradtság és az, hogy olykor sok időt töltöttek az önkéntesek a segítő tevékenységekkel, elszakadtak a hétköznapi (nem önkéntes) világtól, gyakori volt a bizonytalanság érzése és olykor a saját szükségleteik elé helyezték a rászorulóknak szükségleteit.

AZ EMPIRIKUS KUTATÁS MÓDSZERTANA

Kutatásunk során 2022 májusában, 13 félig strukturált interjút készítettünk olyan önkéntesek körében, akik az Ukrajnából érkező menekültek segítségében vettek részt. Az interjúalanyok jellemzően magyar anyanyelvűek, akik jelenleg Ukrajnában élnek (elsősorban az ukrán-magyar határ közeli magyarlakta településeken), vagy a háború kitörését követően Magyarországra költöztek. A válaszadók 18–36 év közötti, felsőfokú végzettséggel rendelkező vagy jelenleg is az MA képzésben résztvevő fiatalok. Fontos kiemelni azt is, hogy szinte minden interjúalany arról számolt be, hogy az életében fontos szerepet játszik a vallásos hit. Ez azzal is magyarázható, hogy a külföldi magyarokra, úgy a kárpátaljaiakra is jellemző a tradicionális értékrend, amelyben kiemelt szerepet játszik az egyházi kötődés (Pallay 2021). Ozorak (2003)

felhívta a figyelmet arra, hogy a vallás növeli annak a valószínűségét, hogy a gondoskodó magatartás beépüljön a mindennapi cselekedeteikbe.

Az interjúk feldolgozásához témaanalízist és típusanalízist végeztünk. A témaanalízis alapját az interjúban szereplő alábbi kiemelt témakörök alkotják:

- korábbi önkéntes tapasztalatok;
- háború alatti önkéntesség jellemzői és motivációi;
- az önkéntesség során szerzett pozitív és negatív tapasztalatok;
- az önkéntesség megtérülése.

Az interjúk elemzését kézi kódolással végeztük deduktív logika alapján. A témaanalízis során azt vizsgáljuk, hogy az egyes témakörökön belül milyen tipikus, vagy kevésbé tipikus válaszokat adtak az interjúalanyok. A típusanalízis segítségével pedig az egyes interjúkat egységként kezelve azt tárjuk fel, hogy milyen önkéntes-típusok rajzolódnak ki az alanyok körében. Megállapításainkat interjúrészletekkel támasztjuk alá.

1. táblázat Az interjúalanyok bemutatása

Interjú alanyok	Nem	Életkor	Foglalkozás	Jelenlegi tartózkodási hely
1.	nő	36 év	néprajzkutató, doktorjelölt	Beregszász
2.	férfi	18 év	főiskolai hallgató – történelem és angol szak	Mezőkaszony
3.	nő	22 év	főiskolai hallgató, óvónő szak	Gát
4.	nő	20 év	főiskolai hallgató – biológia szak	Fertősalmás
5.	nő	22 év	főiskolai hallgató – tanító szak	Budapest
6.	nő	22 év	főiskolai hallgató – matematika szak	Nagyszőlős
7.	nő	26 év	tanító, PhD hallgató	Beregszász
8.	férfi	20 év	főiskolai hallgató, mérnök szak	Budapest
9.	férfi	23 év	főiskolai hallgató – matematika szak	Budapest
10.	nő	36 év	főiskolai hallgató, angol tanár szak	Beregszász
11.	nő	28 év	egyetemi hallgató, gyógypedagógus szak	Szeged
12.	férfi	23 év	főiskolai hallgató – matematika szak	Eger
13.	férfi	19 év	főiskolai hallgató – matematika szak	Budapest

Forrás: Saját adatgyűjtés alapján szerkesztett táblázat.

HÁBORÚ ELŐTTI ÖNKÉNTES TAPASZTALATOK

Az interjúalanyok fele nem számolt be korábbi önkéntes tapasztalatról, őket kizárólag a háborús helyzet áldozatainak való segítség késztetett az önkéntességre. Elsősorban a lehetőségek hiányával indokolták azt, hogy korábban nem vettek részt önkéntes munkában. Azok, akik rendelkeznek önkéntes tapasztalattal főként az egyházak, a helyi szervezetek vagy a

felsőoktatási intézményük által szervezett tevékenységekbe kapcsolódtak be. A tevékenységek jellemzően a lakóhelyen élők megsegítésére (idősek, gyermekek), kulturális programok szervezésére vagy a lakókörnyezet fejlődését támogató kezdeményezésekre koncentráltak.

„A háború előtt a faluban és az egyházban segédkeztem. gyermektáborokban és a kollégiumban is önkénteskedem. A kollégiumban csatlakoztam az ottani HÖK-höz és segítjük, tájékoztatjuk a hallgatókat.” (4. interjúalany).

„Önkéntes munkáimat a környezetemhez lehet kötni. A faluban szinte mindenbe bekapcsolódtam, fontos volt számomra a fejlesztése. A COVID-19 járványig rendszeresen részt vettem a szüreti és az újévi bálók szervezésében. A bevételekből egy játszótér kialakításán dolgozunk.” (6. interjúalany).

Az önkéntesség során fontos a támogató környezet, hiszen, ha az egyént másokon segíteni akaró, önkéntes tevékenységet végző emberek veszik körül, ő maga is nagyobb eséllyel találkozhat olyan szervezetekkel vagy programokkal, amihez önkéntesként szívesen csatlakozna. Brown és munkatársainak (2012) kutatása igazolta, hogy az önkéntesség esetén fontos a kiterjedt kapcsolati háló, és az interjúk tapasztalatok is alátámasztották ezt. Az önkéntes családtagok és barátok nemcsak az önkéntesség fontosságára hívhatják fel a figyelmét, de motiválhatják is a bevonódásra az egyént. Egyik interjúalany hangsúlyozta, hogy ő *„beleszületett az önkéntességbe”*, hiszen már a szülei és nagyszülei is végeztek önkéntes munkát, így fiatal kora óta természetes számára az önkéntesség. Mások kiemelték, hogy a barátaik között is volt önkéntes, így találkoztak az önkéntességgel.

Megkérdeztük arról is az önkénteseket, hogy mit jelent számukra általánosságban az önkéntesség. Gyorgyorvich és munkatársainak (2018) kvantitatív kutatási eredményei szerint a válaszadóknak az önkéntességről elsősorban a segítségnyújtás jut eszükbe. Kvalitatív kutatásunkban a résztvevő fiatalok szintén a másokon való segítő tevékenységgel azonosították az önkéntességet, mely érdek nélkül vezérelt, önzetlen munkavégzés egy pozitív cél elérése érdekében, és nem jár érte fizetség.

„Szerintem elsősorban azt [jelenti az önkéntesség], hogy segítsünk másokon. Tehát a segítségnyújtás ott, ahol éppen szükség van rá. Akkor érzem azt, hogy igazán önkéntes tevékenységet végzek, ha mindenféle cél és érdek nélkül tesszük. Nem várok érte pénzt vagy jutalmat, sőt még köszönetet se várok, ha látom, hogy szükség van valamilyen tevékenységre.” (1. interjúalany).

Többen említették az „áldozatkészség” fontosságát is az önkéntesség során, miszerint a szabadidejükről való lemondással jár a másokon való segítő tevékenység. Egyik interjúalany azt hangsúlyozta, hogy az önkéntességet kizárólag „jó szívvvel” lehet csak végezni. Egy másik válaszadó az önkéntességet az „emberségesség megnyilvánulásával” azonosította.

ÖNKÉNTESÉG HÁBORÚ IDEJÉN

Mivel az interjúalanyok többségéhez közel áll a vallásosság, jellemzően a református vallás, így többen a gyülekezeten keresztül értesültek arról, hogy önkéntesként támogathatják egyházuk munkáját a menekültek megsegítésében. Akik nem ilyen módon találtak rá a lehetőségekre, azok vagy munkahelyi felhívásra jelentkeztek, vagy a felsőoktatási intézményben hirdetett önkéntes lehetőségekbe kapcsolódtak be. Olyan alany is volt, aki az interneten találkozott önkéntes felhívással. Mivel az interjúalanyok többsége felsőoktatási hallgató, az online távoktatás miatt könnyen sikerült összeegyeztetniük az önkéntességet a tanulással. Többségük az órák után, délutánonként végzett önkéntes tevékenységet. Legtöbben segélypontokon segédkeztek. Az egyik interjúalany egy átmeneti szállón, ahol teljeskörű ellátást nyújtottak a menekülteknek.

„Mivel az óvodába, a munkahelyemen is menekültek vannak elszállásolva, oda is járok segíteni. Rendben tartjuk a közösségi tereket, a zuhanyzókat, az étkezőt. Orvost hívunk, ha panaszaik vannak. Értük is felelünk. Naplót vezetünk, ki hová megy, regisztráljuk őket, honnan érkeztek, és végig követjük az itt tartózkodásukat. Kapuzárás is van, ellenőrizzük, hogy visszajött-e mindenki. Éjjeli ügyelet is van. Akkor nincs annyi feladat, de éjjel is figyelni kell. 12 órás ügyeletet tartunk felváltva, van nappali és éjszakai műszak.” (4. interjúalany).

Egy másik interjúalany szintén egy segélyponton dolgozott, és az élelmiszer-csomagok szállítmányozásában, kiosztásában működött közre.

„Kétféle tevékenységet végzek: a megérkezett szállítmányok lepakolása és rendezése a raktárban, a második a csomagok készítése. Fontos, hogy minden csomagba ugyanolyan értékű csomagok jussanak. Ezután a felpakolásban veszek még részt.” (2. interjúalany).

Az Ukrajnából érkezők átlépve a magyar határt jellemzően a főváros felé indultak, több ezren vonattal. Mivel a magyar jegyellenőrök közül kevesen beszélnek ukránul, így nagy segítséget jelentett mind a menekültek, mind a vasutas dolgozók számára a magyarul és ukránul is beszélő önkéntesek segítsége. Több interjúalany Záhony-Budapest vasútvonalon ingázott, és tolmácsként segítette a menekültek eligazítását, informálását.

„A harmadik önkénteskedésem pedig a vonatozás. Ez annyiból áll, hogy segíték megvenni a jegyet a menekülteknek, majd a vonaton kitölteték velük egy kérdőívet. Felmérték, hogy milyen korosztály érkezik, hány nő, hány férfi, igényelnek-e orvosi ellátást stb. Utána tanácsot adok az elszállásolásban, de a vonat érkezése után átadom őket a fővárosban lévő önkénteseknek, elkísérem őket a segítőpontokba.” (8. interjúalany).

Voltak, akik adminisztratív feladatok ellátásában vettek részt. Ezek elsősorban az érkezők segítség iránti igényfelmérésére vonatkoztak, de voltak, akik a menekültek ideiglenes tartózkodási helyének biztosításában vállaltak szerepet. Néhányan szabadidős programok szervezésében vettek részt, főként gyermekprogramokat szerveztek.

A VIZSGÁLATBAN RÉSZTVEVŐK ÖNKÉNTES MOTIVÁCIÓI

Kutatásunk egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy mi motiválta az alanyokat az önkéntes tevékenységre. A szakirodalomból (Fényes – Pusztai 2012a; Fényes 2015; Fényes et al. 2021; Stefanescu – Osvat 2011) ismert megállapítás, miszerint a fiatalokat a segítő, altruista és individualista motivációk egyaránt jellemzik, alanyaink körében is megfigyelhető volt. Az interjúalanyok szerint az önkéntesség fő motivációja a háborús menekülteken való segítségnyújtás, ezt szinte minden interjúalany elsőként említette. Érzékelték azt, hogy szükség van az összefogásra és az együttes segítségre, ahogy az egyik interjúalany fogalmazott, a „szükség” motiválta. Az *individualista motivációk* között a többség a szabadidő hasznos eltöltését említette, illetve – ahogy majd látjuk – az önkéntesség megtérülésénél a kapcsolatépítés, mint hozam is megjelenik. Emellett a rendszeres önkéntesek a korábbi önkéntességük során az új ismeretek szerzését és az élményszerzést is motivációként említették.

A jelenlegi önkéntes tevékenység során a rászorulókon való segítség motivációján túl több interjúalany azt is említette, hogy azért önkénteskedett, mert az számára *lelki feltöltődést, jó érzést és örömet okozott*. Ahogyan a kutatások (lásd: Wilson 2000; Brown et al 2012; Borgonovi 2008) is felhívták rá a figyelmet, az önkéntességnek pozitív hatása van a lelki jólétre (well-being), az életminőségre és a boldogságérzetre is.

„Egyszer volt, hogy én adtam át a menekült csomagot a családoknak. Nekem is örömet okozott, hogy mennyire örültek neki, és milyen váratlanul érte őket.” (2. interjúalany).

„Szeretem látni, hogy amit teszek, annak másokra nézve pozitív hatása van. Ez jó érzéssel tölt el. Motivál a tudat, hogy segítek másokon, és ezzel megkönnyíthetem az életüket vagy a helyzetüket.” (4. interjúalany).

Egyik interjúalany pedig épp a rossz érzés elkerülése miatt kezdett el önkénteskedni, mivel úgy érezte ebben a helyzetben Kárpátalján lenne a helye, viszont ő Magyarországon tartózkodik. E lelki teher enyhítése miatt döntött úgy, hogy keres olyan lehetőségeket, ahol önkéntesként könnyítheti az otthon maradtak életét.

„Nagyon rosszul éreztem magam a tehetetlenség miatt, és amiatt, hogy nem vagyok most Beregszászban. Ott többet tudtam volna segíteni. Nagy erőfeszítések voltak a Máltainál, ahol emberhiánnyal küzdöttek. Nagyon bántott, hogy nem tudtam otthon lenni. Ezért itt segítettem, amiben tudtam.” (11. interjúalany).

A MEGKÉRDEZETTEK ÖNKÉNTESÉG SORÁN SZERZETT TAPASZTALATAI

Kutatásunkban az önkéntesség során szerzett pozitív és negatív tapasztalatokra egyaránt rákérdeztünk. Elsőként arra, hogy milyen pozitív tapasztalatokkal gazdagodtak az önkéntesek. Legtöbbször a pozitív érzés, élmény megélését említették, a lelki feltöltődést és a szeretetet, amit a menekültektől kaptak.

„Nagyon sok hálát és szeretetet kaptunk.” (1. interjúalany).

„Nagyon jó volt a gyerekekkel foglalkozni. Gyakran engem is ők vidítottak fel, hiszen a mi helyzetünk is bizonytalanná vált. Az idősök is pozitív élményt adtak, ők mindig átöleltek.” (5. interjúalany).

Néhányan a közösségi és a közösen megélt pozitív élményeket, a közös munka örömét, az összetartozás és összefogás érzését emelték ki. Ugyanakkor pozitívként megemlézték még a kapcsolatépítés lehetőségét és az új emberek megismerését is.

„Mindenképp pozitívak az emberek, akikkel találkoztam. Volt egy megszokott kollektíva, aminek a része voltam. Most megismertem teljesen új embereket, ez pozitív élmény volt. A menekültek pedig nagyon hálásak, ezt jó volt látni.” (3. interjúalany).

„Nagyon jó látni, hogy egy összetartó lelkes csapat főz. Szívesen segítenek. Új embereket ismertem meg, és új élettörténeteket hallottam.” (4. interjúalany).

„Pozitív számomra, hogy a jó cél érdekében sok ember össze tud fogni. Szülők, gyerekek egyaránt összefogtak. Számomra ez jó élmény volt.” (6. interjúalany).

Másokat az önkéntesség tovább erősített abban, hogy mennyire fontos és hasznos dolog a közösségért cselekedni. Ez motivációt jelent számára a jövőbeni önkéntességre nézve is.

„Mivel ez volt a legelső komolyabb önkénteskedésem, rájöttem, hogy szeretnék a jövőben is aktív önkéntes lenni. Megerősödött bennem, hogy milyen jó az önzetlen segítségnyújtás.” (13. interjúalany).

Negatív tapasztalatokról az önkéntesek többsége nem számolt be. Néhányan negatívumként említették, hogy a menekültek olykor idegesek voltak vagy elégedetlenek a segítségnyújtással, de amikor érezték az önkéntesek támogató hozzáállását, már pozitívan viszonyultak hozzájuk. Voltak olyan önkéntesek is, akik negatívumként a szomorú élettörténeteket említették, melyeket lelkiileg megterhelőnek érezték. Hasonló negatív tapasztalatokról számolt be Karhina és munkatársai (2017) kutatásukban a 2014-es ukrán katonai konfliktus kapcsán. Az egyik interjúalanyunk a következőképp számolt be erről:

„Negatívum volt a sok szomorú történet. Egy idős, hetven év fölötti néni részletesen elmesélte, hogyan jöttek le busszal Kijevből. Éjszaka jöttek, minden villanyt lekapcsoltak. Ha hallották a robbanásokat, a busz megállt és mindenki lehajolt a földre. Lelkiileg nagyon megterhelő volt belegondolni, hogy mit élhettek át az érkező emberek. Az is megrázó volt, hogy nem mindenkinek volt hová mennie. Menekültek, átjöttek a határon és ott tértek magukhoz. Nézték, hogy most innen hová tovább.” (7. interjúalany).

AZ ÖNKÉNTESÉG MEGTÉRÜLÉSE A VIZSGÁLATBAN RÉSZTVEVŐK SZERINT

Kutatásunkban kíváncsiak voltunk arra is, hogy látják az önkéntesek, hogy hogyan és milyen formában térül meg számukra az önkéntes munkavégzés. A megtérülés egyik formája lehet a szakirodalom (Wilson 2000; Brown et al 2012; Borgonovi 2008) szerint, hogy az önkéntesség által nő a lelki jóllét, mentális egészség és boldogságérzet. Az interjúk során többen a lelki feltöltődést említették, mint az önkéntesség pozitívuma, így a megtérülés kapcsán is említésre került a lelki jóllét mint az önkéntesség hozama.

„Az, hogy az ember meg van elégedve azzal, amit csinál és büszke magára.” (2. interjúalany).

„Érzelmileg megtérül az önkénteskedés. Jól eső érzés, hogy a falu összefogott.” (4. interjúalany).

Azon túl, hogy az önkéntesség örömet jelent az önkéntes számára, többen említették a baráti és szakmai kapcsolatok kiépítését, tapasztalatszerzést és szakmai fejlődést is.

„Öröm és kapcsolatépítés terén. Új szakmai kapcsolatokat is alakítottam ki.” (11. interjúalany).

„Sokat tanultam az emberektől. Anyagi megtérülést el kell felejteni, de mégis megéri, mert sokat tanultam, és rengeteg kapcsolatot alakítottam ki. Szinte a világ minden táján lett barátom az évek során, és a nyelvtudásom is rengeteget fejlődött. Mikor kitört a háború, rengetegen hívtak külföldről. Hollandiában és Amerikában rengeteg értékes barátom van, ezért nem bántam meg.” (10. interjúalany).

Végül megkértük az interjúalanyokat, hogy fogalmazzák meg, hogy tanultak-e valamit az önkéntességből és ha igen, mit? A felsoroltak között a leggyakrabban említett a *türelem*, az *önzetlenség*, az *empátia* és a *hála* volt. Többek annak felismerését említették, hogy milyen fontos szerepe van a *közösségi összefogásnak*. Volt olyan önkéntes, aki a *tiszteletet* és az *együttérzést* említette, felhívva arra a figyelmet, hogy sohasem lehet tudni, hogy mikor ki kerül nehéz helyzetbe, és kinek lesz szüksége segítségre.

ÖNKÉNTES-TÍPUSOK A VIZSGÁLATBAN RÉSZTVEVŐK KÖRÉBEN

A következőkben típusanalízis segítségével különítjük el az önkéntesek csoportjait. A vizsgált 13 interjú alapján három önkéntesség típus rajzolódik ki, melyeket a következőkben mutatunk be.

Altruista motivációjú rendszeres önkéntesek

Az interjúalanyok első csoportját az altruista motivációjú, hosszú ideje önkéntes munkát végző, gyakran erős vallásos háttérrel rendelkező egyének alkotják, akiknek legfőbb célja a másokon való segítség. Ezek az önkéntesek rendszeresen vesznek részt segítő tevékenységekben, elsősorban az időseken és rászorulókon segítenek, jellemzően fizikai munkát végeznek (ételosztás, csomagszállítás). Ők azok, akik nem várnak semmiféle hasznot az önkéntességtől, ahogyan az egyik interjúalany fogalmazott „*nem térült meg, de nem is várom.*” Elsősorban olyan önkéntes tevékenységet végeznek, melyhez nincs szükség szaktudásra, mindössze alapvető emberi értékekre, mint a türelem, segítőkészség, együttérzés, elszántság és önzetlenség. Az önkéntességet az önkifejezés egyik módjának tekinti az egyik interjúalany: „*Ezáltal érzem, hogy jó ember vagyok, mert segítek, ott vagyok.*” (8. interjúalany). Ebbe a típusba tartozó önkéntesek további jellemzője, hogy a családjukban és a közvetlen környezetükben is erősen jelen van az önkéntesség. „*Az önkénteskedésbe beleszülettem, belenőttem a családom révén.*” (10. interjúalany). A munka megtérülésének a hálát és a köszönetet tartják. Terveik között szerepel, hogy a jövőben is végeznek önkéntes munkát, az önkéntességet életük és életvitelük részének tartják.

A vegyes motivációjú rendszeres önkéntesek

A közép- és kelet-európai térségben végzett kutatások szerint az egyetemisták jelentős részére a vegyes motivációk jellemzőek (Fényes – Pusztai 2012a; Fényes 2015; Fényes et al. 2021;

Stefanescu – Osvat 2011). Az önkéntesek második csoportjába azok az önkéntesek tartoznak, akik szintén hosszú ideje végeznek önkéntes munkát, legtöbbször különböző szervezeteknél. A környezetük, a barátaik és a családtagjaik közül is többen önkénteskednek, de ez nem olyan gyakori, mint az előző csoportnál. Bár fontosnak tartják a másokon való segítséget, individualista motivációk is vezérlik őket az önkéntesség során, ahogy az egyik interjúalany fogalmaz a motivációkról: *„Sok tapasztalat, új élmények, ismeretségek.... Ha önkéntesek vagyunk egy rendezvényen, azon ingyenesen részt vehetünk és a munka mellett mi is élvezhetjük”* (4. interjúalany). Többféle önkéntes tevékenységben vesznek részt, ahol a segítségnyújtás mellett megjelennek a szabadidős önkéntes tevékenységek (például rendezvényszervezés, hagyományőrzés, településfejlesztés) vagy olyan tevékenységek, amelyekhez szakmai tudásra is szükség van (például tolmácsolás). Az önkéntesség pozitívumának a közösségi élményt tartják, és azt, hogy örömet okoz számukra a tevékenység. Az önkéntesség megtérülésében a saját lelki feltöltődésüket látják. Terveik között szerepel, hogy később is folytatják az önkéntes munkát.

A vegyes motivációjú alkalmi önkéntesek

Az önkéntesek harmadik csoportjába tartozók egyelőre nem rendelkeznek sok tapasztalattal, mivel csak a háború idején kezdtek el önkéntes tevékenységet végezni. Az ő számukra fontos a másokon való segítség, mindemellett a szabadidejük hasznos eltöltéseként is tekintenek az önkéntességre. Néhányan a várt megtérülés reményében végeztek önkéntes tevékenységet, úgy vélik, ha nekik szükségük lesz segítségre, ők is számíthatnak majd rá. Ahogy az egyik interjúalany fogalmazott: *„Ezen kívül hiszem azt, hogy odafenn számon tartják a jó cselekedeteket, és rajtunk is segíteni fognak, ha ne adj Isten, mi is hasonló nehéz helyzetbe kerülünk. Ha mi tudunk segíteni, mások is fognak segíteni. Ha mi feltartjuk a kezünket és elmenekülünk, akkor rajtunk se fognak segíteni.”* (3. interjúalany). Volt, akit a szakmai és baráti kapcsolatok kialakítása motivált: *„Rengeteg új ismeretre tettem szert és rengeteg új embert ismertem meg. Nagyon sokkal tartom a kapcsolatot. Úgy vélem, ez a kapcsolat mindkét fél részére előny lesz a későbbiekben.”* (7. interjúalany). Fizikai munkákba (segélyszállítmányok pakolása, csomagolás) és szellemi munkába egyaránt bekapcsolódnak. *„Ebben a helyzetben jól jön, ha valakinek van pszichológiai képesítése, mert egy pszichológus segíthet a traumák feldolgozásában. Lényegében mindenki segíthet, most jól jön egy tanár, egy szakácsnő vagy egy nyelveket beszélő ember. Ebben a helyzetben fontos a nyelvismeret. Csak akkor tudunk a*

menekültekkel beszélgetni, ha tudunk ukránul vagy angolul. De mindenki megtalálhatja a saját területét, ahol segíteni tud.” (3. interjúalany). A közvetlen környezetükben kevésbé jellemző az önkéntesség, volt, akinek a környezetében senki nem végzett ilyen tevékenységet. A barátoktól, de legtöbbször az internetről tájékozódnak az önkéntes lehetőségekről. Az önkéntesség megtérülését az emberek hálájában látják, illetve a megelégedettség érzésében, a kikapcsolódásban. Az önkéntességet addig tervezik, míg szükség van rá, és terveik között nem szerepel az élethosszig tartó önkéntesség.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Az Ukrajnában 2022 februárjában kialakult háborús helyzet következtében a diákok körében is felerősödött az önkéntes munkavállalási szándék. A fiatalok nemcsak a hazájukban végzik az önkéntes tevékenységet, hanem külföldön is, például Magyarországon, ahol szintén a menekülteket segítik. Tanulmányunkban Kárpátalján, az ukrán–magyar határon és Magyarországon folyó ukrainai menekülteket segítő önkéntes tevékenységeket mutatunk be. Kutatásunkban egyetemista vagy már végzett egyetemista fiatalokkal készítettünk félig strukturált interjúkat. Az interjúk 2022 májusában készültek, amikor a kollégiumokban elszállásolt menekültek miatt online oktatás volt, így egyetemista alanyaink rugalmasabban tudták végzeni önkéntes feladataikat. Ukrajnában a „narancsos forradalom” és a Majdan téri tüntetések felerősítették az ukrán társadalom civil aktivitását, illetve mivel az alanyaink többsége a kárpátaljai magyar kisebbség tagja, a kisebbségi lét is növelhette társadalmi szerepvállalásukat.

Első elemzési dimenziónk az volt, hogy a háború előtt milyen önkéntes tapasztalatokkal rendelkeztek az alanyaink. Akik korábban is voltak önkéntesek, főleg egyházi keretek közt, vagy az egyetemük szervezésében, illetve helyi lakókörnyezetükben végezték önkéntes tevékenységüket, de voltak, akik rendezvényszervezésben és egyéb szabadidős önkéntes tevékenységekben vettek részt. Az interjúk következő blokkja a háború kitörése utáni önkéntes tevékenységekről szólt. Az alanyok főleg egyházi szervezésben, munkahelyi felhívásban vagy internetes felületen értesültek az önkéntes lehetőségekről. A menekülteket segélypontokon pl. ruha és ételosztással, a Záhony-Budapest közötti vonatokon tolmácsként, illetve más adminisztratív feladatokkal segítették.

Akárcsak a korábbi kutatásokban (Fényes - Pusztai 2012a; Fényes 2015; Fényes et al. 2021; Stefanescu - Osvat 2011) a fiatalok legfőbb motivációja a segítségnyújtás volt, de megjelent új típusú motivációként a szabadidő hasznos eltöltése, valamint a rosszérzés elkerülése is azok körében, akik Magyarországra jöttek a háború miatt. A szakirodalomban (Wilson 2000; Brown et al. 2012; Borgonovi 2008) is szereplő lelki jóllét növekedését és boldogságérzetet, valamint a kapcsolatok épülését az önkéntesség megtérülésénél említették, tehát az önkéntes munkavégzés elkezdésekor ez nem volt elsődleges szempont. Ahogy az várható volt, a szakmai ismeretszerzés és egyéb szakmai motivációk a háború idején nem domináltak, erről a korábbi önkéntességük során meséltek alanyaink, bár az önkéntesség megtérülésénél a nyelvtudásuk fejlődéséről többen beszámoltak. Az önkéntesség megtérülését olyan formában is kifejezték, hogy öröm másokon segíteni, illetve, hogy barátságok és szakmai kapcsolatok is születtek az önkéntesség során.

Pozitív tapasztalatként a lelki feltöltődést, a menekültektől kapott szeretetet, a közös munka örömét, a kapcsolatok épülését és az összetartozás érzését említették. Negatív élmény volt a lelkiileg megterhelő szomorú, háború okozta élettörténetek, hasonlóan Karhina és munkatársai (2017) kutatásához.

Az interjúk típusanalízise során három csoportot tudtunk körülhatárolni. A rendszeres altruista motivációjú önkénteseket nem vezérelték önérdekű motivációk, korábban is és most is elsősorban segítő tevékenységekben vesznek részt, sokan egyházi keretekben. A rendszeres vegyes motivációkkal rendelkező önkéntesek viszont korábban elsősorban nem egyházi szervezeteknél voltak önkéntesek, és jellemző volt rájuk a szabadidős önkéntesség és a helyi közösség segítése. Céljuk a segítő szándék mellett a tapasztalat- és élményszerzés, a szakmai ismeretek és ismeretségek szerzése. Végül az alkalmi, csak a háború alatti vegyes motivációjú önkénteseket a segítő cél mellett a szabadidő hasznos eltöltése vezérelte és a megtérülésnél sokan említették lelki feltöltődést, és hogy épültek a kapcsolataik.

Kutatásunk legfőbb konklúziója, hogy a háború miatt kialakuló társadalmi feszültség ellenére a magyar kisebbségi fiatalok példát mutattak a szolidaritásban, hiszen önkéntességük során az ország belsejéből érkező ukrán nemzetiségűeket teljes szívvel segítették Kárpátalján, az ukrán–magyar határon és Magyarország területén is, használva ukrán és magyar nyelvtudásukat. Egy további pozitív következmény lehet, hogy aki csak a háború miatt kezdett el önkéntes tevékenységet végezni, talán fog a jövőben is, és így tovább terjed az önkéntesség eszméje a kárpátaljai fiatalok körében.

Kutatásunk korlátja, hogy módszerünk kvalitatív, kismintás, félig strukturált interjúkra épül, így széleskörű általánosításra nem alkalmas, de a kérdőíves kutatásokkal szemben mélyebb információkhoz jutottunk általa. További terveink közt szerepel típusanalízisünk harmadik csoportja, a csak a háború alatti önkéntesek elkötelezettségének és jövőbeli önkéntességének vizsgálata, a fiatal önkéntesek szervezeti beágyazottságának célzottabb vizsgálata, illetve további nagymintás kvantitatív vizsgálatok végzése a kárpátaljai fiatal önkéntesek körében.

IRODALOM

- Astin, Alexander W. – Sax, Linda J. (1998): How undergraduates are affected by service participation. *Journal of College Student Development*, 3(39) pp. 251-263.
- Báthori-Tárczy Zita – Katsora Olexander (2013): Önkéntesség, társadalmi felelősség Ukrajnában. A TOUCH project tapasztalata. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 4(8–9) pp. 65-70. DOI: 10.19055/ams.2013.4/8-9/6
- Becker, Penny E. – Dhingra Pawan H. (2001): Religious Involvement and Volunteering: Implications for Civil Society. *Sociology of Religion*, 62(3) pp. 315-335. doi.org/10.2307/3712353
- Bocsi Veronika – Fényes Hajnalka – Markos Valéria (2017): Motives of volunteering and values of work among higher education students *Citizenship Social and Economics Education*, 16(2) pp. 117-131. <https://doi.org/10.1177/2047173417717061>
- Bocsi Veronika – Fényes Hajnalka – Markos Valéria (2020): Civic engagement of higher education students in a Central and Eastern European region. *The New Educational Review*, 62(4) pp. 80-90. DOI: 10.15804/tner.2020.62.4.07
- Bourdieu, Pierre (1986): The forms of capital. In: Richardson, J. G. (eds.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York (NY): Greenwood Press, pp. 241-258. DOI: 10.2307/1175546
- Eyler, Janet – Giles Jr. Dwight E. – Braxton, John (1997): The impact of service-learning on college students. *Michigan Journal of Community Service Learning*. 4. pp. 5-15.
- Fedinec Csilla (2022): Európa rémálma. Az orosz-ukrán háború történeti gyökerei. *Élet és Tudomány*, 77(11) pp. 326-329.
- Fényes Hajnalka – Lipcsei László – Szeder Dóra Valéria (2012): Önkéntesség a Debreceni Egyetem hallgatói táborában. In: Dusa Á. – Kovács K. – Márkus Zs. – Nyüsti Sz. – Sörös A. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II.* Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, pp. 99-120.
- Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella (2012a): Religiosity and Volunteering among Higher Education Students in the Partium Region. In: Györgyi Z. – Nagy Z. (eds.): *Students in a Cross-Border Region. Higher Education for Regional Social Cohesion*. Nagyvárad (Oradea, Románia): University of Oradea Press, pp. 147-167.
- Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella (2012b): Volunteering among higher education students, focusing on the micro-level factors, *Journal of Social Research and Policy*, 3(1) pp. 73-96.
- Fényes Hajnalka (2015): Effect of religiosity on volunteering and on the types of volunteering among higher education students in a cross-border Central-Eastern European region. *Acta Universitatis Sapientiae. Social Analyses*, 5(2) pp. 181-203.

- Fényes Hajnalka – Markos Valéria – Mohácsi Márta (2021): Volunteering among higher education students as part of individual career management. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy* 12(2) pp. 3-22. DOI: 10.14267/CJSSP.2021.2.1
- Gyorgyovich Miklós – Menich Dóra – Simon Nikolett – Kollár Dávid – Szodorai Dóra (2020): *Önkéntesség Magyarországon 2018*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Handy, Femida – Cnaan, Ram A. – Hustinx, Lesley – Kang, Chulhee – Brudney, Jeffrey L. – Haski-Leventhal, Debbie – Holmes, Kristen – Meijs, Lucas C. – Pessi, Anne B. – Ranade, Bhagyashree – Yamauchi, Naoto – Zrinscak, Sinisa (2010): A cross-cultural examination of student volunteering: Is it all about résumé building? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(3) pp. 498-523. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764009344353>
- Hesser, Garry (1995): Faculty assessment of student learning: Outcomes attributed to service-learning and evidence of changes in faculty attitudes about experiential education. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 2., pp. 33-42.
- Kemény János (2022): Orosz–ukrán háború: kezdeti megfigyelések. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 150(5) pp. 14–33. DOI: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2022.5.2>
- Kotelevets, Anastasiya (2022): Котелевець, Анастасія Михайлівна. (2022): Соціальна активність молоді під час російсько-української війни. [Fiatalok társadalmi aktivitása az orosz–ukrán háború idején]. *Social Work and Education*, 9(1) pp. 51-61. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.4
- Lyrytchuk, Olha (2022): Липитчук, Ольга Василівна (2022): Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні. [Az önkéntes mozgalom fejlődésének irányvonalai Ukrajnában]. *Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference Scientific Paradigm in the Context of Technologies and Society Development Geneva*, 118. pp. 180-188.
- Mabry, J. Beth (1998): Pedagogical variations in service-learning and student outcomes: How time, contact and reflection matter. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 5(1) pp. 32–47.
- Pallay Katalin (2021): *Karrierépítés és mobilitási döntés. A Balassi Intézet egykori kárpátaljai hallgatóinak tanulmányi pályafutása, munkaerőpiaci elhelyezkedése és társadalmi beágyazódása a végleges letelepedés tükrében. PhD disszertáció, Kézirat. Debrecen, Debreceni Egyetem.*
- Pan'kova, Oksana et al., (2016): Панькова Оксана Володимирівна – Касперович, Олександр Юрійович – Іщенко, Олександр Вікторович (2016): Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. [Az önkéntes tevékenységek fejlődése Ukrajnában, mint a társadalmi erőforrások aktivitásának megnyilvánulásai: sajátosságok, problémák és kilátások]. *Український соціум.[Ukrán Társadalom]*. No 2(57), pp. 25-40.
- Paslavska, Ol'ha (2016): Паславська, Ольга Ярославівна (2016): Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). [Az önkéntes mozgalom kialakulása és fejlődése Ukrajnában (történeti és jogi háttér)]. *Актуальні проблеми правознавства*. 4(8) pp. 22–28.
- Perpék Éva (2012): Formal and informal volunteering in Hungary, similarities and differences. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 3(1) pp. 59-80. DOI: 10.14267/issn.2062-087X
- Pusztai Gabriella (2017): Hallgatók civil közösségi részvétele öt ország tizenhárom felsőoktatási intézményében. *Kultúra és Közösség*, 8(3) pp. 95-108.
- Ruiter, Stijn – De Graaf, Nan Dirk (2006) : National context. Religiosity, and volunteering: Results from 53 countries, *American Sociological Review*, 71(2) pp. 191-210. DOI: doi.org/10.1177/00031224060710020

Sydorenko, Svetlana (2015): Сидоренко, Сидоренко Світлана (2015): Волонтерство як суб'єкт глобально-мережевого громадянського суспільства в контексті сучасних соціополітичних трансформацій. [Az önkéntesség mint a globális társadalom eszköze a modern társadalmi-politikai átalakulások kontextusában]. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, [A Zaporizzsja Állami Mérnöki Akadémia Bölcsészstudományi Folyóirata] № 60, pp. 167–174.

Stefanescu, F. – Osvat, C. (2011): Volunteer Landmarks among College Students. *The Yearbook of the „Gh. Zane” Institute of Economic Researches*, 20(2) pp. 139-149.

Tienen, Marike van – Scheepers, Peer – Reitsma, Jan – Schilderman, Hans (2011): The Role of Religiosity for Formal and Informal Volunteering in the Netherlands. *Voluntas*, 22., pp. 365-389.

Tokhtarova, Il'mira (2014): Тохтарова, Ільміра Меметівна (2014): Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. [Önkéntes mozgalom Ukrajnában: út a civil társadalom, a társadalmi kapcsolatok fejlődéséhez]. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, [Az államigazgatás és a helyi önkormányzat elmélete és gyakorlata], 2(5).

WILSON, John (2000): Volunteering. *Annual Review of Sociology* 26., pp. 215–240. DOI: 10.1146/annurev.soc.26.1.215

Wilson John – Musick, Marc (1997): Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work, *American Sociological Review*, 62(5) pp. 694-713. DOI: 10.2307/2657355

KÖZÉPTÁVÚ SZÜKSÉGLETFELMÉRÉS EREDMÉNYEI A MAGYAR ÖKUMENIKUS SEGÉLYSZERVEZET ÁLTAL TÁMOGATOTT UKRAJNAI MENEKÜLTEK KÖRÉBEN¹ BARTAL ANNA MÁRIA²

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.4.27-56>

Absztrakt

Az ukrajnai menekültek magyarországi fogadásának és humanitárius megsegítésének meghatározó szereplői – az állami, menekültügyi szervezetek, valamint a Katasztrófavédelem mellett – azok a civil és karitatív, humanitárius szervezetek, amelyek részt vesznek az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által kidolgozott humanitárius gyorsreagálási terv végrehajtásában is. Ezek egyike a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, amely tapasztalatai és pozíciója alapján kiemelkedik a magyar karitatív szervezetek közül ugyanis, a szervezet az Ukrajnán belüli, és az azon kívüli menekültek humanitárius segélyezésének aktív szereplője.

A tanulmány célja a kapott támogatások monitorizálásának, valamint azon szükségletfelmérés eredményeinek bemutatása, amelyek megalapozzák a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet középtávú támogatási programját az általa támogatott ukrán menekültek körében. A véletlen mintába bekerült 89 ukrajnai háztartásfő közös jellemzője volt, hogy többségüket olyan, 30-49 éves, és 60 év feletti nők alkották, akik a vizsgálat (2022. június-július) idején házastársuk nélkül, főként kiskorú gyermekeikkel éltek egy fővárosi és egy megyeszékhelyi átmeneti szállón.

Eredményeink a támogatási percepció (a kapott támogatásokról való beszámoló) szervezeti, (egyéni) szükségletek és támogatásfajták szerinti megnyilvánulásáról nyújtottak információkat. Adataink szerint két jól elkülönült szükségletstruktúra jelent meg a fővárosi és a megyeszékhelyen élő háztartásfők válaszai alapján. Fontos eredménynek tartjuk azt is, hogy a menekültek tartózkodási aspirációi szignifikánsan befolyásolták jelzett szükségleteiket.

Vizsgálatunk és eredményeink hiánypótlóak, mert a magyar társadalom- és alkalmazott tudományok egyik nagy adóssága, hogy a humanitárius segélyszervezetek tevékenységével, valamint a humanitárius segélyezés módszertanával alig foglalkoztak érdemben.

Kulcsszavak: ukrajnai menekültek, humanitárius segélyezés, humanitárius szükségletfelmérés, támogatási percepció, Magyar Ökumenikus Segélyszervezet,

¹ A tanulmány a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet megbízásából a szerző által elvégzett, „Szükségletfelmérés az ukrajnai menekültek körében, 2022.június 23.-július 25.” c. kutatás alapján készült.

² Bartal Anna Mária (PhD), szociálpolitikus-szociológus, az Önkéntes Szemle főszerkesztője

Results of medium-term needs assessment of Ukrainian refugees with support from the Hungarian Interchurch Aid Organization

Anna Mária Bartal

Abstract

In addition to the state-run refugee organisations and the Civil Protection Service, non government organizations (NGO) and faith based and humanitarian organisations (FBOs, and the Red Cross) play a major role in the reception and the humanitarian assistance of Ukrainian refugees in Hungary. These organizations are also involved in the implementation of the UNHCR Humanitarian Rapid Response Plan. One of them is the Hungarian Interchurch Aid Organisation, which stands out as an active player in the humanitarian assistance of refugees both inside and outside Ukraine due to its experience and position. The aim of the study is to monitor the perception of aid (reporting on support received) and to present the results of the needs assessment that provides the foundation for the Hungarian Interchurch Aid Organisation's medium-term support programme for Ukrainian refugees.

89 Ukrainian heads of households were included in the random sample, and their common characteristics was that the majority of them were women, mostly aged 30-49 and over 60, who were living without their spouses, mainly with their minor children in a temporary shelter in the capital and a county seat at the time of the survey (June-July 2022).

Our results provided information on the perception of aid (reporting on support received) by the organisation, the (individual) needs, and the type of support. According to our data, two distinct structures of needs emerged from the responses given by the heads of households living in the capital city and in the county seats. An important finding is that the residence aspirations of refugees significantly influenced their reported needs.

Our study and our results are novel because Hungarian social and applied sciences have so far failed to address the activities of humanitarian aid organisations, and the methodology of humanitarian aid have hardly been examined in meaningful studies.

Keywords: refugees from Ukraine, humanitarian aid, humanitarian needs assessment, perception of aid, Hungarian Interchurch Aid Organisation

BEVEZETÉS

Elisabeth Ferris a nemzetközi migráció és humanitarizmus elismert kutatója 2011-ben megjelent tanulmányában (Ferris 2011:916-17) hat megatrendet írt le, amelyek – véleménye szerint – a következő évtizedekben alapvetően meghatározzák a humanitárius szervezetek működését és akcióit. Ezek közül hatodikként a katonai konfliktusok, a civil vagy a humanitárius katasztrófák trendjéről írt. Akkori előrejelzései szerint hosszú távon a lassú és elhúzódó válságfolyamatok lesznek jellemzők, amelyek főként a városokban fognak koncentrálni.

Minden bizonnyal, tíz évvel ezelőtt sem Ferris, sem pedig más szakértők nem sejtették, hogy a politikai, katonai konfliktusok, civil vagy humanitárius katasztrófák trendjét egy olyan háborús konfliktus és humanitárius válság fogja árnyalni, aminek színtere Európa lesz. A 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háború a második világháború befejeződése óta a legnagyobb menekültválságot és humanitárius szükséghelyzetet idézte elő Európában.

Az Európai Tanács³ és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (United Nation High Commissioner for Refugees – UNHCR) számos rendkívüli intézkedést és gyorsreagálási tervet foganatosított az ukrajnai menekültek helyzetének megoldására. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága 2022 áprilisában tette közzé azt a regionális, menekültügyi gyorsreagálási tervet és sürgősségi felhívást⁴, amelyben meghatározta az ukrajnai menekültek humanitárius megsegítésének szervezeti szintjeit, és programjaira 1.85 milliárd US dollárt irányzott elő 2022. decemberig. A gyorsreagálási terv végrehajtására az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága 142 szervezettel áll különböző szintű szervezeti és támogatási kapcsolatban. Ezen szervezetek 10 százaléka olyan ENSZ szervezet, amelyek a menekültek humanitárius megsegítésének klaszterek⁵ szerinti koordinációjáért felelősek (lásd Stumpenhorst et al. 2011; Knox Clarke – Campbell 2015). További 41 százaléuk nemzetközi nem-kormányzati ernyőszervezet (International Non Government Organisation – INGO), amelyek egy része regionálisan is koordinálja a humanitárius programokat, míg 40 százaléuk nemzeti szinten működő nem-kormányzati (Non Government Organisation – NGO)⁶, illetve 7 százaléuk pedig hitalapú szervezet (Faith

³ Tanulmányunkban elsősorban az UNHCR adataira, illetve a vele kapcsolatban álló szervezetek humanitárius tevékenységével foglalkozunk. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az Európai Unió az átmeneti védelemről szóló 2001/55/EK irányelv szerint határozza meg az ukrajnai menekültek ellátásának kereteit is (Dobó et al. 2022:4). Az ukrajnai menekültek támogatására az Európai Tanács a Helyreállítási és Kohéziós Alap (Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe) valamint a menekültek integrációjára szánt kohéziós alap (Cohesion's Action for Refugees in Europe) forrásainak átcsoportosításával – a 2022. április 4.-én elfogadott európai kohéziós fellépésről szóló rendelet alapján – 17 milliárd eurót irányoztak elő (lásd. erről bővebben Dobó et al. 2022).

⁴ Regional refugees response plan and flash appeal. April 2022. <https://reliefweb.int/report/poland/ukraine-situation-regional-refugee-response-plan-march-december-2022> letöltés: 2022. november 26.

⁵ A humanitárius koordináció klaszter alapú megközelítését 2005-ben vezették be. „A klaszterek az ENSZ és nem ENSZ szervezetek humanitárius szervezeteinek csoportjai, a humanitárius tevékenység minden egyes fő ágazatában, például a vízellátás, az egészségügy és a logisztika területén. Ezeket a csoportokat az Ügynökségközi Állandó Bizottság (IASC) jelöli ki, és egyértelmű koordinációs felelősséggel rendelkeznek.” A humanitárius és sürgősségi helyzetek koordinátora összesen 11 klaszter működtetéséért felelős. <https://www.humanitarianresponse.info/en/coordination/clusters/what-cluster-approach> letöltés: 2022. november 26.

⁶ Az NGO-k elnevezés először a nagy nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, Világbank) dokumentumaiban jelent meg és majd terjedt el általános elnevezésként az olyan nonprofit szervezetek megkülönböztetésére, amelyek tevékenységükben, működésükben és részben finanszírozásukban is az államtól, kormányzatoktól való függetlenséget és legfőképpen a politikamentességet hangsúlyozták (Bartal 2005:13).

Based Organization – FBO)⁷. Ezek a gyorsreagálási terven nyugvó programok konkrét megvalósítói, a fennmaradó két százalékba tartozó Nemzetközi Vöröskereszttel és szervezeteivel, valamint egy akadémiai intézménnyel együtt.

Magyarországról 12 szervezet szerepel az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által közzétett listán, mint amelyek részt vesznek a gyorsreagálási terv végrehajtásában.⁸ Közülük hat hitalapú⁹, míg öt nem-kormányzati¹⁰ szervezet, és a további egy szervezetet a Magyar Vöröskereszt jelenti.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága legfrissebb, 2022. november 22.-ei adatai¹¹ szerint Európa szerte közel 7 millió 870 ezer Ukrajnából menekültet vettek számba, akik közül 4 millió 751 ezer regisztrált ideiglenes védelemre (vagy hasonló európai nemzeti védelmi rendszerekre).¹² A magyar határátkelőhelyeken közel 1,8 millió ukrán menekültet regisztráltak, akik közül valamivel több, mint 32 ezer fő kért ideiglenes védelmet, mivel rövidebb vagy hosszabb ideig Magyarországon kívánt és kíván maradni. A kormány 2022. március 5-én hárommilliárd forint támogatásról döntött az ukrajnai menekültellátás biztosítására az öt legnagyobb karitatív szervezet – a Katolikus Karitás, a Magyar Református Szeretetszolgálat, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és az Ökumenikus Segélyszervezet és a Baptista Szeretetszolgálat –, valamint a Vöröskereszt számára.¹³

Az ukrajnai menekültek magyarországi fogadásának és humanitárius megsegítésének közel 10 hónapos történetében három szakaszt lehet elkülöníteni. Az első szakaszt az orosz-ukrán háború kitörésétől közel egy hónapig (2022. március 21-ig) tartó időszak jelentette. Ekkor

⁷ A hitalapú szervezetek besorolás alatt a magyar szóhasználatban a karitatív szervezetekként emlegetett civil-nonprofit szervezetek értik. A hitalapú szervezet értelmezéséről és csoportosításáról lásd bővebben: Bartal 2013.

⁸ Ukraine situation Regional Refugees Response Plan (March – December 2022). <https://reliefweb.int/report/poland/ukraine-situation-regional-refugee-response-plan-march-december-2022> letöltés: 2022. november 26.

⁹ A hitalapú szervezetek között szerepel a Caritas Hungarica, az Evangélikus Diakónia, az Oltalom Karitatív Egyesület, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, a Magyarországi Református Egyház és a Magyar Baptista Szeretetszolgálat.

¹⁰ A nem-kormányzati szervezetek között szerepel a Budapesti Módszertani Szociális Központ, a Magyar Helsinki Bizottság, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a TASZ és a Migration Aid.

¹¹ <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> letöltés: 2022. november 26.

¹² Ukraine situation Regional Refugees Response Plan (March – December 2022). <https://reliefweb.int/report/poland/ukraine-situation-regional-refugee-response-plan-march-december-2022> letöltés: 2022. november 26.

¹³ A kormány hárommilliárd forint támogatást nyújt a Karitatív Tanács szervezeteinek. <https://kormany.hu/hirek/a-kormany-harommilliard-forint-tamogatast-nyujt-a-karitativ-tanacs-szervezeteinek> letöltés: 2022.11.15.

elsődlegesen a határmenti településeken, illetve Budapesten a Keleti pályaudvaron az informálisan szerveződő, ad hoc jellegű civil segítségnyújtás biztosította a menekültek ellátását és befogadását. Az öt nagy karitatív szervezet és Vöröskereszt az első hét után települt ki a határmenti településekre, a területfelosztási elvet követve. A menekültek rövid távú (egy – két héttől három hónapig tartó) ellátását befogadó állomásokon és különböző szálláshelyeken biztosították. A második szakasz kezdetét a BOK csarnok, mint menekülteket befogadó központ megnyitása jelentette 2022. március 21-én, ahol már csak a karitatív szervezetek és a Vöröskereszt nyújthatott térítésmentes szolgáltatásokat – például menekültügyi és szállásinformációkat, illetve élelmiszer és higiéniai adományokat stb. –, és ez a mai napig is érvényben van. Ezzel párhuzamoson elkezdődött egy harmadik szakasz is, nevezetesen azon támogatási programok kidolgozása, amelyek a Magyarországon rövidebb-hosszabb ideig maradó ukrainai menekültek társadalmi és gazdasági integrációját igyekeznek elősegíteni.

Tanulmányunk, amely ehhez a harmadik szakaszhoz kapcsolódik, fő célja a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet középtávú támogatási programját előkészítő szükségletfelmérés eredményeinek bemutatása. További célunk, hogy rövid szakirodalmi áttekintést adjunk a humanitárius szükségletfelmérés módszertanáról, mivel a humanitárius segély- és támogatási programok előkészítéséhez elengedhetetlenek a gyors és a középtávú, módszertanilag megalapozott szükségletfelmérések és a monitoring riportokhoz kötődő, közbenső hatásvizsgálatok (Bosmans et al. 2022).

A magyar társadalom- és alkalmazott tudományok egyik nagy adóssága, hogy humanitárius segélyszervezetek tevékenységével, valamint a humanitárius segélyezés módszertanának vizsgálatával alig foglalkoztak érdemben kutatások vagy elemzések. Mindezekből következően a tanulmány első részében áttekintjük a Humanitárius Program Ciklusba (HPC) ágyazottan a humanitárius szükségletfelmérés típusait, jellemzőit, valamint a szakirodalmi elemzések által felvetett módszertani kérdéseket. Ezt követően ismertetjük annak a nem reprezentatív felmérésnek a céljait és módszereit, amelynek alapján 89 olyan Magyarországon élő, ukrainai háztartásfőt kérdeztünk meg 2022. június-július hónapokban, akiket Magyarországra érkezésük óta a MÖSZ támogatott. A tanulmány harmadik részében először bemutatjuk a megkérdezett háztartásfők szociodemográfiai jellemzőit, majd egy, a szükségletfelmérést megalapozó monitoring alapján a megkérdezés idejéig kapott támogatásokat, és a magyarországi tartózkodás problémáit vizsgáljuk. A kapott támogatások elemzéséhez Walker

(1991) nyomán bevezetjük a *támogatási percepció* fogalmát, amely alatt azt az összetett szituációt értjük, amikor a támogatott beszámol az általa kapott (természetbeni, pénzübeli és egyéb) támogatásokról. Ennek fontos informatív szerepe van a humanitárius szervezetek számára, a tekintetben, hogy a támogatási percepció mennyiben esik egybe a ténylegesen kapott támogatásokkal. Ezt követően a jelzett szükségletek különböző változók – a felvétel helye, illetve a tartózkodási aspirációk szerinti – vizsgálatának eredményeit ismertetjük. A humanitárius szükségletfelméréssel foglalkozó szakirodalom szerint a területi klaszterek szerinti elemzés erősen differenciálja a segítségnyújtás típusait. A tartózkodási aspirációk szerinti szükségletelemzést pedig azért tartjuk fontos szempontnak, mert azt feltételezzük, hogy a csoportok eltérő szükségletei alapján jobban tervezhetők a humanitárius támogatások, illetve az elsődleges és másodlagos támogatási csoportok kijelölése is. Végezetül a tanulmányt a főbb megállapítások összegzésével zárjuk.

A HUMANITÁRIUS SZÜKSÉGLETFELMÉRÉS TÍPUSAI ÉS JELLEMZŐI

A módszertanilag megalapozott szükségletfelmérések és a monitoring riportokhoz kötődő, közbenső hatásvizsgálatok tulajdonképpen az elmúlt másfél évtizedben nyertek teret a humanitárius programok előkészítésében és megvalósításában egyrészt az által, hogy az 1990-es évektől megindult az ENSZ és az EU humanitárius tevékenységének¹⁴ intézményesülése (Davy et al. 2013). Másrészt pedig az által, hogy kidolgozásra kerültek azok az alapelvek¹⁵ és sztenderdek¹⁶ amelyek meghatározzák a humanitárius segítségnyújtást. Harmadrészt pedig, a humanitárius programok egyre komplexebbé válásával mind inkább előtérbe kerültek a humanitárius akciók előkészítésének, végrehajtásának és a szervezetek

¹⁴ Az ENSZ közgyűlés 1991-ben a 46/182 számú határozatában fogadta el az Emergency Relief Coordinator (ERC) pozíció, majd pedig az 1998-as főtitkári reform eredményeképpen az Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) létrehozását. Az Európai Közösség által működtetett Humanitárius Hivatal (ECHO) 1992-ben alakult meg, majd pedig 2004-től a Hivatal vezetése biztosítható körbe került az Európán belüli és kívüli katasztrófák hatékonyabb kezelése érdekében.

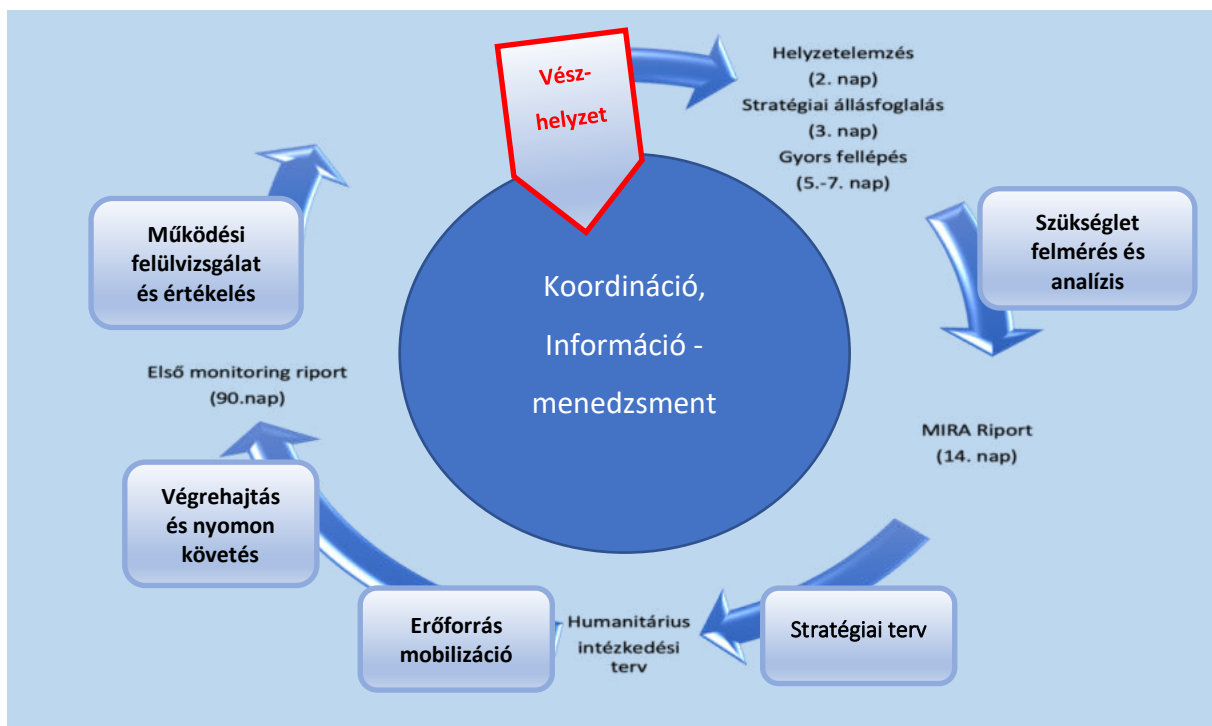
¹⁵ A humanitárius segítségnyújtás főbb alapelvei az OCHA és az ECHO dekrétumai szerint az emberiség (humanity), a semlegesség (neutrality), a pártatlanság (impartiality) és a függetlenség (operational independence). 1994-ben jelent meg a Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and NGOs in Disaster Relief, amelyet az óta 140 szervezet írt alá. Ez az etikai kódex további 10 alapelvet további határoz meg a humanitárius szervezetek számára.

¹⁶ Humanitarian charter and minimum standards in disaster response. Genf: Sphere Projekt, 2001. <https://www.unhcr.org/partners/guides/3b9cc1144/humanitarian-charter-minimum-standards-disaster-response-courtesy-sphere.html>

elszámoltathatóságának, átláthatóságának kérdései, amelyek jelentősen hozzájárultak a humanitárius segélyezést megalapozó módszertanok, mérések fejlődéséhez is (Currión 2014; Dummet et al. 2013; Garfield et al. 2011; Hofman et al. 2004).

A Humanitárius Program Ciklus (HPC) azoknak módszereknek és cselekvéseknek az összefoglaló neve, amely a humanitárius vészhelyzet bekövetkeztével veszik kezdetét és öt fő elemből – a szükségletfelmérésből és elemzésből, a stratégiai tervből, az erőforrás mobilizációból, a végrehajtás és nyomon követés, valamint a működési felülvizsgálat és értékelés – áll. Ahogy Wood (2016:8) alapján készített 1. ábra is mutatja, a szükségletfelmérést megelőzi – a vészhelyzetet bekövetkeztétől számított első héten belül – a helyzetelemzés, a stratégiai állásfoglalás és gyorsfellépés szakasza. A szükségletfelmérés megalapozza a tényekkel alátámasztott stratégiai tervezést, valamint azokat az információkat, amelyekre a humanitárius rendszerek támaszkodnak. Ezért a szükségletfelmérésnek a humanitárius programciklus során folyamatosan jelenlévő és ismétlődő módszernek kell lennie.¹⁷

1. ábra A Humanitárius Program Ciklus

Forrás: Wood (2016:8) alapján.

¹⁷ Humanitarian Program Cycle.

<https://www.humanitarianresponse.info/programme-cycle/space/page/assessments-overview>

Az elmúlt egy évtizedben a humanitárius szervezetek számos, különböző kezdeményezésen keresztül alakították ki az összehangolt szükségletfelmérést (coordinated needs assessment), vagy más néven a közös szükségletfelmérést (joint need assessment). Az összehangolt szükségletfelmérést általában egy központi szerv koordinálja, gyakran egy kormányzati ügynökség, az ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Aid), vagy egy ügynökségek közötti szerv, például egy értékelő munkacsoport, egy klaszter vagy egy nem-kormányzati szervezetekből álló csoport. Ezek határozzák meg az egész humanitárius közösség legfőbb közös prioritásait.

Ugyanakkor egy-egy humanitárius klaszterhez tartozó szervezet is készíthet rövid vagy közép távú programjának végrehajtására szükségletfelmérést. Miért van szüksége egy szervezetnek a szükségletfelmérésre? Egyrészt céljainak konkrét meghatározására, másrészt technikai programok tervezésére, harmadrészt adománygyűjtéshez szükséges javaslatok előkészítésére, negyedrészt megfelelő érdekvédelemmel rendelkező üzenet kidolgozására végül pedig további részletes felmérések kidolgozására.

Carrion (2014) definíciója szerint a szükségletfelmérés az, ahogyan a szervezetek azonosítják és felméri egy katasztrófa sújtotta közösség humanitárius szükségleteit. A szükségletfelmérés a legjobb módja annak, hogy megválaszoljuk azt az „egyszerű” kérdést, hogy milyen segítségre van szüksége – vészhelyzet, katasztrófa, humanitárius válság bekövetkezte után – egy adott közösségeknek. Bármely szükségletfelmérés első lépése az előkészítés, amit a tervezés, a végrehajtás, majd az elemzés követ, végül pedig a megosztás és a döntéshozatal zár le (Carrion 2014:10).

A humanitárius szükségletfelmérések két típusát különböztetjük meg: a gyors és a középtávú szükségletfelméréseket. Bosmans et al. (2022) 45 gyors szükségletfelméréssel (rapid needs assessment) foglalkozó tanulmány alapján úgy találták, hogy ezek általában 1-14 nap között, míg a középtávúak 90. nap környékén, az első monitoring vizsgálatokhoz kapcsolódva történtek meg.

A gyors szükségletfelmérések öt tényezőben térnek el a középtávú felmérésektől: a felmérés indikációja, a megvalósítás ideje, a probléma fókusza, a célcsoport és részben az alkalmazott módszerek, valamint az adatforrások tekintetében. Amiben azonban a két felmérési módszer megegyezik, az a mintavétel és a mért szükségletek köre (1. táblázat).

A humanitárius programok koordinációjának megreformálása 2005-ben indult meg a sürgősségi segélyek koordiatora (Emergency Relief Coordinator – ERC) és az Ügynökségközi Állandó Bizottság (Inter-Agency Standing Committee) kezdeményezésére. E reformfolyamat lényege az volt, hogy a javítsák a humanitárius segítségnyújtás hatékonyságát a nagyobb kiszámíthatóság, elszámoltathatóság, felelősség és partnerség révén.

1. táblázat A gyors és középtávú szükségletfelmérés jellemzői

	Gyors szükségletfelmérés	Középtávú szükségletfelmérés
A felmérés indikációja	akut problémahelyzet	monitoring, programelőkészítés
A felmérés ideje	a vészhelyzeti szituáció 1-14. napja	a vészhelyzeti szituáció 90. napja majd további program szakaszok
Mintavétel	véletlen mintavétel, földrajzi klaszterek szerint	
Mintavétel egységei	csoportok	háztartások
Vizsgálati módszerek	statisztikai másodelemzések interjúk, rövid kérdőívek	komplex kérdőívek, fókuszcsoportok, interjúk
Adatforrások	szekunder adatforrások, primer adatforrások	primer adatforrások
Mért szükségletek	többdimenziós szükségletek, humanitárius klaszterek szerint	

Forrás: Bosmans et al. (2022) és Carrion (2014) alapján, Bartal 2022.

A reformot erőteljesen felgyorsították a sumátrai és a haiti katasztrófák során szerzett tapasztalatok. Ennek eredményeképpen készült el 2012-ben az az operatív útmutató (majd 2015-ben annak átdolgozott változata), amely a gyors szükségletfelmérések elvégzéséhez hasznos technikai tanácsokkal szolgál. Ez a több klaszterre/ágazatra kiterjedő kezdeti gyorsfelmérési útmutató, (a Multisector Initial Rapid Assessment – MIRA Guidance)¹⁸, aminek alkalmazása ma már bevett gyakorlatnak számít.

A humanitárius szükségletfelmérések módszertani kérdései

A mintavételezés. A humanitárius katasztrófák érintettjei vagy a menekültek esetében valószínűségi mintavételezésre nincsen mód, ezért általában kényelmi mintát vesznek például egy menedék- vagy szálláshelyen, vagy rétegzett mintavételezést alkalmaznak földrajzi egységek (településrész, város vagy község, települési körzetek, megyék régiók) szerint. Ez

¹⁸https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/mira_revised_2015_en_1.pdf

utóbbi mintavétel népszerű módszere a CASPER¹⁹ keretrendszer (lásd Buttke et al. 2012; Choudhary et al. 2012; Cross-Horney 2018), amelyet eredetileg a fejlődő országokban a vakcinázási lefedettség becslésére használtak és a korábbi járványtani módszerekből alakítottak ki.

A gyorsfelmérések mintavételi egységei a csoportok, hiszen azokat lehet a legkönnyebben és a leggyorsabban elérni egy vészhelyzeti szituációban. A középtávú szükségletfelméréséknél már a háztartások jelentik a mintavételi egységeket, hiszen a szükségletek kielégítését ezen a szinten lehet tervezni és kezelni (Currion 2014; Cross – Horney 2018 cit. Bosmans et al. 2022:10).

Vizsgálati módszerek. Egy humanitárius katasztrófa bekövetkeztekor az első napokban nagyon fontosak a rendelkezésre álló szekunder adatforrások, mint például a makrostatisztikai felvételek másodelemzése során kinyerhető adatok elemzése. A gyors szükségletfelmérések, mint primer adatforrások, népszerű eszközei a kérdőívek, de gyakran készítenek ezekben a helyzetekben félig-strukturált interjúkat is. A középtávú szükségletfelméréseknél – mivel nincsen szoros idői korlátja a felvételnek – már komplexebb felvételi módszereket alkalmaznak, például az összetettebb kérdőíves felvételeket fókuszcsoportos módszerrel vagy mélyinterjúkkal kombinálják. Ezeknek a vizsgálatoknak az a célja, hogy mélyebben és differenciáltabban tárják fel a célcsoportok szükségleteit, hiszen már egy hosszabb távú támogatási program alapját képezik.

A mért szükségletek. Az emberi szükségletek többdimenziósak, és ezért a szükségletfelméréseknek is arra kell fókuszálniuk, hogy lehetőleg teljes és széles körű képet adjanak a csoportok, háztartások hiányzó erőforrásairól. A katasztrófhelyzetekben kialakuló szükségletek nem csak az esemény típusától, hanem a katasztrófa idővonalának egyes szakaszaitól függően is eltérőek lesznek. Ezért az adott – rövid vagy középtávú – szükségletfelmérés fókusza és hatóköre szakaszonként eltérő lesz (Guha-Sapir 1991). A szakirodalom (Jacobs et al. 2019; és Dücker et al. 2015; Bosmans et al. 2022:2) szerint a katasztrófa helyzetekben jelentkező szükségletek alapján nyújtott segítségek öt területre oszthatók:

¹⁹ Community Assessment for Public Health Response, amelyet a Centers for Disease Control (CDC) dolgozott ki.

- alapvető segítségnyújtás (biztonság, élelmiszer, menedék biztosítása, orvosi ellátás, gyógyszerek);
- tájékoztatás (az eseményről, a fejleményekről, a hozzátartozók hollétéről, az esemény lehetséges következményeiről, egészségi állapotára vonatkozólag);
- egészségügyi ellátás (megelőzés, diagnózis, kezelés);
- érzelmi és szociális támogatás (meghallgatás, elismerés);
- gyakorlati segítség (jogi tanácsadás, pénzügyi támogatás).

Mivel minden támogatási helyzet más és más, ezért az eltérő körülmények kisebb-nagyobb eltéréseket eredményezhetnek a fennálló szükségletek és az ezek alapján nyújtott segítségekben.

A humanitárius klaszter (Stumpenhorst et al. 2011; Knox Clarke – Campbell 2015) szerint történő segélyezés a szakirodalmi leírásoknál differenciáltabban – tizenegy területre felosztva – nyújt segítséget a felmért szükségletek alapján, úgymint: víz, tisztálkodás és higiénia; szállás; védelem; táplálkozás; szállítás; egészség; élelmiszerbiztonság; vészhelyzeti kommunikáció; oktatás; korai helyreállítás; tábor koordináció és menedzsment. Ezért a szükségletfelmérések során azt is figyelembe kell venni, hogy a mért szükségleteket ebben a koordinátarendszerben is el tudjuk helyezni, hiszen a humanitárius segélyezést és programokat e szerint a rendszer szerint tudják megvalósítani a segélyszervezetek.

A KÖZÉPTÁVÚ SZÜKSÉGLETFELMÉRÉS CÉLJAI

A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet (MÖSZ) egyike annak a 12 magyarországi szervezetnek, amely részt vesz az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által kidolgozott humanitárius gyorsreagálási terv végrehajtásában, továbbá tagja annak az öt magyarországi karitatív szervezetnek is, amely a magyar kormány 2022. március 5-i döntése alapján az ukrajnai menekültek ellátását szervezi. Ezenkívül a szervezet olyan globális szövetségnek is a tagja, mint az ACT Alliance²⁰, amelyen keresztül mint közvetítő és programvégrehajtó jelentős forrásokat tud mozgósítani az ukrajnai menekültek szükségleteinek biztosítására, illetve humanitárius programok megvalósítására.

²⁰ Az ACT Alliance 120 ország 145 egyházából és kapcsolódó szervezeteiből álló globális szövetség, amely humanitárius segítségnyújtásra jött létre. Lásd <https://actalliance.org>

A MÖSZ tapasztalatai és pozíciója alapján kiemelkedik a hazai karitatív szervezetek közül, ugyanis a szervezet mind az Ukrajnán belüli, mind pedig az azon kívüli menekültek humanitárius segélyezésének aktív szereplője. A segélyszervezet a 2014-es kelet-ukrajnai konfliktus óta – részben 14 ukrajnai civil partnerszervezete által működtetett helyi irodák és munkatársak, részben pedig kiküldött munkatársai révén – folyamatosan jelen van az országban, a humanitárius segélyezés mellett hosszú távú fejlesztési modellprogramokat is támogatva. Az orosz-ukrán háború kitörésekor a belső menekültek megsegítése tehát ezen partnerszervezetek, és a MÖSZ közvetlen részvételén keresztül valósult meg részben természetbeni adományok, részben pedig rugalmas felhasználású pénzügyi támogatások révén.²¹

A Magyarországra menekült ukrán állampolgárok megsegítésének három szintjét lehet megkülönböztetni a szervezet tevékenysége alapján: egyrészt a beérkező menekültek gyorssegélyezése (a határokon vagy a BOK csarnokban), amelynek formái a természetbeni adományozás és az információs szolgáltatás. Másrészt az országban átmeneti időt töltő menekülteknek a segélyszervezet hat intézményében és bérelt szálláshelyeken nyújt szállást és természetbeni ellátást. Harmadrészt, a közép vagy hosszabb távon Magyarországon letelepedni szándékozók társadalmi és gazdasági integrációját elsősegítő szolgáltatások biztosítása²², valamint programok kidolgozása.

A szükségletfelmérés céljai ehhez a harmadik fázishoz kapcsolódtak, hogy a MÖSZ által támogatott ukrajnai menekültek nem reprezentatív mintáján

- egyfelől vizsgálja meg, hogy a megkérdezettek milyen, eddig kapott és hiányzó támogatásokról számolnak be (visszajelzéseként a szervezet számára a segélyek fogadásáról), valamint milyen problémákat jeleznek a magyarországi menekültlét során.
- Másfelől mérje fel a menekültek háztartásonként jelzett szükségleteit, amelyek megalapozzák a további, középtávú támogatási projektek kidolgozását.

Célunk volt az is, hogy azonosítsuk a monetarizálható támogatási formák lehetséges körét, ugyanis, klasszikusan és nagyon hosszú ideig a humanitárius segítségnyújtás a természetbeni, materiális támogatást jelentette. Ahogy a humanitárius segélyezés szervezésének

²¹ Az Ökumenikus Segélyszervezet szerepvállalása az ukrajnai háborús válságban. Hat hónap segítségnyújtás. https://ukraine.hia.hu/wp-content/uploads/HIA22_Ukran_6honap_A4_HU_weblinks_jav1.pdf

²² E célból nyílt meg 2022. októberében a szervezet Ukrán Menekülteket Támogató Központja a Baross utcában.

módszertana fejlődött az elmúlt 20 évben, ugyanúgy változáson mentek át a humanitárius segélyezési technikák is. Az utóbbi tíz évben élénk szakmai vita zajlott az olyan támogatási formák bevezetéséről, mint az utalvány (voucher) és a pénzbeli támogatások (Hidrobo et al. 2014; Shapiro 2019). Ezek a viták a közgazdasági hatékonyságon túl olyan szemléletbeli kérdésekről is szóltak, mint a támogatottak autonómiájának megőrzése, az „elköltség szabadsága”, a „képessé tevés” és a támogatások „személyre szabottsága”. Mindezek eredményeképpen a humanitárius segélyezési technikák vegyes rendszere jött létre a természetbeni, az utalvány-jellegű és a pénzbeli támogatások megfelelő idői, személyi és szükséglet szerinti kombinációja alapján.

A KÖZÉPTÁVÚ SZÜKSÉGLETFELMÉRÉS MÓDSZEREI

Az ukrajnai menekültek szükségletfelmérését módszertanilag két adatgyűjtési technika alapozta meg. Egyfelől a kérdőíves vizsgálatot két fókuszcsoportos-jellegű ülés²³ előzte meg azért, hogy a tervezett fő kérdéscsoportokat előzetesen is „teszteljük”, illetve a kérdőíves adatgyűjtést kiegészítő, értelmező háttérinformációkhoz jussunk. Másfelől pedig a személyes megkérdezésen alapuló kérdőíves vizsgálat, amelyre 2022. június 23. és július 25. között került sor. Ennek során 89 főt sikerült megkérdeztünk a MÖSZ fővárosban és egy megyeszékhelyen élő támogatottjai közül.

A megkérdezésre alkalmas és orosz nyelvre lefordított kérdőív alapján négy fő témakört vizsgáltunk:

- *A válaszadók szociodemográfiai helyzetének és háztartásszerkezetének felmérése. A szakirodalmi ajánlásoknak (Currion 2014; Cross – Horney 2018 cit. Bosmans et al. 2022:10) megfelelően kutatásunk alapegységének a háztartásokat²⁴ tekintettük. Ez azt a célt*

²³ Az első fókuszcsoportos ülésre 2022. június 14-én került sor Budapesten, 6 nő részvételével, akik 39 és 69 év közöttiek voltak. A beszélgetés hat témát ölelt fel: az eddigi, magyarországi tartózkodás alatt kapott támogatásokat, a jövedelmi helyzetet és fogyasztást, a lakhatást, a munkavállalást, a gyerekek nyári foglalkoztatását, oktatásával kapcsolatos kérdéseket. A fókuszcsoportos-jellegű beszélgetésről részletes leirat készült.

A második fókuszcsoportos-jellegű beszélgetésre ugyancsak Budapesten került sor, 2022. június 15-én hét (két lány és öt fiú), 12-18 éves fiatal részvételével. A beszélgetés három fő témát ölelt fel: a magyarországi beilleszkedés, a tanulás és a jelzett szükségletek körét.

²⁴ Általánosan egy háztartásba tartozónak azok a személyek minősülnek, akik egy lakásban vagy lakrészben élnek együtt és a háztartásban felmerülő kiadásoknak (napi kiadások, élelmiszer stb.) legalább egy részét közösen viselik. A vizsgálatban egy háztartáshoz tartozónak azokat tartottuk, akik közösen gazdálkodtak, azaz bevételeik és kiadásaik legalább egy részét megosztják.

szolgált, hogy a kapott támogatásokra és a jelzett szükségletekre adott válaszok inkonzisztenciáját és diverzifikáltságát elkerüljük. A szociodemográfiai adatok körében (nem, életkor, családi állapot, iskolai végzettség, korábbi kereső foglalkozás, az ukrain lakóhely) a háztartásfők²⁵ (vagy az azt helyettesítő személyek) adatait rögzítettük.

- *A válaszadók magyarországi tartózkodásának jellemzői.* A második témakör kérdései a Magyarországra érkezés időpontjára, az ideérkezés előkészítettségére, a jelenlegi tartózkodási és szálláshelyre, valamint a tartózkodási aspirációkra vonatkoztak. E témakör keretében hét kérdésen keresztül igyekeztünk feltárni azokat a problémákat, amelyek a magyarországi tartózkodás során jelentkeztek.
- *A magyarországi tartózkodás óta kapott támogatások.* A harmadik kérdéscsoportban a MÖSZ, a kormányzati és menekültügyi szervezetek esetében differenciáltan kérdeztünk rá négy támogatási típusra, úgymint: általános és menekültügyi információk, tolmácsolás; szállás, munka információk és segítség; természetbeni-materiális (élelem, ruházat, higiéniai cikkek), illetve egészségügyi (orvosi ellátás, gyógyszer) támogatások. Felmértük továbbá a szükséges, de nem kapott, valamint a nem szükségesnek ítélt támogatások körét is.
- *Jelzett szükségletek.* A negyedik kérdéskör a jelzett szükségletek fentebb leírt, négyfajta támogatási típus szerinti felmérését célozta meg, kiegészítve azt a szabadidős, kulturális szükségletekkel. Ezen túlmenően az is cél volt, hogy fel tudjuk állítani a szükségletek hierarchiáját, amelyek alapján a menekültek középtávú szükséglet-prioritásai meghatározhatóak.

A kérdőív összesen 72, egyszerű választásos és három nyitott kérdést tartalmazott. A kérdőíveket hét magyar-országi nyelvű kérdező, Google Forms kérdezői felületen online rögzítette. Az online felvett kérdőív kérdéseire adott válaszok, mint adatforrások tisztítása után állt elő az elemzés alapjául szolgáló adatbázis.

A megkérdezés két helyszínen – a főváros és környékén, illetve egy megyeszékhelyen – valósult meg. Fővárosi megkérdezettként azokat a válaszadókat jelöltük, akik, mint a MÖSZ által támogatottak egy szállodában laktak, vagy különböző főváros környéki településen éltek,

²⁵ Általánosan azt a családfőt tekintik háztartásfőnek, aki az aktív kereső, ha ilyen nincs, akkor az inaktív keresőt (nyugdíjast vagy anyasági ellátáson lévőket vagy munkanélkülit). Mivel ezek a feltételek csak részlegesen álltak fenn a vizsgált csoportra, ezért háztartásfőnek azt a 18 éven felüli felnőtt családtagot tekintettük, aki képviselte a vele közös háztartásban élőket.

a szervezet támogatásával. Az 50 fő támogatott közül 23 háztartásfő megkérdezése valósult meg. A megyeszékhelyen élő csoportot kis részben olyan háztartásfők alkották, akik a MÖSZ által fenntartott családok átmeneti otthonában éltek, nagyobb részben pedig olyanok, akik egy hotelben laktak (körülbelül 150 fő). Ez utóbbiak ellátását három szervezet, a MÖSZ, a Vöröskereszt és a Karitás látta el. A hotel működését a Samsung gyár támogatta és legfőképpen olyan családok éltek ott, akiknek férfi tagjai Budapesten a vállalatnál dolgoztak, és hétközben Budapesten voltak elszállásolva. A megyeszékhelyen élő támogatottak közül 66 háztartásfő megkérdezése realizálódott.

A KÖZÉPTÁVÚ SZÜKSÉGLETFELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A válaszadó ukrán menekültek szociodemográfiai jellemzői

A megkérdezett ukrán menekültek fővárosi csoportjába tartozó 23 háztartásfő valamivel több mint háromnegyede volt nő, és átlagéletkoruk 45,2 év körül alakult (1. táblázat). Az almintát meghatározó jellegzetesség a 60 feletti, a nőtlenek/hajadonok, valamint a felsőfokú végzettségűek aránya. Korábban kereső foglalkozással valamivel kevesebb, mint háromnegyedük rendelkezett, míg a nyugdíjasok aránya 13 százalékot tett ki körükben. A csoport fontos jellemzőjeként említhető, hogy közel egyharmaduk a házastársa nélkül élt a felvétel idején. A megkérdezett 23 fő háztartásában a felnőttek átlagos száma 1,6 fő volt. A háztartások 43 százalékában volt nagykorú és 35 százalékában pedig kiskorú gyermek, míg a gyermektelenek aránya 22 százalék tett ki. Mindebből következően a tipikus családszerkezet az 1 szülő plusz 1 nagykorú vagy 1 kiskorú gyermek volt.

A megyeszékhelyen élő 66 háztartásfő körében még magasabb (86 százalék) volt a nők aránya, de átlagéletkoruk alacsonyabbnak (44,74 év) mutatkozott. Ebből következően a korcsoportos megoszlásukban a fiatal középkorúak (30-49 évesek) voltak a meghatározóak (47 százalékban), és a 60 év feletti aránya egy negyedet tett ki.

Ezt a csoportot is olyan válaszadók alkották, akiknek már közel fele házastársa nélkül élt, valamint az elváltak (11 százalék) és az özvegyek aránya is (12 százalék) viszonylag magas volt a másik almintához képest. Valamivel több, mint a felüknek felsőfokú, kétnegyedüknek középfokú végzettsége volt, ugyanakkor alapfokú végzettségűek is voltak köztük. A korábban kereső foglalkozással rendelkezők aránya esetükben 70 százalék volt, míg a nyugdíjasoké pedig 23 százalék. A megyeszékhelyen élők csoportjába a felnőttek átlagos száma 1,4 fő volt.

Lényeges jellemzője az almintának, hogy a háztartások 79 százalékában volt kiskorú gyermek, míg a nagykorú gyermekes háztartásoké 7 százalék körül alakult, de a gyermektelen háztartások aránya csak 14 százalékot tett ki. Mindebből következően a tipikus családszerkezet 1 szülő plusz 1 kiskorú vagy 2 kiskorú gyermekből állt.

2.táblázat A válaszadó háztartásfők szociodemográfiai jellemzői a felvétel helye szerint

		Fővárosi csoport (N=23 fő)	Megyeszékhelyi csoport (N=66 fő)
Nem	férfi	5 fő (22%)	9 fő (14%)
	nő	18 fő (78%)	57 fő (86%)
Átlagéletkor		45,2 év	44,7 év
Életkori megoszlás	18-29 éves	4 fő (17,4%)	11 fő (16,7%)
	30-39 éves	4 fő (17,4%)	17 fő (25,8%)
	40-49 éves	4 fő (17,4%)	14 fő (21,2%)
	50-59 éves	4 fő (17,4%)	10 fő (15,2%)
	60 év feletti	7 fő (30,4%)	14 fő (21,1%)
Családi állapot	nőtlen/hajadon	7 fő (30,4%)	5 fő (7,6%)
	házas, jelenleg férjjel/feleséggel együtt élő	5 fő (21,7%)	16 fő (24,2%)
	házas, jelenleg férj/feleség nélkül élő	7 fő (30,4%)	30 fő (45,5%)
	elvált	1 fő (4,3%)	7 fő (10,6%)
	özvegy	3 fő (13,2%)	8 fő (12,1%)
Iskolai végzettség	alapfokú	-	3 fő (4,5%)
	középfokú	9 fő (39,1%)	28 fő (42,5%)
	felsőfokú	14 fő (60,9%)	35 fő (53,0%)
Korábbi foglalkoztatási helyzet	kereső foglalkozása volt	16 fő (69,6%)	46 fő (69,7%)
	eltartott volt	-	4 fő (6,1%)
	tanuló volt	4 fő (17,4%)	1 fő (1,5%)
	nyugdíjas volt	3 fő (13,0%)	15 fő (22,7%)
Háztartásban élő felnőttek átlaga		1,6 fő	1,4 fő
Gyermekek aránya a háztartásokban	gyermektelen	22%	14%
	kiskorú gyermek	35%	79%
	nagykorú gyermek	43%	7%

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrajnai menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

Összességében megállapítható, hogy a két felvételi helyszínen megkérdezett, ukrajnai háztartásfők közös jellemzője, hogy többségüket olyan, zömében 30-49 éves, és 60 év feletti nők alkották, akiknek korábban volt keresőfoglalkozása, és a felvétel idején házastársuk nélkül

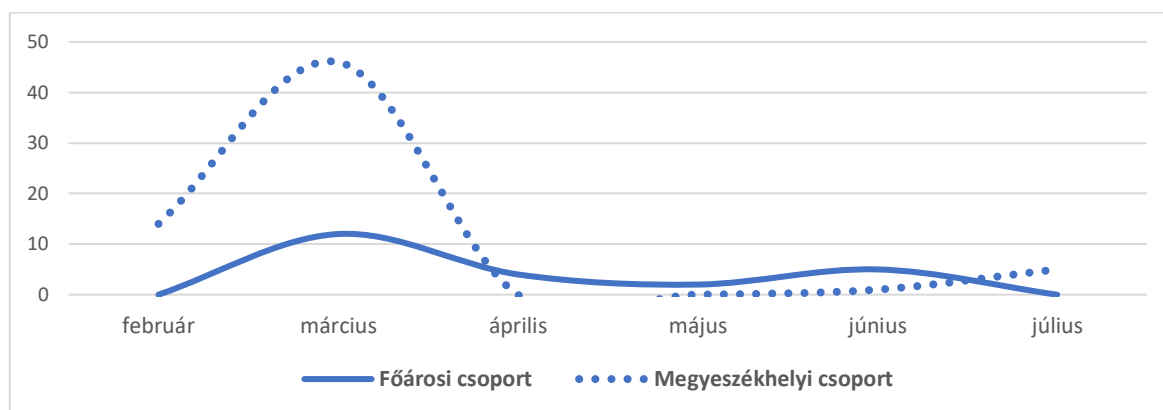
éltek. A fővárosi almintában inkább a nagykorú, míg a megyeszékhelyi mintában inkább a kiskorú gyermekek voltak többségben.

A válaszadó ukrán menekültek magyarországi tartózkodásának jellemzői

A megkérdezett ukrán menekültek tartózkodásának jellemzőit a tartózkodás ideje, körülményei, az informálisan kapott segítségek, valamint a prognosztizált tartózkodási idő alapján írjuk le.

A tartózkodás ideje. A háztartásfők többsége 2022 márciusában érkezett az ország területére, de június és július folyamán volt egy alacsonyabb számú létszámbővülés körükben (2. ábra).

2. ábra A Magyarországra érkezés ideje a megkérdezett ukrán menekültek körében, a felvétel helye szerint (fő)

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrain menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

A kutatás figyelemre méltó eredményének tartjuk, hogy a háztartásfők közül 79 fő számolt be arról, hogy menekülését előkészítette, azaz „biztosra jött”, és ebben kétötödüknek itt dolgozó családtagja, egy-egy ötödüknek pedig rokona, ismerőse segített.

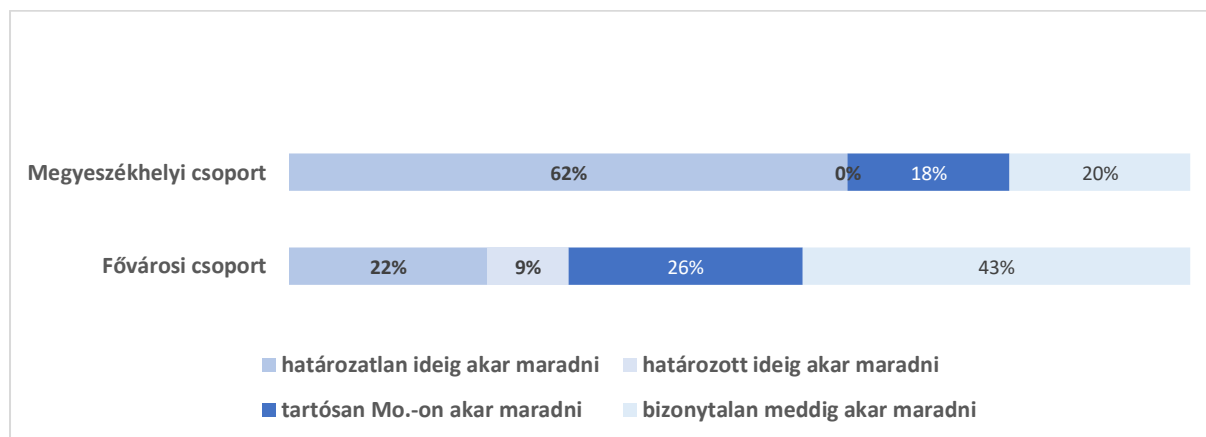
Informálisan kapott segítségek. Az összes megkérdezett közül 41 fő jelezte, hogy magyarországi tartózkodása óta barátaitól/ismerőseitől kapott segítséget. Közülük 33 fő magyar barátaitól/ismerőseitől főként menekültügyi információkat kapott és kisebb arányban szállás információkat, illetve természetbeni-materiális támogatást. Magyarországon élő ukrán barátaitól/ismerőseitől 26 fő kapott segítséget, amelyek leginkább általános és menekültügyi információk és szintén természetbeni támogatások voltak.

Magyarországi tartózkodási körülményeik. A vizsgálat idején a 89 háztartásfő döntő többsége (88 százaléka) átmeneti szállón, míg alig 4 százalékuk önállóan, albérletben és 8 százalékuk pedig támogatott szálláshelyen vagy rokonoknál/ismerősöknél élt családjával együtt.

Prognosztizált magyarországi tartózkodási idő. A megkérdezettek tartózkodási aspirációit négy válaszlehetőség mentén mértük. Az első válaszlehetőség volt a „tartósan Magyarországon akar maradni” (ők azok, akik a MÖSZ középtávú segélyezési programjának az elsődleges célcsoportját alkotják). A második kategória a „határozatlan ideig akar maradni” volt. A fókuszcsoporthoz tartozók szerint a határozatlan idejű tartózkodást a háború kimenetele, illetve a visszaköltözés lehetősége befolyásolja (ők azok, akik a MÖSZ középtávú segélyezési programjának másodlagos célcsoportját alkotják).

A „határozott ideig akar maradni” kategória esetében konkrét dátumot is megadtunk válaszlehetőségként (2022. szeptemberét, fél évet, legalább egy évet). A fókuszcsoporthoz tartozók szerint a valószínűsíthető, hogy ezt főként olyanok választották, akik valamilyen feltétel teljesüléséhez kötötték maradásukat, vagy akik úgy látták, hogy magyarországi tartózkodásuk finanszírozását segítő otthoni forrásaik kimerülőben vannak. fókuszcsoporthoz tartozók szerint a megkérdezettek – főként a gyermekes anyák – havonta és átlagosan körülbelül hatvanezer forintot költöttek kiegészítő szükségleteikre (főként élelemre, még úgy is, hogy napi háromszori étkezés biztosított volt számukra). Ezt leginkább az Ukrajnában maradt családtagjaik (dolgozó férjük, vagy szüleik) finanszírozták, vagy pedig tartalékaikat éltek fel. Végezetül a „bizonytalan meddig akar maradni” kategóriába azokat soroltuk, akik a „nem tudja” választ jelölték meg magyarországi tartózkodásukat illetően. (Ez utóbbi két csoport alkotja a MÖSZ középtávú segélyezési programjának harmadlagos csoportját).

3.ábra A magyarországi tartózkodás szándéka a válaszadók körében a felvétel helye szerint

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrajnai menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

Ahogy a 3. ábrán látható a legváltozatosabb tartózkodási aspirációkat a fővárosi csoportba tartozók jelölték meg, de körükben volt a magasabb (26 százalék) azok aránya is, akik tartósan Magyarországon kívántak maradni. Számottevő többségük (43 százalékuk) határozatlan időre prognosztizálta maradási szándékát.

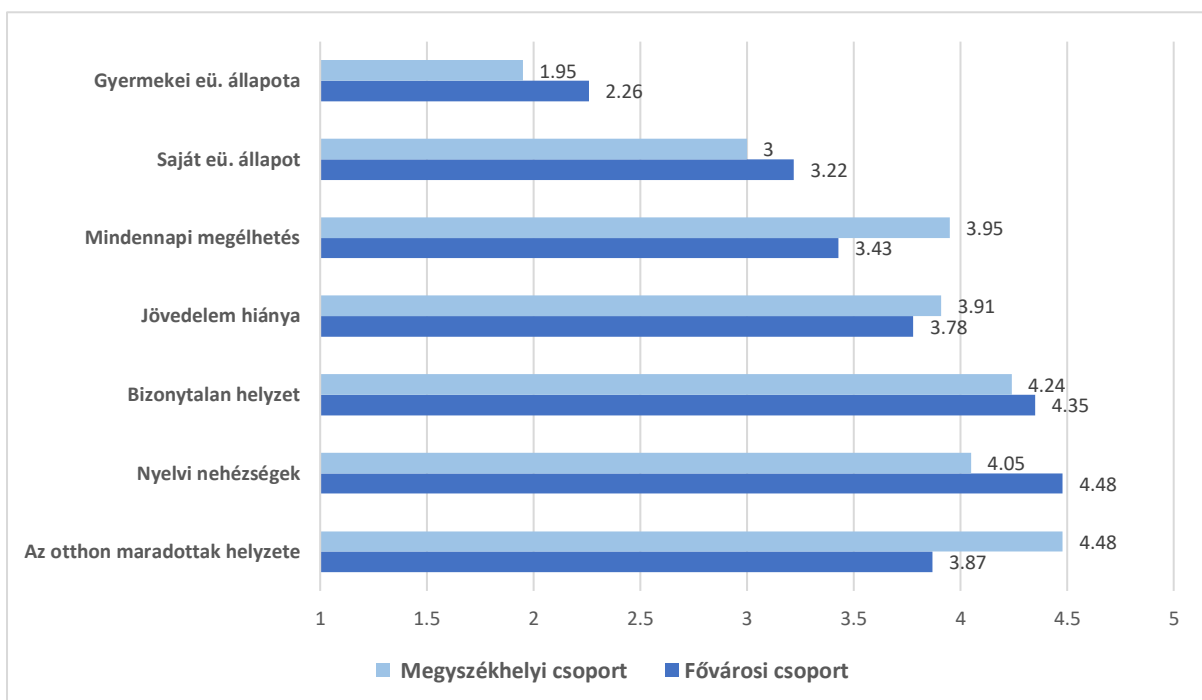
A megyeszékhelyen élők jelentős többsége (62 százaléka) határozatlan ideig, míg további 18 százalékuk tartósan Magyarországon kívánt maradni. Figyelemre méltó, hogy ebben a csoportban volt a legalacsonyabb a bizonytalan tartózkodási aspirációjúak aránya.

A magyarországi tartózkodás problémái a válaszadó ukrán menekültek szerint

Ezt a kérdéskört hét változó mentén vizsgáltuk: az első kettő a háborús helyzet, a menekült lét megélésére, a további három az idegen környezethez való alkalmazkodásra, míg az utolsó két változó a saját és gyermekeik egészségügyi állapotára vonatkozott.²⁶

Mint a 4. ábrán látható, az otthonmaradottak helyzete (az értük való aggodás), inkább a megyeszékhelyen élők számára jelentett problémát, és e tekintetben szignifikáns különbség is volt a két csoport között.

4. ábra A magyarországi tartózkodás problémái a két vizsgált csoportban (átlag alapján)

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrain menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

²⁶ A válaszlehetőségeket 5 pontos Likert skálán kellett értékelni, ahol 1= egyáltalán nem probléma, míg az 5= nagyon probléma.

A bizonytalan szituációra (nem tudja meddig kell Magyarországon maradnia) vélhetően azért reagáltak érzékenyebben a fővárosi háztartásfők, mert maradásukat főként tinédzser korú gyermekeik magyarországi (továbbtanulási) jövőjétől tették függővé, és ez éppen a felvétel idején, egy szituatív körülménytől bizonytalanabbá vált. A jövedelem hiánya és a mindennapi megélhetés eléggé problémát jelentett mindkét csoportnak, de a megyeszékhelyen élőknek jobban (e tekintetben is szignifikáns volt a különbség a két csoport között). A fókuszcsoport jellegű beszélgetéseken arról számoltak be, hogy jövedelmi és anyagi helyzetüket kimerülőben látták, illetve elvesztették kereső foglalkozásukat és nem nagyon találtak lehetőséget a magyarországi munkába állásra. Ennek egyik oka éppen a gyermekek megoldatlan iskolai elhelyezése volt 2022. június-júliusában. A nyelvi nehézség a fővárosi csoportba tartozók jelölték meg a legmagasabb átlagértékkel ($M=4,48$) problémának, vélhetően azért, mert ahogy a fókuszcsoportos megbeszéléseken is jelezték, ez az egyik legfőbb akadálya annak, hogy a magyarországi megélhetésüket biztosítani tudják.

Abban ugyanakkor közösnek mutatkoztak két almintába tartozó megkérdezettek, hogy saját és gyermekeik egészségügyi állapotát nem sorolták a helyzetüket befolyásoló problémák közé. Ez azért is figyelemre méltó, mert a fővárosi megkérdezett felnőttek 39 százalékának, a megyeszékhelyen élők 44 százalékának volt valamilyen, gyógyszeres kezelést igénylő megbetegedése (leginkább szív-érrendszeri, pajzsmirigy, allergia és cukorbetegség). Egészségügyi szempontból a megkérdezettek valamivel több, mint kétötödének (főként az idősebb korosztályhoz tartozó háztartásfőknek) olyan krónikus megbetegedése volt, amely rendszeres orvosi felügyeletet igényel.

A Magyarországra érkezés óta kapott támogatások a válaszadó ukrán menekültek szerint

A vizsgálat ezen része annak a monitorozása is volt, hogy a megkérdezett ukrán menekültek a Magyarországra való érkezés óta milyen támogatásokról számoltak be a MÖSZ, illetve a kormányzati, menekültügyi szervezetek részéről. Ezek az adatok visszajelzések a szervezetek számára is, mivel fontos információkat jelentenek a segélyek fogadásáról, illetve összevetési alapot adnak a jelzett szükségletekkel.

Azonban, mielőtt a kapott támogatások monitori eredményeire kitérnénk, Walker et al. 1991-ben megjelent tanulmánya alapján szeretnénk a *támogatási percepció* kifejezést és értelmezést bevezetni. Támogatási percepció alatt azt az összetett szituációt értjük, amikor a támogatott beszámol az általa kapott természetbeni, pénzügyi, materiális és egyéb

segítségekről. Ennek fontos informatív szerepe van a támogatók számára a tekintetben, hogy a támogatási percepció mennyiben esik egybe a ténylegesen kapott, a támogató által számontartott segítségek típusával, mennyiségével. A támogatási percepció függhet az azt befolyásoló szükségletektől, támogatásfajtáktól is, és mindezek együttesen határozzák meg, hogy mit tart segítségnek a támogatott.

A kapott támogatások három nagy csoportjára kérdeztünk rá: az információs, a szállás-munka, valamint a természetbeni, materiális támogatásokra (4. táblázat).

4.táblázat A Magyar Ökumenikus Segélyszervezettől, valamint a kormányzati és menekültügyi szervezetektől kapott támogatások említésének rangsorai az említések százalékában

Magyar Ökumenikus Segélyszervezet				Kormányzati menekültügyi szervezetek			
Támogatás típusa	Fővárosi csoport (N=23 fő)	Támogatás típusa	Megyeszékhelyi csoport (N=66 fő)	Támogatás típusa	Fővárosi csoport (N=23 fő)	Támogatás típusa	Megyeszékhelyi csoport (N=66 fő)
Általános információk	74%	Tisztálkodószerek	61%	Ingyenes utazási támogatás	78%	Létfenntartási támogatás	23%
Élelmiszer támogatás	56%	Tolmácsolás	35%	Létfenntartási támogatás	35%	Élelmiszer támogatás	20%
Átmeneti szállón szállás	48%	Menekültügyi információk	30%	Menekültügyi információk	30%	Tolmácsolás	17%
Szállás információk	43%	Hivatalos ügyintézésben segítség	20%	Általános információk	22%	Ruházati támogatás	17%
Tolmácsolás	35%	Általános információk	14%			Tisztálkodószerek	17%
Hivatalos ügyintézésben segítség	30%	Élelmiszer támogatás	11%			Menekültügyi információk	9%
Menekültügyi információk	26%	Szállás információk	11%			Általános információk	4%
Munkakeresési információk	26%	Átmeneti szállón szállás	11%				
Tisztálkodószerek	26%						
Albérletkeresésben segítség	22%						

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrain menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

Eredményeink a támogatási percepció szervezeti, (egyéni) szükségletek és támogatásfajták szerinti megnyilvánulásáról nyújtanak információkat. Szervezeti szinten a támogatási percepció sokkal erősebbnek és kevésbé szelektívnek mutatkozott, ha csak egy szervezet (például a fővárosi csoport esetében) volt jelen, mint támogató. Ahogy adataink mutatják, különösen nehéz a célzott támogatási percepciót tetten érni akkor, amikor a (menekült)ellátást több szervezet végzi együttesen (lásd megyeszékhelyi csoport). Ahogy fentebb is írtuk, a segélyszervezetek számára a támogatásokról adott visszajelzések a hatásmérés outputját adják, ezért nem mindegy, hogy közülük hányan és milyen támogatásokról számolnak be.

Adataink arra is rávilágítanak, hogy az eltérő szükségletek is befolyásolhatják a támogatási percepciót. A MÖSZ által támogatott a fővárosi csoportban a támogatások rangsorában az első helyeken az információk, étel-miszer- és szállás támogatások álltak, míg a megyeszékhelyen élők többsége a tisztálkodószert, a tolmácsolási és a menekültügyi információkat jelezte első helyen. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy például olyan univerzális menekültügyi támogatást, mint az ingyenes utazás a megyeszékhelyen élő válaszadók egyáltalán nem említették, míg a fővárosi csoportban ez szerepelt a kapott támogatási rangsor elején (lásd 4. táblázat). Az adatok alapján az is rögzíthető, hogy a fővárosi csoportba tartozók a kormányzati és menekültügyi támogatások közül csak az univerzálisan, illetve feltételekhez kötött támogatásokat, valamint információs szolgáltatásokat, míg a megyeszékhelyen élők elsősorban a természetbeni támogatásokat és másodsorban az információkat említették.

A két csoportba tartozó háztartásfők támogatási percepciójának rangsora és erőssége (lásd 4. táblázat) arra is rávilágít véleményünk szerint, hogy a támogatási percepciónak vannak olyan további tényezői is, mint az információhoz jutás, az információk használatának tudatossága, illetve nem utolsósorban a segélyszervezetek munkatársainak hozzáállása, információs és felvilágosító munkája. Úgy véljük, mindezek együttesen is befolyásolhatják azt a támogatási percepciót, aminek alapján a szervezetek visszajelzéseket várnak a segélyezettektől.

A szükségesnek ítélt, de meg nem kapott támogatások. Felmérésünk adatai szerint csak a fővárosi csoportba tartozó háztartásfők tettek említést szükségesnek ítélt, de meg nem kapott támogatásokról: elsősorban a menekült státusz elbírálásához kötött *pénzügyi támogatásokat* hiányolták, mint például a létfenntartási támogatás (a budapesti háztartásfők 35 százaléka jelezte). Másodsorban *az egészségügyi ellátás és a gyógyszer-támogatás hiányát* említették (a

fővárosi csoport 43 százaléka, akik leginkább a krónikus megbetegedéssel küzdő 50 feletti korosztályhoz tartoztak).

Figyelemre méltó – és további részletesebb vizsgálatot igénylő – eredmény volt, hogy megyeszékhelyen élő menekültek nem említettek értékelhetően hiányzó támogatásokat, „minden jó így, ahogy van”.

A nem szükségesnek tartott támogatások. Ezek körében egyfelől olyan szolgáltatások kerültek említésre, amelyek a különböző szállás-típusokra és az ahhoz kapcsolódó információkra, valamint a ruházati támogatásra, továbbá az orvosi ellátásra vonatkoztak. A részletesebb elemzések azt mutatták, hogy a „nem szükséges” támogatások szoros összefüggést mutattak az életkorral, valamint a válaszadó aktuális élethelyzetével.

A jelzett középtávú szükségletek a válaszadó ukrán menekültek szerint

A középtávú – az elkövetkező három-négy hónapra – jelzett szükségleteket az alábbi négy szempont szerint vizsgáltuk:

- Információk és tanácsadás (tolmácsolás, ügyintézés) (hat kérdés),
- Szállás és munka információkra kiterjedő szükségletek (hat kérdés),
- Materiális-természetbeni, illetve egészségügyi szükségletek (kilenc kérdés),
- Kulturális, szabadidő és közösségi szükségletek (öt kérdés) mentén.

A 26 kérdést a válaszadóknak ötpontos Likert skálán²⁷ kellett pontozniuk a szerint, hogy mennyire lenne szükségük az adott támogatás-típusra.

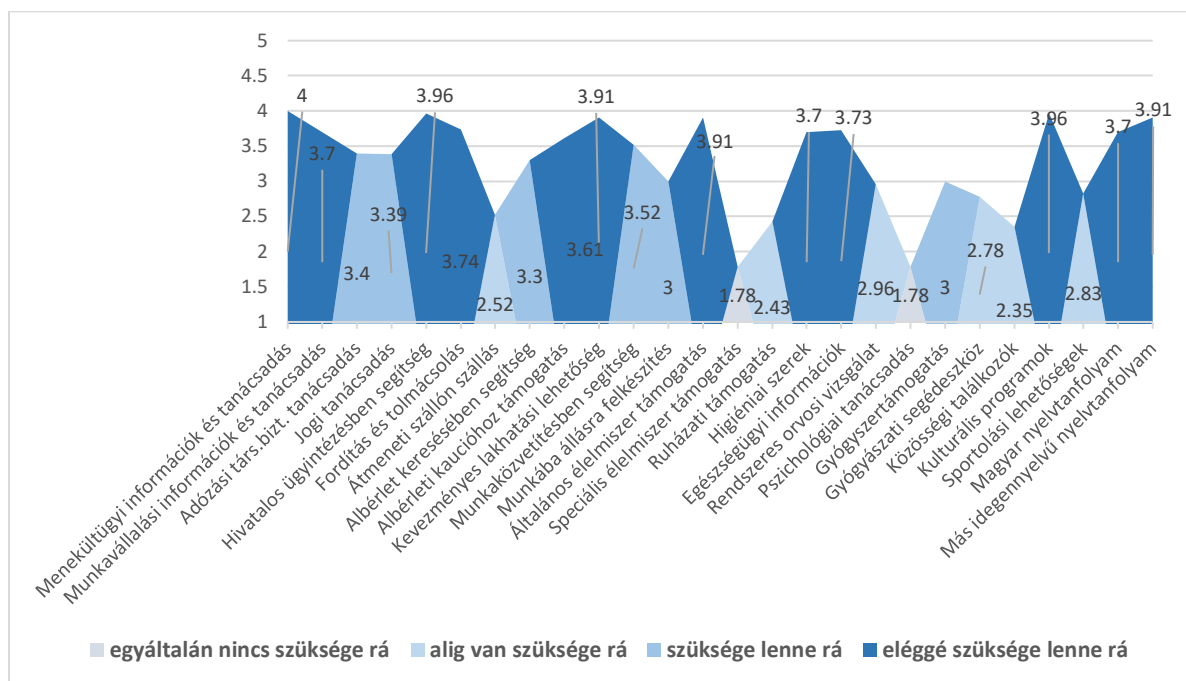
Jelzett szükségletek a fővárosi és a megyeszékhelyen élő háztartásfők körében. Az eredmények azt mutatják, hogy két jól elkülönülő szükséglet-struktúra jelent meg a megkérdezettek körében. Egy nagyon *direkt és határozott* szükségleti igényekkel rendelkező (fővárosi csoport), és egy *kevés számú szükségletre fókuszáló* (megyeszékhelyi csoport) képe rajzolódott ki.

- A *fővárosi csoportba tartozó háztartásfők* jelzett szükségleteit a „(majdnem) mindent és nagyon” jelzőkkel lehetne a legjobban leírni (5. ábra). A szükségletek prioritását a menekültléttel kapcsolatos információs és adminisztratív, az önálló lakhatást lehetővé tevő, az egészségügyi és rekreációs szükségletek, valamint az integrációt elősegítő támogatások vezették. Az „egyáltalán nincs, vagy alig van rá szükségük” nyolc támogatási

²⁷ Ahol 1= egyáltalán nincs szüksége rá, 2= alig van szüksége rá, 3= szüksége lenne rá, 4= eléggé szüksége lenne rá, 5= nagyon szüksége lenne rá.

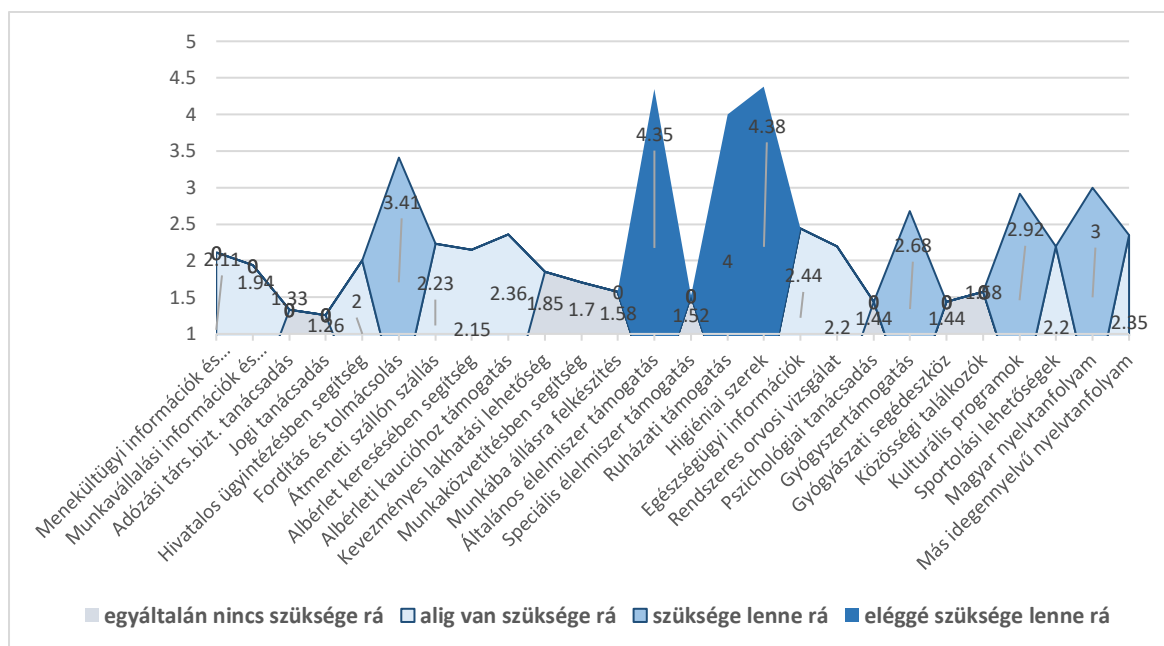
típusra terjedtek ki, úgymint: a pszichológiai tanácsadásra, a speciális élelmiszerekre, a ruházati, az egészségügyi jellegű támogatásokra, valamint az átmeneti szállón való szállásra.

5.ábra A jelzett középtávú szükségletek a fővárosi csoportban (átlag szerint)

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrajnai menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

6.ábra A jelzett középtávú szükségletek a megyeszékhelyi csoportban (átlag szerint)

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrajnai menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját szerkesztés.

- A fentiekkel szemben a megyeszékhelyi csoporthoz tartozó 66 háztartásfő jelzett szükséglet-prioritását (6. ábra) a természetbeni támogatások dominálták (higiéniai cikkek $M=4,38$; élelmiszer támogatás $M=4,35$; és ruházati támogatás $M=4$). A megyeszékhelyen élő háztartásfők a „szüksége lenne rá” kategóriába elsősorban a menekültléttel kapcsolatos szolgáltatásokat (hivatalos ügyintézésben és tolmácsolásban, fordításban való segítségeket), egészségügyi és rekreációs szükségleteket (gyógyszertámogatás, sportolási lehetőségek, kulturális programokat), valamint az integrációt elsősegítő magyar nyelvtanfolyamokat említették. Az „egyáltalán nincs szüksége” kategóriába főként a munkavállalással egy egyéb jogi szolgáltatásokkal kapcsolatos támogatásokat sorolták.

Jelzett szükségletek a tartózkodási aspirációk szerint. Azt a feltételezésünket, hogy a tartózkodási idő aspirációi meghatározóan befolyásolhatják a középtávú szükségleteket, eredményeink visszaigazolták, mert a négy különböző tartózkodási kategóriába tartozó válaszadók négy különböző szükséglet-struktúrát mutattak fel. Az összes válaszadó közül 46 fő (52 százalék) határozatlan, 18 fő (20 százalék) bizonytalan, és 7 fő (8 százalék) határozott (3-6-12 hónapig) időre prognosztizálta magyarországi tartózkodását, míg 18 fő (20 százalék) tartósan Magyarországon kívánt maradni.

- A tartósan Magyarországon maradni kívánók jelzett szükségleteit két alapvető természetbeni támogatás (a higiéniai cikkeket és az élelmiszert) dominálta. Valójában a „szükséges” támogatások között említettek olyanokat, amelyek egy része kifejezetten a lakhatással volt kapcsolatos, illetve a fordítással, tolmácsolással, míg másik részük az integrációt elősegítő kulturális, nyelvi támogatások igénylésére vonatkoztak. Ez a fajta szükséglet-struktúra úgy véljük, tükröz egyfajta bizonytalanságot, miszerint a megkérdezettek még nem tudták felmérni, hogy miben és mennyiben lesznek a MÖSZ támogatására utalva letelepedésük során.
- A határozatlan ideig maradni szándékozók szükséglet-struktúrája jórészt megegyezik a tartósan maradni szándékozókéval, azonban szükségleteiket sokkal magasabb átlagpontoszámokkal fejezték ki, így például a materiális támogatásokat (élelmiszer, tisztálkodószerek, ruházat) a menekült ügyintézővel (fordítás és tolmácsolás) kapcsolatos igényeket. A „szükséges lenne” kategóriába főként a testi-lelki jóllét kielégítését jelentő

szükségleteket soroltak. Összességében tehát, szükségleti prioritásait a természetbeni támogatások határozták meg döntően.

5. táblázat Az összes megkérdezett jelzett szükségletei a tervezett magyarországi tartózkodási idő szerint

	Határozatlan ideig kíván maradni (N=46)	Bizonytalan ideig kíván maradni (N=18)	Határozott ideig kíván maradni (N=7)	Tartósan maradni kíván (N=18)
Menekültügyi információk és tanácsadás	2,37	3,06	2,86	2,61
Munkavállalási információk és tanácsadás	2,33	2,39	2,86	2,39
Adózási társ.bízt. tanácsadás	1,72	2,44	2,57	2,28
Jogi tanácsadás	1,39	2,56	2,57	1,83
Hivatalos ügyintézésben segítség	2,43	2,72	2,86	2,33
Fordítás és tolmácsolás	3,83	3,06	3,29	3,17
Átmeneti szállón szállás	2,74	2,78	1,43	1,78
Albérlet keresésében segítség	2,20	2,78	1,71	3,06
Albérleti kaucióhoz támogatás	2,41	2,89	2,43	3,28
Kedvezményes lakhatási lehetőség	2,11	3,00	1,57	2,78
Munkaközvetítésben segítség	2,00	2,56	2,29	2,17
Munkába állásra felkészítés	1,85	2,17	2,29	1,83
Általános élelmiszer támogatás	4,54	3,94	3,29	4,11
Speciális élelmiszer támogatás	1,83	1,39	1,43	1,11
Ruházati támogatás	4,02	3,22	2,43	3,33
Higiéniai szerek	4,48	3,94	3,14	4,17
Egészségügyi információk	2,89	3,44	3,29	2,50
Rendszeres orvosi vizsgálat	2,24	2,72	2,86	2,28
Pszichológiai tanácsadás	1,57	1,33	2,14	1,39
Gyógyszertámogatás	2,80	2,72	2,86	2,78
Gyógyászati segédeszköz	1,63	2,22	1,86	1,72
Közösségi találkozók	1,65	1,94	2,43	1,67
Kulturális programok	3,17	3,17	3,43	3,17
Sportolási lehetőségek	2,04	2,78	2,43	2,72
Magyar nyelvtanfolyam	3,24	2,89	2,86	3,44
Más idegennyelvű nyelvtanfolyam	2,61	3,06	3,00	2,72

Forrás: Szükségletfelmérés az ukrainai menekültek körében. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, 2022.06.23.-2022.07.25. alapján saját feldolgozás.

A *bizonytalan és határozott idejű* tartózkodást prognosztizáló válaszadók szükséglet-struktúrája számottevően eltérőnek mutatkozott a két fenti csoporttól, és ez leginkább a demográfiai jellemzőkkel volt magyarázható. A két csoport közös sajátossága, hogy noha különböző arányokban, de leginkább a 40, illetve az 50 év felettiekből, valamint a házas/élettársi viszonyban jelenleg férjjel/feleséggel élők köréből kerültek ki az e csoportokba tartozók.

- A *bizonytalan tartózkodási aspirációjú* válaszadók szükséglet prioritásai gyengébbnek mutatkoztak, mint a határozatlan ideig és tartósan maradni szándékozóké, mivel az „*elégge szüksége lenne*” kategóriához közeli átlagértékekkel két szükségletet soroltak, de ezek is (élelmiszer és a tisztálkodószer) ugyanúgy a természetbeni támogatások körébe tartoztak. Támogatási szükségleteik hierarchiáját tizenöt olyan szükséglet jellemezte, aminek átlagértéke a „*szükséges*” kategória közelébe esett. Ezek egy része a lakhatási helyzetük megoldásával kapcsolatos igényekre vonatkozott (albérletkeresési támogatás, kedvezményes lakhatási lehetőség stb.), sokkal inkább, mint a tartósan Magyarországon maradni kívánók esetében látni lehet. Noha ez a csoport „nem tudja” meddig akar maradni, ugyanakkor úgy tűnik vannak terveik az önálló életre.
- A kis számú, *határozott idejű tartózkodást* valló válaszadók jellemzőjének találtuk, hogy egyetlen támogatási formát sem jelöltek meg, amire „*elégge szükségük*” lenne. Szükséglet-struktúrájukat ugyanúgy a „*szükségesnek*” jelzett támogatások határozzák meg, de ezek egy része a menekültügyi ügyintézással, míg másik részük a létfenntartáshoz, míg harmadik részük az egészségügyi információkra, szolgáltatásokra, valamint kulturális programokra vonatkoztak.

A részletesebb elemzések során öt olyan szükségletet találtunk, amely szignifikánsan megmutatta négy csoport közötti különbséget. Ezek közül három alapvető természetbeni, materiális szükséglet (élelmiszer, tisztálkodásiszerek és ruházat), egy-egy a szállás (az átmeneti szállón lakhatás) és a menekültügyi ügyintézés (jogi tanácsadás) körébe eső szükséglet volt.

Az elemzés eredményei szerint a MÖSZ által támogatott ukrán menekültek legfőbb jelzett szükségletei természetbeni és materiális tárgyúak voltak, amelyek leginkább és a legegyszerűbben monetarizálhatók vagy pedig utalványok formájában, illetve adományok révén elégíthetők ki. A tartósan Magyarországon maradók, valamint az átmeneti szállásokról kikerülő lakhatási problémáinak megoldása során jelentkező problémák (albérleti kaució) ugyancsak a monetarizálható segélyezési formák közé sorolható. A többi jelzett szükséglet

(gyógyszertámogatás, nyelvtanfolyam) olyan szolgáltatás jellegű igény, amelyet vagy segélyezéssel, vagy pénzbeli támogatással válthatók ki. A megkérdezettek szükséglet-hierarchiája arra is rámutat, hogy menekültügyi és egészségügyi információs szolgáltatásokra a válaszadók jó részének középtávon is szüksége van.

ÖSSZEGZÉS

A hazai társadalom- és egyéb alkalmazott tudományok egyik nagy adóssága, hogy a humanitárius segélyszervezetek tevékenységével, valamint a humanitárius segélyezés módszertanának vizsgálatával alig foglalkoztak érdemben kutatások vagy elemzések szintjén. Tanulmányukkal – amelyben 89 Magyarországon élő ukrán menekült körében felvett középtávú szükségletfelmérés módszertanát és eredményeit mutattuk be –, ezt a hiányt igyekeztünk – ha kezdeti lépések szintjén is – pótolni úgy, hogy ez a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet számára is hasznosítható adatokat jelentsen, további támogatási programjának kialakításához.

A nem reprezentatív mintán elvégzett felmérés eredményei közül egyrészt ki kell emelnünk, hogy a kapott támogatások monitorozásában a segélyezettek támogatási percepciója mennyire fontos szerepet játszik. Eredményeink a támogatási percepció szervezeti, (egyéni) szükségletek és támogatásfajták szerinti megnyilvánulásáról szolgálnak példával. Szervezeti szinten a támogatási percepció sokkal erősebbnek és kevésbé szelektívnek mutatkozott, ha csak egy szervezet (például a fővárosi csoport esetében) volt jelen, mint támogató. Adataink arra is rávilágítottak, hogy az eltérő szükségletek is befolyásolhatják a támogatási percepciót, valamint a támogatási percepció rangsora és erőssége azt is megmutatta véleményünk szerint, hogy a támogatási percepciónak vannak olyan további, befolyásoló tényezői is, mint az információhoz jutás, az információk használatának tudatossága, illetve nem utolsósorban a segélyszervezetek munkatársainak hozzáállása, információs és felvilágosító munkája. A jelenség vizsgálata, valamint összetevőinek, befolyásoló tényezőinek kidolgozása további részletesebb vizsgálatokat igényel.

Másrészt a szakirodalmi elemzések alapján fontos hangsúlyozni – és ezt eredményeink is igazolták –, hogy a földrajzi egységek szerinti véletlen mintavételezés a szükségletfelmérések során árnyalt és differenciált megközelítést tesz lehetővé. Adataink szerint két jól elkülönült szükségletstruktúra jelent meg a fővárosi és a megyeszékhelyen élő háztartásfők válaszai

alapján. A fővárosi csoportra egy nagyon direkt és határozott szükségleti igények voltak a jellemzők, míg a megyeszékhelyi csoport esetében egy kevés számú szükségletre fókuszáló, azok jelzésében, erősségében bizonytalan csoport képe rajzolódott ki.

Harmadrészt a kutatásunk fontos eredményének tartjuk annak bemutatását, hogy a menekültek tartózkodási aspirációi mennyire és miként befolyásolják szükségleteik hierarchiáját. Vizsgálatunk szerint a négy különböző tartózkodási kategóriába tartozó válaszadók négy különböző szükséglet-struktúrát mutattak fel. Ezek az eredmények konkrétan alkalmazhatók a differenciált, a hatékony és a „gazdaságos” segélyezési, támogatási programok kialakításánál.

Végezetül úgy látjuk, hogy a felmérés eredményei csak részlegesen szolgáltatnak konkrét támpontokat arra nézve, hogy a megkérdezett menekültek jelezett szükségletei mennyiben monetarizálhatóak. Az adatok alapján úgy látjuk, hogy a támogatottak dominánsan jelezett középtávú szükségletei inkább vegyes támogatási formában elégíthetők ki egy középtávú támogatási programban.

IRODALOM

Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég.

Bartal Anna Mária (2013): A magyar segélyszervezetek vörösiszap-katasztrófa idején végzett humanitárius tevékenységének hatásvizsgálata. *Civil Szemle*, 10(4) pp. 35-62.

Bartal Anna Mária (2022): Szükségletfelmérés az ukrajnai menekültek körében, 2022.június 23.-július 25. Kézirat.

Bosmans, Marc W.G. – Baliatsas, Christos – Yzermans, Christoffel J. – Dückers, Michel L.A. (2022): A systematic review of rapid needs assessment and their usefulness for disaster decision making: Methods, strengths and weakness and value for disaster relief policy. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 71. pp. 1-16. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.102807>

Buttke, Danielle – Vagi, Sara – Bayleygn, Tesfaye – Sircar, Kanta – Morrison, Melissa – Allen, Mardi – Wolkin, Amy (2012): Mental health needs assessment after Gulf Cost oil spill – Alabama and Mississippi. *Prehospital and Disaster Medicine*, 27(5) pp. 401-408. DOI: 10.1017/S1049023X12001100.

Choudhary, Ekta – Chen, Tai-Ho – Martin, Colleen – Vagi, Sara – Roth, Joseph – Keim, Mark – Noe, Rebecca – Panausuia, Seiuli Elisapeta – Lemusu, Siitia – Bayleyegn, Tesfaye, - Wolkin, Amy (2012): Public health needs assessment of Tutuila Island, American Samoa, after the 2009 Tsunami. *Disaster Med Public Health Prep*. 6(3) pp. 209-216. DOI: <https://doi.org/10.1001%2Fdmp.2012.40>

Cross, Kayla – Horney, Jennifer A. (2018): Use of the Community Assessment for Public Health Responce (CASPER) method by Public Health Agencies in Texas, 2001 – 2005. *Disaster Med Public Health Prep*. 12(6) pp. 680-684. DOI:10.1017/dmp.2017.143

Curron, Paul (2014): *Humanitarian Needs Assessment. The Good Enough Guide*. Bourton on Dunsmore: The Schumacher Centre, Norwegian Refugee Council.

- Davey, Eleanor – Borton, John – Foley, Matthew (2013): *A history of the humanitarian system. Western origins and foundations*. Working Paper. London: Overseas Development Institute - Humanitarian Policy Group.
- Dobó Géza – Gönczi Róbert – Kovács Blanka – Marsai Viktor – Párducz Árpád – Pénzváltó Nikolett – Sayfo Omar – Tárik Meszár – Tóth Bettina – Tóth Klaudia – Vargha Márk (2022): *Ukrajnai menekültek és helyzetük az Európai Unióban*. Budapest: Migrációkutató Intézet.
- Dummet, Cassie – Hagens, Clara – Morel, Dominique (2013): *Guidance on Participatory Assessments*. Baltimore (MD): Catholic Relief Services.
- Dücker, Michel – Thormar, Sigridur (2015): Post-disaster psychosocial support and quality improvement: A conceptual framework for understanding and improving the quality of psychosocial support programs. *Nursing and Health Sciences*, 17(2) pp. 159-165. DOI: <https://doi.org/10.1111/nhs.12162>
- Ferris, Elisabeth (2011): Megatrends and the future of humanitarian action. *International Review of the Red Cross*. 93(884) pp.915-938.
- Garfield, Richard – Blake, Courtney – Chataigner, Patrice – Walton-Ellery, Sandie (2011): *Common Needs Assessments and Humanitarian Action*. HPN Network Paper 69, London: Overseas Development Institute.
- Hidrobo, Melissa – Hoddinott, John – Peterman, Amber – Margolies, Amy – Moreira, Vanessa (2014): Cash, food, or voucher? Evidence from a randomized experiment in northern Ecuador. *Journal of Development Economics*, 107, pp. 144-156.
- Jacobs Jurriaan – Oesterbeek, Marjolaine – Tummers, Lars – Noordegraaf, Mirko – Yzermans, Joris – Dücker, Michel (2019): The organization of post-disaster psychological support in the Netherlands: a meta-synthesis. *European Journal of Psychotraumatology*, 10(1) DOI:10.1080/20008198.2018.1544024
- Knox Clarke, Paul – Campbell, Leah (2015): *Exploring coordination in humanitarian clusters*. ALNAP Study. London: ALNAP/ODI.
- Hofman, Charles-Antoine – Shoham, Jeremy – Roberts, Les – Harvey, Paul (2004): *Measuring the Impact of Humanitarian Aid: A Review of Current Practice*. HPG Report 17, London: Overseas Development Institute.
- Shapiro, Jeremy (2019): The impact of recipient choice on aid effectiveness. *World Development*, 116. pp. 137–149 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.10.010>
- Stumpfenhorst, Miriam – Stumpfenhorst, Rolf – Razum, Oliver (2011): The UN OCHA cluster approach: gaps between theory and practice. *Journal Public Health*, 19. pp. 587–592 DOI: 10.1007/s10389-011-0417-3
- Walker, Alexis – Pratt, Clara C. – Martell, Louise K. – Martin, Sally S. K. (1991): Perceptions of aid and actual aid in intergenerational caregiving. *Family Relations*, 40(3) pp. 318-323.
- Watkins, Ryan – West Meiers, Maurya – Visser Yusra (2012) *A guide to assessing needs: Essential tools for collecting information, making decisions, and achieving development results*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development / International Development Association.
- Wigley, Barb (2013): *Accountability to affected populations (AAP) and communicating with communities (CwC) assessment questions*. Emergency Capacity Building Project. Geneva Switzerland.
- Wood, Gavin (2016): *Humanitarian Information Management. A focus on the role of Information Management Officers*. <https://www.ungei.org/sites/default/files/Information-Management-Officer-Role-Humanitarian-Response-2016-eng.pdf> Letöltés: 2022.11.26.

AZ ÖNKÉNTESSÉG MINT A SZÜLŐK ISKOLAI BEVONÓDÁSÁNAK EGY FORMÁJA – SZISZTEMATIKUS SZAKIRODALMI ELEMZÉS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA

KOCSIS ZSÓFIA¹ – MARKOS VALÉRIA² –
FAZEKAS ELEK³ – PUSZTAI GABRIELLA⁴

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.4.57-87>

Absztrakt

A szülői bevonódás vizsgálata az elmúlt évtizedben az oktatáskutatás fókuszába került, ugyanis a családi elkötelezettséget vizsgáló kutatások a bevonódás tanulmányi eredményességre gyakorolt pozitív hatásairól számoltak be. Habár a szülői bevonódás egyik alapvető formája lehet a szülők iskolai önkéntessége, nincsenek ismereteink ennek bizonyított hatásairól, s még szisztematikus áttekintés sem volt közzé a témában magyar nyelven. Az áttekintő tanulmányunkban a szülők iskolai önkéntességére fókuszáltunk. Munkánk a szülők önkéntességének és iskolai bevonódásának kapcsolatával foglalkozó 29 munkát gyűjt össze, amelyek a 2004 és 2021 közötti időszakban kerültek publikálásra. A tanulmányok változatos kutatási módszereket használnak. A vizsgált cikkekben a szülői önkéntesség a szülői bevonódás egyik hatékony eszköze volt, vagy a beavatkozások, mentorprogramok egyik eredményeként definiálták. Kutatásunk újszerűsége, hogy európai viszonylatban csupán néhány kutatás foglalkozott a szülők iskolai önkéntességével, a feldolgozott kutatások túlnyomó többségét az Amerikai Egyesült Államokban végezték. Kutatásunk felhívja a figyelmet a téma fontosságára, megállapítható, hogy a szakirodalomban limitált azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a kedvezőbb szociokulturális háttérrel rendelkező családok bevonódásával kapcsolatosak, valamint ez a kutatási terület elhanyagoltnak számít főleg a középfokú oktatásban tanulók diákok kapcsán. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a szülők bevonódását célzó kezdeményezések az oktatási szint növekedésével egyre kisebb számban jelennek meg. Ennek egyik feltételezett oka lehet, hogy a gyermekek önállósodásával már a felek nem érzik szükségét az intenzív szülői önkéntességnek és bevonódásnak.

Kulcsszavak: szülői bevonódás, szülői elköteleződés, szülői önkéntesség az iskolákban, szülői önkéntes program,

¹ Kocsis Zsófia, tanársegéd, Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, kutató, MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport

² Markos Valéria (PhD), szociológus, kutató, MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport

³ Fazekas Elek, PhD hallgató, kutató, MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport

⁴ Pusztai Gabriella (D.Sc. habil), intézetigazgató, Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, kutatásvezető, MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport

Volunteering as a form parental involvement in school – Presentation of the results of systematic literature review

Zsófia Kocsis – Valéria Markos – Elek Fazekas – Gabriella Pusztai

Abstract

During the past decade, investigation of parental involvement has become the focus of educational research as studies on family commitment reported positive effects on academic performance. Although volunteering in school may be one of the basic forms of parental involvement, we have no evidence-based information on its effect, and no systematic review has even been published in the Hungarian language. In our systematic review, we collected studies focusing on parental volunteering in school. This paper reviews 29 studies published between 2004 and 2021 on the relationship between volunteer and parental involvement. The studies use diverse research methods. In the analyzed articles, parental volunteering was either an effective tool for parental involvement or it was defined as one of the results of interventions and mentoring programs. Our research is novel because only a few studies focused on the school volunteering of parents in a European context; the majority of the research we studied was conducted in the United States of America. Our research draws attention to the importance of the topic, and it can be concluded that the number of studies related to the involvement of families with a more favorable socio-cultural background in the literature is limited, and this research area is considered unexplored, especially on the secondary school level. The results lead to the conclusion that the number of initiatives to involve parents decrease as the children enter higher grades. One of the presumed reasons for this may be that as the children become independent, and the parents no longer feel the need to intensively volunteer.

Kulcsszavak: parental involvement; parental engagement, parental volunteering in school, parent volunteer program,

BEVEZETÉS

A szülői elkötelezettség és az iskolai részvétel fejlesztésének módszertana Joyce Epstein nevéhez köthető, aki az 1980-as évek végén hívta fel a figyelmet arra, hogy az alacsony státusú tanulók eredményesebbé tételéhez a szülők iskolaközösségbe való bevonásán keresztül vezet az út (Coleman 1988). Korábban, az amerikai oktatáspolitikai az iskolakörzetek határainak átalakításával és a gyenge teljesítményű, alacsony státusú tanulók más iskolakörzetekbe való átirányításával próbálta enyhíteni a problémát, de ez nem vezetett megoldásra.

Epstein véleményét Coleman (1988) kutatásai is alátámasztották, miszerint az iskolaközösség megerősítése, a szülők iskolai önkéntes munkába és más közös tevékenységekbe való bevonása révén javultak a tanulói eredmények. A szülői bevonódással és elköteleződéssel foglalkozó kutatások arra fókuszálnak, hogy az iskola hogyan képes kompenzálni a gazdasági

aktivitás alacsony volta miatt beszűkülő szülői szerepvállalást, illetve milyen tényezők segítik a szülőket, hogy hatékonyabb nevelési tevékenységre legyenek képesek (Epstein – Sanders 2002).

Epstein munkásságának köszönhetően az Amerikai Egyesült Államokban számos kutatás és kezdeményezés látott napvilágot, azonban európai viszonylatban jóval kevesebb vizsgálatot végeztek a témában.

Közép-Európa volt szocialista országaiban, ahol az önkéntesség csak az 1990-es években bekövetkező politikai változások után vált szabadddá, nagy érdeklődés övezi, hogy a szülők iskolai önkéntességének milyen evidence-based (bizonyítékokon alapuló) megoldásai vannak. A nemzetközi kutatások egy része elsődlegesen az otthoni szintén zajló bevonódást tartja fontosnak („at-home good parenting”), és úgy vélik, hogy az iskolai szintén zajló bevonódás nem feltétlenül jár együtt pozitív hatásokkal a gyermek előmenetelében, ugyanis például a szülői önkéntesség iránti magasabb igényt értelmezhetjük az iskola részéről erőforrás hiányra utaló jelként is – például nem biztosított elegendő humánerőforrás az egyes iskolai rendezvényeken –, így a szülők részvétele kiemelten fontos (OECD 2019). Elemzésünk legfőbb célja, hogy az iskolai szintén zajló bevonódási formáról, azaz a szülők iskolai önkéntességéről alkossunk átfogó képet. Elsőként a szülői bevonódás és az önkéntesség összefüggéseit mutatjuk be, melyet a szisztematikus szakirodalom elemzés módszertanának kifejtése követ. Ezt követően az elemzésre kiválasztott tanulmányokat mutatjuk be az általunk vizsgált dimenziók alapján.

A SZÜLŐI BEVONÓDÁS ÉS AZ ÖNKÉNTESSÉG

A szülői bevonódás definíciója és szerkezete

A „parental involvement” (szülői bevonódás) kifejezés konkrét, széles körben elfogadott definíciója csekély számú tanulmányban található meg annak ellenére, hogy jelentős mennyiségű oktatáskutatói szakirodalom foglalkozik a témával (Bakker – Denessen 2007). Arnott (2008) azt a kérdést vizsgálja, hogy vajon milyen az elkötelezett szülő? Vajon az a szülő az elkötelezett, aki olvassa az iskolai hírlevelet, csomagol ebédet a gyermekének, meleg ruhát ad rá és ott van minden értekezleten, fogadóórán? Vagy az, aki megteszi mindezt és esténként leül olvasni a gyermekével, felügyeli a házi feladat elkészítését? Vagy az, aki bent ül az iskolai tanácsban, név szerint ismer minden tanárt és biztosan részt vesz minden iskolai eseményen?

Morrison (1978) szerint míg az 1970-es évek kutatásai a szülői bevonódás definícióját a szülők iskolai aktivitásaként értelmezték, addig Grolnick és Slowiaczek (1994) a „parental involvement” kifejezést úgy határozta meg, hogy az *„a szülő által a gyermekre fordított erőforrás”,* illetve néhány kutató a szülők, nevelők gyermekeik oktatásba való befektetéseként értelmezi (LaRocque et al. 2011). Továbbmenve, Hoover-Dempsey – Sandler (1997) a szülők otthoni és iskolai tevékenységét értik a fogalom alatt, amelyek a gyermekek tanulásához kapcsolódnak. Más szerzők már komplexebben definiálják a fogalmat, például Epstein (1987), aki konkretizálta a szülők otthoni tevékenységét is, úgymint a házi feladatok elkészítésében való segítségnyújtást, iskolai életről, eredményekről való beszélgetést is ide sorolta. Akárcsak Corner (1995), aki a szülői részvétel home-based strategy (otthoni szülői bevonódás) mellett a másik specifikus típus, a school-based strategy-t (iskolai szülői bevonódást) pontosította, mint például a pedagógusokkal folytatott kommunikáció, interakciók vagy az iskolai rendezvényeken való részvétel. Sui-Chu és Willms (1996) szerint egy sokdimenziós fogalomként kell tekintenünk a „parental involvement”- a szülői bevonódás kifejezésre. A későbbiekben a szerzőpáros megkülönböztette a szülői részvétel két otthoni aspektusát: az iskoláról s az ott történekről, a tanulásról való beszélgetést, valamint a gyermek otthoni felügyeletét (házi feladat ellenőrzése, tévénézés/számítógépezés korlátozása). Nemcsak az otthoni részvétel, hanem az iskolai részvétel két típusát (szülő-tanár kapcsolattartást és iskolai részvételt) is elkülönítette. Utóbbira példa, a nyílt napon, szülői értekezleten, programokon való részvétel és az önkéntesség.

Az önkéntesség

A nemzetközi irodalom szerint (Cnaan – Amroffell 1994; Wilson 2000; Dekker – Halman 2003; Handy et al. 2010) önkéntesnek tekinthető az a személy, aki a nem kötelezően elvégzendő munkát szabad akaratából, valamiféle belső indíttatásból végzi, és tevékenysége anyagi ellenszolgáltatás nélkül történik. A végzett tevékenység elsősorban más személy, csoport, vagy a társadalom hasznát, azaz a közjót szolgálja. Az önkéntesség lehet belső (szubjektív, értékorientált) és/vagy külső (instrumentális, de nem közvetlenül anyagi) motivációjú. Voicu és Voicu (2003) az önkéntességet ennél szűkebb értelemben definiálja, és csak a formális (szervezeti) keretek között zajló önkéntességet tekinti önkéntességnek. Wilson (2000) megkülönbözteti a szervezeti tagsággal nem járó és szervezeti tagsággal járó önkéntességet. A nyugat-európai országokban a formális és informális keretek közt zajló önkéntesség

gyakorisága között pozitív a korreláció, tehát mindkettő növeli a másik forma előfordulásának esélyét (Smith 1994; Gallagher 1994; Wilson – Musick 1997).

Wilson (2000) eredményei szerint a jobb anyagi helyzet, a magasabb iskolázottság, a szélesebb kapcsolati háló, a gyakoribb civil szervezeti részvétel és a vallásosság növeli az önkéntesség esélyét. Perpék (2012) hangsúlyozza, hogy a kapcsolati erőforrások hatása nagyobb az önkéntességre, mint a szociodemográfiai változóké. A kiterjedtebb baráti kör, a több formális és nem formális interakció, az erősebb családi kapcsolatok; a vallásosság, mint a társadalmi tőke indikátora; a szervezeti tagság, a másokba vetett bizalom növeli az önkéntesség esélyét (Perpék 2012). Amennyiben a kapcsolatok erőssége mentén vizsgálódunk, látható, hogy elsősorban a gyenge kötések (távoli ismerősök, munkahelyi kapcsolatok, társadalmi osztályokon átívelő kapcsolatok) és az emberek közötti bizalom növeli az önkéntesség iránti hajlandóságot (Voicu és Voicu 2003). Az önkéntességgel kapcsolatos kutatások számtalan személyes, kollektív és szervezeti előnyt azonosítottak (Markos et al. 2019; Pusztai et al. 2019).

Szülői bevonódás és önkéntesség

Epstein (2010) szerint a pedagógus és szülő közötti partnerkapcsolatok lényege, hogy a tanuló áll a középpontban, és a partnerkapcsolati modellt alkotó három szereplő (iskola, család, helyi közösség) célja az iskolai sikerek elérése, a lemorzsolódás csökkentése, a tanuló biztatása. A szülő és az intézmény harmonikus kapcsolata és együttműködése kedvezően alakítja az iskolai légkört, segíti a felek közös munkáját.

A felek közötti kapcsolatok vizsgálhatóak intézményi (minden szülőt meghívunk iskolai programokra), interperszonális (tanár és szülő kommunikációja) módon. Epstein szerint a különböző bevonódási formák pozitívan támogatják a diákok iskolai eredményességét. Epstein (2010) hat különböző típusú bevonódási formát emelt ki, amelyek pozitívan hatnak a tanulók iskolai pályafutására.

- Az első típusba sorolta a szülői feladatokat s azok intézmény általi támogatását, amelyet elősegíthet a családlátogatás, részvétel családtámogatási rendezvényeken (például a gyermekneveléssel, szülői teendőkkel kapcsolatos rendezvény).
- A második típusba a kommunikációval kapcsolatos tényezők sorolhatók, amelyek a hatékony kapcsolattartást támogatják a család és az iskola között. Ilyen kezdeményezés lehet, hogy évente egyszer minden szülővel beszélnek gyermeke fejlődéséről.

- A harmadik típus az önkéntességet fedi le, például a pedagógusokat és diákokat segítő osztálytermi, iskolai programokon való segítségnyújtás mint önkéntes munka.
- A negyedik típus az otthoni tanulást támogató javaslat például: hasznos tanácsok a házi feladattal kapcsolatban, családi matematikai, természettudományos stb. programok.
- Az ötödik típus a döntéshozatalra vonatkozik, tehát a részvétel az iskola, a szülői és egyéb helyi, területi testületek munkájában.
- Végezetül a hatodik típus az együttműködés a közösséggel, amely alatt a helyi kulturális, szociális, szabadidős szolgáltatásokról való tájékoztatást és az együttműködést értjük az iskolát és családot körülvevő, tágabb közösséggel (Epstein 2010).

Az alábbi bevonódási típusok útmutatót adnak, hogy miként alakíthatunk ki hatékony partnerkapcsolati programot a családok és az iskolák között. Minden bevonódás-típus más-más gyakorlatot és feladatot tartalmaz, és eltérő eredményekhez vezet: némelyek a szülők, és/vagy a tanulók bevonását és/vagy az iskolai klímát jelöli ki fejlesztési célként.

Nemzetközi összehasonlításban a PISA 2018 vizsgálat 79 országról szolgáltat friss adatokat. A megkérdezett iskolavezetők válasza szerint, az OECD országokban átlagosan a diákok szüleinek 41 százaléka saját kezdeményezésére, 57 százaléka pedig a pedagógus kezdeményezésére beszélgetett gyermeke fejlődéséről a pedagógussal. A szülőknek mindösszesen 17 százaléka vett részt a helyi iskolai önkormányzatokban, és 12 százaléka jelentkezett önként fizikai vagy tanórán kívüli önkéntes tevékenységekre, például épület karbantartás, kiránduláson való részvétel (OECD 2019).

A TANULMÁNY CÉLJAI ÉS MÓDSZEREI

A szakirodalomban számos tanulmány foglalkozik a szülői elköteleződés témakörével, a tanulók eredményességére gyakorolt hatásával, viszont limitált azoknak a kutatásoknak a száma, amelyeknek a középpontjában kimondottan a szülők önkéntessége áll. A szülők önkéntességét gyakran az iskolai alapú részvétel egyik tényezőjeként (Sui-Chu – Willms 1996) vagy a szülői bevonódás egyik formájaként (Epstein 2010) definiálják.

Elemzésünk legfőbb célja, hogy az iskolai szintéren zajló bevonódási formáról, azaz a szülők iskolai önkéntességéről alkossunk átfogó képet.

Tanulmányunk hiánypótló, ugyanis a szülők iskolai önkéntességére kevésbé fókuszálnak az európai kutatásokban, az elemzett cikkek többsége amerikai kutatásokat mutat be, amelyek

tengerentúli folyóiratokban kerültek publikálásra. A szisztematikus áttekintő tanulmányunk célja, hogy rávilágítsunk a téma fontosságára és már meglévő kezdeményezésekre.

Keresési és alkalmassági feltételek. A szisztematikus áttekintés a Szisztematikus Szemle és Metaanalízis Preferált Feltételrendszerét követi (PRISMA). A következő értékelési szempontokat vettük figyelembe a keresés során:

- (1) szülői önkéntességet vagy szülők iskolai bevonódását vizsgálta;
- (2) angol nyelvű;
- (3) oktatás- társadalom vagy bölcsészettudományi területen született munka.

Habár a szülői bevonódással és annak hatásaival számos tanulmány foglalkozik, a szülők önkéntességére jóval kevesebb kutatás fókuszál. Amióta a szülői elköteleződés és bevonódás az oktatáskutatás homlokterébe került, még nem készült szisztematikus szakirodalmi áttekintés a szülők önkéntességéről (ebből kifolyólag nem korlátoztuk a tanulmányok megjelenésének idejét). Vizsgálatunkban csak folyóirat cikkeket vizsgáltunk, könyveket és könyvfejezeteket nem.

Keresési stratégia. A keresési stratégia kialakításakor konzultációt folytattunk a Debreceni Egyetem egyik kutató könyvtárosával. A szakirodalmat és kutatásokat, amelyek a szülői bevonódást és szülői önkéntességet helyezik a középpontba a SUMMON segítségével tártuk fel, amely magában foglal 123 adatbázist. A SUMMON a ProQuest egyablakos keresője, azaz web felfedező eszköze a SUMMON, amely elektronikus tartalmakat – előfizetett, nyílt hozzáférésű tartalmak – dolgoz fel. A keresést 2022 januárjában hajtottuk végre with a következő lekérdezésekkel: [(„parent involvement” OR „parent participation” „parent engagement” OR „family involvement” OR „family engagement”) AND („parent volunteer program” OR „volunteering in school” OR „parent volunteering” OR „parent volunteers in school”)]. A SUMMON-ban folytatott keresés 104 találatot hozott. Összesen 104 találat érkezett, a duplaszűrés után 75-öt kizártunk.

A tanulmányok szelekciója. Miután eltávolítottuk a találatok közül azon tanulmányokat, amelyek kétszer jelentek meg, elkezdtük a többfázisos szűrést, hogy csak a feltételeknek megfelelő munkák maradjanak. Ennek lépései a következők voltak:

1. *Fázis, cím szerinti szűrés:* Három szerző (ZsK, VM, FE) szűrte az azonosított rekordok címét. Azokat a tanulmányokat válogattuk be, amelyeknek a címe utalt a szülői részvételre, szülői

elköteleződésre vagy az önkéntes munkavállalásra. Ha a három szerzőből két szerző megfelelőnek találta a címet, elfogadtuk a tanulmányt.

2. *Fázis, absztrakt szerinti szűrés:* Három szerző (ZsK, VM, FE) szűrte az azonosított rekordokat absztrakt szerint. Az előző kritériumokat használtuk az absztraktok szűrésekor. Ha nem állt rendelkezésükre az absztrakt, a teljes kiadványt vizsgáltuk meg.

3. *Fázis, teljes szöveg vizsgálata:* A három szerző (KZS, MV, FE) önállóan átvizsgálta a fennmaradt tanulmányok teljes szövegét és annotációkat készített. Bizonytalanság esetén a többi szerző is ellenőrizte a döntést.

Ahhoz, hogy a tanulmányok bekerüljenek vizsgálati elemzésünkbe a következő szempontoknak kellett megfelelniük:

- a szülői bevonódás kapcsolatát vizsgálja a szülői önkéntességgel együtt, ahol a szülők gyermekei 0 és 18 év közötti korban vannak;
- foglalkozzon a szülők önkéntességével vagy annak fontosságával;
- világos leírást adjon a program szülői részvételéről vagy a szülői elkötelezettség konstrukciójáról és módszertani részleteiről.

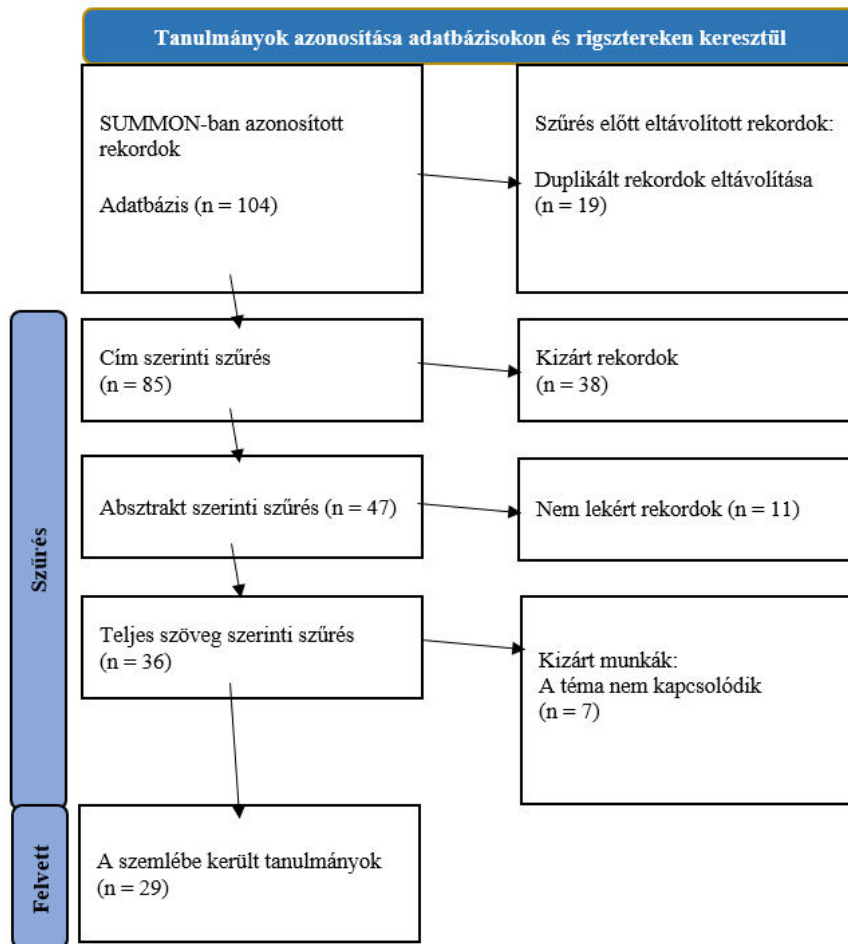
Minden olyan tanulmány bekerült az elemzési mintába, amelyek a korábban említett három szempontnak megfelelnek. Kizártuk azokat a tanulmányokat, ahol a szülők önkéntes tevékenységet folytattak, de azt nem oktatási intézményben vagy ahhoz szorosan kapcsolódó intézményben tették (például kórház). Továbbá kizárásra kerültek azon tanulmányok, amelyekben az önkéntességet nem a szülő vagy közeli hozzátartozó végezte. A megbízhatóság növelése végett a szerzők ellenőrizték egymás munkáját.

Ez az első szűrés 104 tanulmány ideiglenes felvételét eredményezte, majd a második kiválasztási körbe 85 tanulmányt válogattunk be, ezt követően az absztraktok áttekintése után 36 tanulmányt válogattunk be. A végső döntés meghozatalához a kiválasztott tanulmányokat egy online könyvtárból gyűjtöttük össze. Az így megszerzett 36 tanulmányt a szerzők átolvasták, és mérlegelték a bekerülését. A tanulmányok alapos feldolgozása után a szerzők szerint 29 tanulmány felelt meg a kiválasztási és kizárási kritériumnak, így a jelenlegi áttekintésben szereplő tanulmányok végső száma ez.

A tanulmányok vizsgálati módszereit elemezve azt láthatjuk, hogy a többségük tartalmaz empirikus eredményeket, a fennmaradó tanulmányokban nem szerepel empiria, hanem

különböző programokat, kezdeményezéseket összegeznek. A tanulmányok vizsgálati módszereit a későbbiekben a 3–6. táblázatban foglaltunk össze.

1. ábra. Szisztematikus áttekintés és Metaanalízis Preferált Feltételrendszere (PRISMA) diagram

Forrás: A szerzők által szerkesztett diagram.

Az elemzésre kerülő tanulmányok jellemzői. Az általunk vizsgált 29 tanulmány 2004 és 2021 között került publikálásra. 2010 előtt néhány (összesen 8 db) tanulmány foglalkozott a szülők önkéntességével és a család elköteleződésével.

1.táblázat. A kiválasztott cikkek eloszlása a megjelenés éve szerint

2004	2006	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2015	2016	2018	2019	2020	2021
1	2	2	1	2	3	2	5	1	3	1	3	2	1

Forrás: A szerzők által szerkesztett táblázat.

A legtöbb tanulmány 2013-ban jelent meg a kiválasztott témában, majd 2013 után évente egy-két cikk, 2016-ban és 2019-ben ismét elérte el a megjelent tanulmányok száma a 2011. évi

három tanulmányt. Azt láthatjuk, hogy 2013 óta némileg csökkent az oktatáskutatásban a szülők önkéntességének és bevonódásának vizsgálata.

2.táblázat. A kiválasztott cikkek megjelenés helye szerinti eloszlásuk

Folyóirat	Folyóirat országa	Tudományterület	Folyóirat besorolása	Cikkek száma
The School Community Journal	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	-	3
Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	Q1	2
Australian Educational Researcher	Hollandia	Társadalomtudományok	Q1	1
Early Childhood Research Quarterly	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
Early Education and Development	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
Educational Psychology	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
Economics of Education Review	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
International Journal of Emerging Technologies in Learning	Németország	Társadalomtudományok	Q1	1
Journal for Multicultural Education	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
The Journal of Educational Research	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
The Future of Children	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	Q1	1
School Effectiveness and School Improvement	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q1	1
Children & Schools	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	Q2	1
Education Sciences	Svájc	Társadalomtudományok	Q2	1
International Journal of Education Management	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q2	1
Journal of Physical Education, Recreation & Dance	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q2	1
Research Quarterly for Exercise and Sport	Egyesült Királyság	Egészségtudományok	Q2	1
Education Next	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok (oktatás)	Q3	1
Childhood Education	Egyesült Királyság	Társadalomtudományok	Q4	1
Community Practitioner: The Journal of The Community Practitioners' & Health Visitors' Association	Egyesült Királyság	Családi gyakorlat, közösség és otthon	Q4	1
Monthly Labor Review	Amerikai Egyesült Államok	Szervezeti magatartás és emberi erőforrás menedzsment	Q4	1
Brookings papers on education policy,	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	-	1
Journal of African American Males in Education	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	-	1
Physical & Health Education Journal	Kanada	Iskolai testnevelés, egészségre nevelés	-	1
Teaching Pre K-8,	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	-	1
The Education Digest	Amerikai Egyesült Államok	Társadalomtudományok	-	1

Forrás: Folyóirat-metria a Scimago Journal & Country Rank 2022.06.20-i adatok alapján, saját szerkesztés

Az áttekintett tanulmányok közül 20 cikk esetében a kutatások az Amerikai Egyesült Államokban zajlottak, két publikáció pedig Ausztráliához köthető. Ezenkívül még a további országokban foglalkoztak a témával: Kanada, Svédország, Anglia, Oroszország, Kína és Egyesült Arab Emírségek. Az említett kutatásokból készült publikációk egyaránt megjelentek amerikai és európai folyóiratokban. Az elemzett tanulmányok megjelenés helye szerinti eloszlása a 2. táblázatban látható.

A tudományos folyóiratok mérőszámainak ismertetése során a Scimago Journal Rank (SJR) mutatóra fókuszáltunk, amely a Scopus adatbázis adatain alapul. A folyóirat metriai adatokat tekintve, három cikk nem a Scopus-ban jegyzett amerikai folyóiratban, (*The School Community Journal*) jelent meg. Ez összefüggésben állhat azzal, hogy a szülői elköteleződés vizsgálatának bölcsője az Egyesült Államok. Ezt követően két cikk a Q1-es, szintén amerikai *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* folyóiratban. Az általunk vizsgált cikkek közül 12 cikk Q1-es folyóiratban jelent meg, öt cikk Q2-es, egy Q3-as és három Q4-es folyóiratban. A fennmaradó tanulmányok nem a Scopus-ban jegyzett folyóiratokban jelentek meg, az alábbi cikkek inkább a programokat és a szülők iskolai önkéntességével kapcsolatos jó gyakorlatokat mutatják be (3–6. táblázatok).

FOGALMI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK

Öt tanulmány absztraktjában történt utalás a szülők iskolai önkéntességére vagy az önkéntes munkára. A kulcsszavak az alábbiak voltak⁵: *volunteering, voluntary work, family volunteering, parent volunteerism, parents as classroom volunteers/ educational volunteering*. A szülői bevonódásra vonatkozó vagy ahhoz kapcsolódó kulcsszavak csak hat tanulmány absztraktjában jelentek meg, amelyek a következők voltak⁶: *parent engagement, parenting programmes, school involvement, school engagement, school – family partnerships, family engagement*.

A tanulmányok fogalomhasználatát tekintve a leggyakrabban a *parental involvement* kifejezéssel találkozunk. Emellett nagyon gyakori például a *family engagement, parental engagement* használata (bizonyos cikkekben a *fathers' engagement* volt előtérben), de a *school–family–community partnerships, family–school relationships, parent–school*

⁵ önkéntesség, önkéntes munka, családi önkéntesség, szülői önkéntesség, szülők osztálytermi önkéntesként/oktatási önkéntesség

⁶ szülői elköteleződés, szülői programok, iskolai részvétel, iskolai elköteleződés, iskola-családi partnerségek, családi elköteleződés.

engagement, family and community engagement/involvement kifejezéseket⁷ is sűrűn használták. Ritkábban, de egyes tanulmányokban a *parent attendance, a parent participation, participatory collaboration, school and family connexions* definíciók⁸ is megjelennek. A parental involvement fogalmat többféleképpen mérik. Jeynes (2011) szerint a *parental involvement és engagement*⁹ definíciójának meghatározása kihívás, ahogyan az is, hogy mindkét dolgozó, elfoglalt szülő elkötelezett legyen. Hasonlóképpen vélekedik Jeynes (2011), aki szerint a legtöbb egyén a szülői elkötelezettséget általában szándékos, nyílt cselekvések halmazának tekinti. Kronholz (2016) szerint a tanárok számára a szülői elköteleződés a tevékenységek meglehetősen körülhatárolt körét jelenti, mint a „Back to school” (Vissza az iskolába) esték, szülői értekezletek, bográcsolás vagy az interaktív házi feladatok. Azonban egyes meghatározások a szülői bevonódást az önkéntességgel azonosítják: „A szülői bevonódást tipikusan úgy értelmezik, hogy a szülő részt vesz az iskolai programokon vagy önkéntes munkát vállal az intézményben.” (Wilson et al. 2021:293).

A tanulmányokat hat szempont szerint mutatjuk be: szerző(k), módszertan, mintanagyság, publikáció éve és országa, szülői bevonódás területe, a tevékenység fókuszja és a bevonódás jellege, A 3. 4. és a 6. táblázatokban láthatóak a tanulmányok ISCED besorolás szerint.

3.táblázat. Tanulmányok a szülői bevonódás az önkéntesség kapcsolatáról, koragyermekkorai oktatás (ISCED - 0).

Szerzők	Módszertan	Elemzés	Év	Ország	Önkéntesség helye	Tevékenység fókuszja	Szülői bevonódás formája
Barnett és mtsai.	kérdőív	2250	2020	USA	Otthon	Oktatás	Otthoni önkéntesség
McWayne és mtsai.	kérdőív	813	2018	USA	Othon, extra-kurrikuláris	Hátrányos helyzet	Otthoni önkéntesség
DeCusati - Johnson	megfigyelés, kérdőív és interjú	74	2004	USA	Iskola	Oktatás	Szülők önkéntessége
González - Jackson	kérdőív	10 000	2013	USA	Iskola	Iskolai bevonódás	Szülők önkéntessége

Forrás: A szerzők által szerkesztett táblázat.

⁷ családi elköteleződés, szülői elköteleződés használata bizonyos cikkekben (az apai elköteleződés volt előtérben), de az iskola–család–közösségi partnerségek, család–iskola kapcsolatok, szülő–iskola elkötelezettség, családi és közösségi szerepvállalás/bevonás kifejezéseket is sűrűn használták.

⁸ szülői jelenlét, szülői részvétel, részvételen alapuló együttműködés, iskolai és családi kapcsolatok.

⁹ szülői bevonódás és elköteleződés.

4.táblázat. A szülői szerepvállalás és a szülői önkéntesség összefüggéseinek vizsgálata, általános iskola (ISCED - 1).

Szerzők	Módszertan	Elem szám	Év	Ország	Önkéntesség helye	Tevékenység fókusz	Bevonódás jellege
Vidal de Haymes és mtsai.	kérdőív	469	2019	USA	Iskola	Oktatás, közösségépítés	Szülői önkéntesség, szülő mentorprogram
Block és mtsai.	fókusz-csoportos interjú	12	2015	Ausztrália	Iskola és közösség	Közösségépítés	Közösségi bevonódás, innovatív kertészeti és főzési program
Reece és mtsai.	fókusz-csoportos interjú	22	2013	USA	Iskola	Közösségépítés	Iskolai önkéntesség
Maljak és mtsai.	antropológiai terepmunka	35	2016	USA	Extra-kurrikuláris	Közösségépítés	Szülői önkéntesség, egészséges gyermek klub
Wilson és mtsai.	interjú	6	2021	USA	Iskola	Közösségépítés	Szülői önkéntesség, szülő mentor program
Coco és mtsai.	interjú	8	2007	Ausztrália	Iskola	Közösségépítés	Szülői önkéntesség
Kilger, M.	interjú	10	2020	Svéd-ország	Közösség	Egészség és sport	Szülői önkéntesség
Malluhi - Alomran	megfigyelés, interjú, kérdőív és dokumentumelemzés.	40	2019	Egyesült Arab Emírség	Iskola	Közösségépítés, szülői bevonódás növelése	Szülői önkéntesség, iskolai vezetés
Reynolds, R.	esettanulmány, interjú	10	2010	USA	Iskola	Hátrányos helyzet	Iskolai önkéntesség
Gee, L.K.	kérdőív	2875	2011	USA	Iskola	Közösségépítés	Iskolai önkéntesség
Wing - Nguyen	interjú	X	2013	Kína	Iskola	Oktatás	Iskolai vezetés
Jeynes, W.H.	szisztematikus áttekintés	X	2011	USA	Iskola	Nem definiált	Iskolai önkéntesség
Harris, R.	program összefoglaló	X	2012	USA	Iskola	Közösségépítés	Iskolai önkéntesség
Patton, J.R.	program összefoglaló	X	2006	USA	Iskola	Közösségépítés	Összefoglaló

Forrás: A szerzők által szerkesztett táblázat.

5.táblázat. Tanulmányok a szülői szerepvállalás és a szülői önkéntesség kapcsolatáról, középiskola (ISCED - 2; 3)

Szerzők	Módszertan	Elem szám	Év	Ország	Önkéntesség helye	Tevékenység fókusz	Bevonódás jellege
Dee és mtsai.	kérdőív	8000	2006/2007	USA	Iskola	Oktatás	Iskolai önkéntesség
Walsh, P.	kérdőív	5089	2010	USA	Iskola	Vegyes	Iskolai önkéntesség
Portrfield - Winkler	kérdőív	60.000	2007	USA	Iskola	Vegyes	Iskolai önkéntesség
Barber és mtsai.	kérdőív	15000	2013	USA	Nem definiált	Vegyes	Közösségépítés

Forrás: A szerzők által szerkesztett táblázat.

6.táblázat. Tanulmányok a szülők részvétele és a szülői önkéntesség közötti összefüggésben, az ISCED osztályozásban nem meghatározott

Szerzők	Módszertan	Elem-szám	Év	Ország	Önkéntesség helye	Tevékenység fókusz	Bevonódás jellege
Bayley és mtsai.	interjú és fókusz-csoportos interjú	38	2009	Egyesült Királyság	Közösség	Vegyes	Apák önkéntessége
Kronholz, J.	program összefoglaló	X	2016	USA	Iskola	Vegyes	Iskolai önkéntesség
Egan - Miller	program összefoglaló	X	2019	USA	Vegyes	Egészség és sport	Szülői önkéntesség
Ochs, F.	program összefoglaló	X	2013	USA	Vegyes	Egészség és sport	Iskolai önkéntesség
Porterfield - Winkler	kérdőív	38101	2007	USA	Vegyes	Vegyes	Általános önkéntesség
Ray, J.	program összefoglaló	X	2013	USA	Vegyes	Közösségépítés	Iskolai önkéntesség
Wang - Fahey	kérdőív	170 569	2011	USA	Iskola	Vegyes	Iskolai önkéntesség

Forrás: A szerzők által szerkesztett táblázat.

EREDMÉNYEK A SZÜLŐI BEVONÓDÁSRÓL A SZAKIRODALMI ELEMZÉSEK ALAPJÁN

Az alulról jövő, magán és szülői bevonódással foglalkozó tanulmányok

Elemzésünk első részében megvizsgáltuk, hogy a tanulmányokban bemutatott programokat, illetve kutatásokat kik kezdeményezték és milyen céllal. Az elemzésünk szempontjából kiemelten fontos, hogy a szülői bevonódást hogyan értelmezik, és milyen mértékben foglalkoznak az önkéntesség témájával. Kulcsfontosságú tényezőnek tartjuk annak a feltárását, hogy a bemutatásra kerülő eredmények felülről érkező indítványok, törvényjavaslatok eredményein, vagy éppenséggel alulról érkező, tehát akár elkötelezett szülők, pedagógusok által kezdeményezett programokon nyugszanak. Csupán három olyan tanulmányt találtuk, amelyek szülők vagy magánszemélyek által indított kezdeményezéseket mutattak be. Így például Block et al. (2015) tanulmánya a Stephanie Alexander szakács által elindított programot (Stephanie Alexander Kitchen Garden, SAKG) mutatja be. Ennek célja a szülők és a helyi közösség tagjainak bevonása volt az önkéntes tevékenységekbe azért, hogy a gyerekek megismerkedjenek a különböző kultúrák gasztronómiájával egy innovatív kertészeti és főzési program keretein belül. Az igazgató beszámolója szerint a szülők rendszeresen végeztek önkéntes munkát a foglalkozásokon (Block et al. 2015).

Két olyan tanulmánnyal találkoztunk, amelyekben szülői kezdeményezésekről olvashatunk (Kilger 2020), vagy olyan vizsgálat lebonyolításáról, amelyet egy projekt témájában érintett

szülő indított el (Reynolds 2010). Kilger (2020) tanulmányában beszámol arról, hogy a skandináv országokban jellemzőek a független sportszervezetek, amelyek utánpótlásképzést szerveznek, ideértve a nonprofit klubok, nem fizetett, önkéntes munkán alapuló, alulról szerveződő versenyeket, melyek jellemzően a szülők elkötelezettségén alapulnak. A tanulmány azt vizsgálja, hogy az apák hogyan jelennek meg ebben a kettős szerepben, tehát apaként és edzőként egyszerre. A svédországi program középpontjában is a szülői bevonódás állt, melynek hatékony jelzőjének bizonyult a szülők önkéntes munkája. A szerző hangsúlyozza az önkéntesség kiemelt szerepét (Kilger 2020). Ezzel szemben Reynolds (2010) vizsgálatának fókuszában a gyermekek tanulási motivációja állt, és afroamerikai szülők iskolai bevonódásával kapcsolatos pedagógusi attitűdök feltárásával foglalkozott az USA-ban. A bevonódás indikátoraként jelenik meg a szülők önkéntes munkája és a saját gyermekek otthoni segítése, valamint a pedagógussal való kapcsolattartás.

Iskolai vagy pedagógusi kezdeményezésre megvalósuló szülői bevonódást bemutató elemzések

Négy tanulmány esetében mondható el, hogy az iskola vagy az iskola pedagógusai kezdeményezték a szülői bevonódás és/vagy a helyi közösséggel való partnerség megerősítését. Ochs (2013) a tanulmányában inkább a különböző nonprofit szervezetek szerepét emelte ki abban, hogy partnerség alakuljon ki az iskola és a helyi közösség között. Az iskolában több alulról építkező innováció indult az egészség és a jóllét növelésének támogatásáról szolgáló jó gyakorlatok terén, melyeknek csak egy része összpontosított a szülők iskolai bevonódására és önkéntességére. Míg DeCusati – Johnson (2004) kutatásában a fókusz a gyermekek fejlesztésén (betű- és szófelismerés) volt, de vizsgálták a szülői önkéntesség hatékonyságát is. A kísérlet során a szülők feladata az volt, hogy személyi segítséget nyújtsanak a gyermekek számára, így a szülők néhány órát töltöttek alkalmanként az intézményben. Az önkéntesek részére az intézmény előzetesen erre a célra nyújtott képzést (DeCusati – Johnson 2004). Két esetben (Patton 2006; Harris 2012) pedagógusok indítottak el szülői elköteleződést támogató programokat, mindkét esetben programbemutató történt meg, empirikus eredmények ismertetése nélkül. Patton (2006) cikke azért született, hogy a szülői bevonódással kapcsolatos programokat, kezdeményezéseket ismertesse. Arról számolt be, hogy az iskola egyik tanárnője részt vett egy workshopon, melynek témája az *involving*

families in children's education volt¹⁰, s ennek hatására kezdték el ezt a szemléletet alkalmazni intézményükben (ennek programjai a 3.–6. táblázatban kerültek felsorolásra). Témánk szempontjából figyelemre méltó az, hogy osztálytermi önkénteseket, főként nyugdíjasokat kerestek olyan diákokhoz, akiknek több figyelemre van szükségük. Ebben az esetben a szülők kevésbé jelentek meg, mint önkéntesek. Harris (2012) szintén egy pedagógus kezdeményezését mutatja be, a „The Classroom Vision Council”¹¹ ötletet, melynek célkitűzése egyszerű volt: áthidalni a szakadékot a tanárok és családok között. A tagokat a szülők és pedagógusok képezték, a program célja a bevonódás növelése, amelynek voltak home-based elemei (otthoni közös olvasás), valamint school-based (iskola általi) kezdeményezések például családi természettudományos és matematika tevékenységek, kirándulások szervezése (Harris 2012).

Tanulmányok a szülői bevonódás elősegítéséről, civil szervezetek vagy kutatócsoportok által

Öt tanulmány esetében civil szervezetekhez vagy kutatócsoportokhoz kapcsolhatók a kezdeményezések. Egy esetben beszélhetünk arról, hogy a program révén (Healthy Kids Club)¹² erősödött a szülői elköteleződés és önkéntes részvétel, annak ellenére, hogy nem ez volt a fő célja. A program megvalósítását fokozta a szülők toborzása és részvétele (Maljak et al. 2016). Vidal de Haymes, O'Donoghue – Nguyen (2019) cikke számol be arról, hogy a programot túlnyomórészt alacsony jövedelmű latin közösségben élő LSNA (Logan Square Neighborhood Association) szervezet kezdeményezte egy szülői mentorprogram formájában. A mentorprogramban a szülők vezetői készségeinek fejlesztésére, valamint az iskolai és közösségi szerepvállalás növelésére törekedtek, amelyek a társadalmi változások katalizátoraként értelmezhetőek. The LSNA Ecological Model for Parent Engagement (EMPE) az alacsony jövedelmű szülők részvételét és beilleszkedését az iskolákban, valamint a közösségi kapcsolatok kialakítását támogatta. A kutatás céljaként a szociális tőke, valamint az egyéni- és kollektív énhatékonyság növelését tűzték ki, amelyet a szülők önkéntes munkája segített elő. Beavatkozásuk a szülői énhatékonyság és a társadalmi tőke növelésére irányult, amelynek kulcsfontosságú eszköze az önkéntesség volt, de ez a folyamat a szülői bevonódást is erősítette (Vidal de Haymes et al. 2019). Ugyancsak egy szülői mentorprogram

¹⁰ A családok bevonása a gyermekek oktatásába.

¹¹ Az osztálytermi jövőkép tanácsa.

¹² Egészséges gyermek klub.

bemutatásával foglalkozik Wilson et al. (2021) tanulmánya. A program fókuszában a szülők elkötelezettségének növelése és a méltányos együttműködés eszménye áll, miközben a szülők és az iskola munkatársai azon dolgoztak, hogy csökkentsék a rendszerszintű marginalizációt. A szülők egy kezdeti 20 órás orientációs felkészítést végeztek el, és ezt követően minden héten két órát töltöttek egy osztályteremben és további két órát a feldolgozó értekezleteken, amelyeken a kutatók és az iskola koordinátorai is részt vettek. Szintén kutatók és a helyi közösségi központ együttműködésben kezdték el a Computer Learning Project-et, melynek célja a hátrányos helyzetű, alacsony szocio-ökonomiai háttérrel rendelkező diákok számára informatikai képzési program biztosítása volt. Egy másik, a Queensland délkeleti részén működő projektben a szülők, mint tutorok vettek részt (Coco et al. 2007). A Project GRAD szervezet és a helyi önkormányzat kezdeményezése volt a Szomszédsági projekt¹³. A kutatásban előtérbe került a szülői bevonódás növelése, főleg a hátrányos helyzetű családok körében. Céljuk az volt, hogy lehetőségeket teremtsenek, és felhívják a szülők figyelmét az iskolákban és a környéken található önkéntes lehetőségekre (Reece et al. 2013). A további tanulmányokból nem derül ki, hogy ki kezdeményezte a programokat, csupán a kutatás célját jelölték meg.

Nagymintás vizsgálatokat bemutató tanulmányok

Az elemzett cikkek közül 15 tanulmány nagymintás kutatás eredményeit mutatta be, amelyek a szülői elköteleződéssel, a szülők iskolában végzett önkéntes tevékenységével foglalkozott, míg négy tanulmány nem tartalmazott empiriát, csak programbemutatót, azonban témánk szempontjából releváns és előremutató kezdeményezéseket ismertettek. A nagymintás kutatások közül csak áttételesen jelenik meg a szülői bevonódás kérdésköre Porterfield és Winkler (2007) munkájában, amelyben három nagymintás vizsgálat adatain keresztül elemzi a tinédzserek időtöltési szokásait. Barber et al. (2013) inkább arra fókuszálnak, hogy az önkéntes tevékenységbe való bevonódás hogyan jelenik meg, akárcsak Walsh (2010), aki longitudinális kutatásában a másik iskolába való átiratkozás és az önkéntes munkára való hajlandóság közötti összefüggést, miközben a bevonódás és az intézmény méretének összefüggéseit is vizsgálja. Dee et al. (2006) tanulmányukban¹⁴ empirikus bizonyítékot keresnek arra, hogy vajon milyen összefüggés mutatható ki az állami iskolák nagysága, a szülői bevonódás és a

¹³ Neighboring Project Parent Empowerment and Volunteer Readiness Program (Neighboring Project)

¹⁴ Educational Longitudinal Study, n=8000

társadalmi tőke között. A következő kérdések mentén vizsgálják a bevonódást: a szülő (vagy házastárs/élettárs) jár-e iskolai szervezetbe, vagy tagja-e annak, illetve a további kérdések a szülő-pedagógusok egyesületi tevékenységekben való részvételre és az iskolai önkéntességre vonatkoztak. González és Jackson (2013) longitudinális kutatása a szülők bevonására irányuló iskolai erőfeszítések és a családok átlagos társadalmi-gazdasági státusza (SES) közötti összefüggést vizsgálta a tanulók olvasási és matematikai teljesítményének tükrében. Bevonódás alatt értik a kommunikációt, a szülői önkéntességet, a szülők befolyását az iskolai döntéshozatalban és a szülői készségek előmozdítását. Barnett et al. (2020) longitudinális kutatása azt vizsgálta egy 2250 fős mintán, hogy a koragyermekkori oktatásban alkalmazott gyakorlatokban hogyan jelenik meg a szülők bevonása (például a szülők tájékoztatása a gyermekről), a szülők iskolai részvétele (önkéntesség, találkozókra való részvétel) és a szülők bevonásával végzett otthoni tanulási tevékenységek (olvasás), melyek a gyermekek óvodai felkészültségéhez kapcsolódnak. A szerzők a társadalmi mutatók helyett inkább a bevonódás időbeliségére összpontosítottak. Longitudinális kutatások mellett Gee (2011) a National Household Educational Survey 2003 alapján azt vizsgálta, hogy az Amerikai Egyesült Államokban milyen mértékű a szülői bevonódás az iskolában, ha gyermekeik (két vagy három gyermek esetén) ugyanabba vagy más intézménybe járnak. Mindemellett Gee (2011) az önkéntesség megtérülésével is foglalkozik, és ennek alapján az önkéntes munka több hozadékát is tárgyalja, egyrészt a szülő példát mutat a gyermekének, másrészt növeli az érdekérvényesítő képességét az intézményben, amelyet gyermeke hasznára tud fordítani. A szerző kiemeli, hogy bizonyos esetekben, ha a szülő nem vállal önkéntes munkát, akkor stigmatizálják és negatívan értékelik, illetve, felhívja a figyelmet arra is, hogy a szülők nagyobb mértékben önkénteskednek, ha célzottan őket kérik fel a feladatra. Wang és Fahey (2011) az USA-ban életbe lépett „No Child Left Behind” törvény hatását vizsgálta a szülők iskolai önkéntességére vonatkozóan. A jogszabály egyik célja az szülők iskolai bevonódásának önkéntes tevékenységen keresztüli erősítése. A szerző a bevonódási tendenciákat méri 2002 és 2008 között, ahol a mérés során a függő változó az önkéntesség, míg a független változók közé tartoznak az általános demográfiai adatok (például a nem, település jellege, régió, anyagi helyzet és etnikai hovatartozás). McWayne et al. (2018) ugyancsak amerikai vizsgálata

(„Parental Engagement of Families from Latino Backgrounds”) a „Head Start”¹⁵ programban résztvevő kisebbségi szülők iskolai bevonását elemezte, és a kérdések egy része érintette a szülők önkéntes tevékenységét. A kérdőív 43 itemből állt, amelyből a „school participation” nyolc itemes dimenziója mérte a szülők iskolai aktivitását. A kutatás eredménye, hogy a kisebbségi szülők erősen motiválják gyermekeiket, hogy tanuljanak, de otthonaikban nehézséget okoz nekik a segítségnyújtás a házi feladatokban.

Kvalitatív kutatások

A nagymintás kvantitatív kutatási módszerek mellett a kvalitatív kutatásokkal is találkozhatunk, és néhány esetben az interjúkat dokumentumelemzéssel is támogatták. Bayley et al. (2009) az apák részvételét vizsgálták a szülői programokban, elsősorban az akadályokra és jó gyakorlatokra koncentrálva. Az azonosított akadályok a tudatosság hiánya, a munkahelyi elkötelezettség mértéke, a nőközpontú szolgáltatások előnybe részesítése, a szervezeti támogatás hiánya és a program tartalmával kapcsolatos aggodalmak voltak. A jó gyakorlatok közé tartozott a szolgáltatások aktív népszerűsítése az apák körében. Wing (2013) kutatásában Hong Kong közoktatási rendszerét ismerhetjük meg két fókuszcsoport eredményei és kormányzati dokumentumok tartalomelemzése alapján. Az interjúk rávilágítanak arra, hogy milyen változásokon ment át az évek során az oktatási rendszer a szülői bevonódás tekintetében. A szerző négy korszakot különít el: „szülőket nem látjuk szívesen”, „a szülő, mint önkéntes”, „a szülő, mint kliens - elszámoltathatósági megközelítés”, „a szülő, mint iskolai vezető”. A bemutatott négy korszakban a kormány olyan intézkedéseket hozott, amelyek fokozták a szülők bevonását, a fókuszcsoportok tanulságai szerint produktívan hatottak a közös munkára. Malluhi és Alomran (2019) cikkében az iskolai vezetők és az önkéntesként bevont szülők közötti kapcsolatot, illetve a bevonódással kapcsolatos vezetői attitűdöket vizsgálja kvalitatív, kvantitatív eszközökkel és dokumentumelemzéssel. Az adatfelvételt Abu Dhabi egyik általános iskolájában végezték, ahol a szülők önkéntes munkájának több formája is megjelent. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a szülői bevonódás szisztematikus és stabil formái között a szülői önkéntességnek fontos szerepe van, különösen akkor, ha rendszeres. Magnuson és Schindler (2016) a „parenting education programs-ról”¹⁶ szóló metanalízisükben hosszasan értekeztek arról, hogy a szülői bevonódás hatásainak

¹⁵ Lépéselőny program.

¹⁶ Szülői nevelési program.

megbízhatósága a legtöbb esetben kétes. Kiemelik, hogy a programok egy része azért hiúsul meg, mert a szülők részéről nagyfokú idő-és energiabefektetést igényel, ezért javasolja az infokommunikációs eszközök használatát, amelyek lehetővé teszik a rugalmas szülői bevonódást térben és időben egyaránt. Hasonlóképpen metaanalízissel közelíti meg a szülői bevonódás témakörét Egan és Miller (2019). Tanulmányukban magas és alacsonyfokú bevonódásról esik szó Epstein modelljére alapozva. Hat beavatkozási pontot különítenek el úgymint: szülői magatartás, kommunikáció, önkéntesség, otthoni tanulás, döntéshozatal, közösségi együttműködés. Az önkéntességgel kapcsolatban kiemelik a rendezvények és az extrakurrikuláris tevékenységek révén való szülői bevonódást. Jeynes (2011) tanulmányában a bevonódásban bekövetkezett változások feltárására koncentrált. A pedagógusok, a szülők és a társadalomtudósok sok éven át úgy képzelték el az elkötelezett szülőket, mint akik gyakran járnak iskolai rendezvényekre, segítik gyermekeiket a házi feladatban, és betartatják azokat az otthoni szabályokat, amelyek megszabják, mikor vegyenek részt az iskolai munkában és a tanuláson kívüli szabadidős tevékenységekben. A tanulmány vizsgálja, hogy ebben a tekintetben milyen változás történt. A pedagógusok és az igazgatók támogatják a szülőket, s úgy vélik, hogy fontosak a szülőknek nyújtott konkrét irányelvek.

Szülői bevonódást erősítő programokat bemutató tanulmányok

Külön kategóriába soroltuk azokat a tanulmányokat, amelyek nem tartalmaztak saját empirikus elemzéseket, azonban különböző programokat mutattak be, vagy javaslatokat tettek a szülők önkéntességének erősítésére. Kronholz (2016) által említett bevonódási formák között óriási szerepet kapnak a Home Visit kezdeményezések. A tanulmány fókuszba főként erre irányul, de ismertet olyan törekvéseket is, amely az önkéntes munka révén vonják be a szülőket az iskola életébe. Ray (2013) munkája szerint a hagyományos szülői bevonódásra irányuló tevékenységek (szülői/tanári értekezletek, hírlevelek stb.) elavultak a mai „milleniumi” szülők körében, esetükben új stratégiákra lenne szükség, mint a digitális eszközök és online platformok adta lehetőségek. Javaslat 2013-ban valóban újszerű stratégiának minősülhetett, azonban a közösségi média elterjedése és a COVID-19 világjárvány a kapcsolattartási szokásokra (köztük a család-iskola) is hatással volt (Kristóf 2020; Győri – Pusztai 2021). A szerző arra is rávilágít, hogy az iskolai rendezvények során gondoskodni kell minden családtagnak, mind az anyáknak, mind apáknak szóló meghívóval, és hogy elkerüljék azokat az eseményeket, amelyek középpontjában bizonyos családtagok állnak „Anyák napi

tea”, „Reggeli Apuval”, ehelyett „Család és Barát” (családtagok és barátok bevonását célzó) rendezvényeket részesítsenek előnyben, és törekedjenek a család minden tagjának a bevonására.

AZ ÖNKÉNTESÉG MEGJELENÉSE A TANULMÁNYOKBAN

Mivel kutatásunk másik központi témája az önkéntesség, a következőkben a tanulmányokban megjelenő önkéntesekkel, önkéntes programokkal kapcsolatos megállapításokat mutatjuk be.

Az önkéntességet befolyásoló szociokulturális és egyéb tényezők az elemzett tanulmányok alapján

A vizsgált 29 tanulmány közül 15 tanulmányban nem találtunk információt az önkéntesek társadalmi háttéréről. Ennek egyik oka az volt, hogy a célcsoport, azaz az önkéntes szereplők nem személyek, hanem iskolák voltak, ahol nem esett szó sem a tanulók, sem a tanárok társadalmi háttéréről (Ochs 2013). A másik oka, hogy a tanulmányok elsősorban az önkéntes projektekre, azok hatékonyságára koncentráltak, és nem pedig magukra az önkéntes tevékenységek résztvevőire (Bayley et al. 2009; Block et al. 2015).

A további 14 tanulmány különböző mélységgel mutatta be az önkéntesek szociodemográfiai jellemzőit. Egyes tanulmányoknál az önkéntesekről csak egy-egy alapvető információt tudhatunk meg, például a nemüket (Gee 2011; Reece et al. 2013) vagy az életkorukat (Kilger 2020). Több esetben a nem és az életkoron kívül egyéb háttérváltozók mentén is jellemzik az önkénteseket. Az egyik ilyen tényező az anyagi helyzet. Mivel a tanulmányok többsége hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmi helyzetű célcsoportot vizsgál, így az önkéntesként bevont szülők is elsősorban alacsonyabb jövedelmi helyzetűek voltak (Magnuson – Schindler 2016; McWayne és mtsai 2018; Vidal de Haymes – Nguyen 2019; Wilson és mtsai. 2021). Coco és munkatársai (2007) tanulmányában jellemzően nők vettek részt az önkéntes projektekben (szülők, tanárok, projekt koordinátorok), de az egyes önkéntes csoportok más-más társadalmi háttérrel rendelkeztek. A szülők a hagyományos munkásosztály tagjai voltak, és alacsony társadalmi-gazdasági státuszúak, míg a résztvevő tanárok és a kutatók középosztálybeliek voltak. Barnett és munkatársai (2020) megállapítják, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező anyák végeznek inkább önkéntes munkát, továbbá DeCusati és Johnson (2004) megállapítják, hogy a magasabban kvalifikált szülők jobban tudtak alkalmazkodni a tantermi viszonyokhoz az önkéntes projektekben. Más tanulmányokban a szülők alacsonyabb

iskolázottsága volt jellemző (DeCusati – Johnson 2004; Coco et al. 2007; Wang – Fahey 2011). A munkaerőpiaci státusz is befolyásolhatja az önkéntességbe való bevonódás mértékét. DeCusati és Johnson (2004) szerint a rugalmasabb munkahellyel rendelkezők végeztek inkább önkéntes tevékenységet. Barnett és munkatársai (2020) szerint pedig azok a résztvevők, akik kevesebb munkaórát dolgoztak, nagyobb valószínűséggel önkénteskedtek. A vallásosság szintén pozitívan hatott az önkéntességre Barber és munkatársai (2013) szerint. Továbbá hangsúlyozzák, hogy azok, akik serdülőként önkéntes és közösségi alapú civil tevékenységekbe vonódtak be, és részt vettek különféle tanórán kívüli tevékenységekben, szintén nagyobb eséllyel önkénteskednek. Kiemelik továbbá a szülők civil szervezetekben végzett munkáját, mely szintén pozitívan kapcsolódik a folyamatos közösségi szerepvállaláshoz. Gee (2011) az önkéntességet befolyásoló tényezők kapcsán megemlíti, hogy azok a szülők, akiknek a gyermekei ugyanabban az intézményben végzik tanulmányaikat, gyakrabban kapnak felkérést és esetükben az önkéntes munka is nagyobb mértékben térül meg (pl. nagyobb érdekérvényesítő képesség az iskolában, kapcsolati háló).

A vizsgált tanulmányok alapján összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az önkéntes tevékenységet végző személyek jellemzően kedvezőtlenebb anyagi helyzettel rendelkeztek, de egyes projektekben a kedvezőbb anyagi helyzettel rendelkezők hatékonyabb részvételéről számoltak be. Az önkéntesekre jellemzőbb volt a rugalmas munkaerőpiaci jelenlét, a korábbi civil tevékenységekben való részvétel. A vallásosság és az, ha a családból több gyermek is ugyanabba az iskolába jár, növeli az önkéntesség esélyét.

Az önkéntes tevékenységek bemutatása, csoportosítása a feldolgozott tanulmányokban

A vizsgált tanulmányokban az önkéntes tevékenységek jellemzően az iskolában zajlottak. Kivétel ez alól Kilger (2020) írása, aki az édesapák sportszervezetekben való részvételét vizsgálta, vagy Bayley és munkatársai (2009) cikke, ahol szintén az édesapák a fő vizsgálati alanyok, viszont az önkéntes szülői programokban való részvételüket vizsgálják. Patton (2006) tanulmányában például iskola utáni program keretén belül aktív szülői workshop-okat szerveztek. Egan és Miller (2019) vizsgálatában extrakurrikuláris és sport tevékenységek, közösségi programok keretén belül vesznek részt önkéntesek a programokban.

Az önkéntes tevékenységek nagyrésze tehát *közvetlenül az iskolai munkához*, a gyermekek tanulmányi eredményességét segítő vagy felzárkóztató tevékenységekhez köthető. Vidal de

Haymes, O'Donoghue és Nguyen (2019) írásából kiderül, hogy az önkéntes szülők minden tanítási napon két órában segítették a tanárok munkáját a gyermekük iskolájában. A program során szülői mentorokat rendeltek az osztálytermekbe (nem a saját gyerekükhöz), ahol egyénileg és kis csoportokban, gyerekekkel dolgoztak segítve a tanárok munkáját napi két órában hétfőtől csütörtökig. Péntekenként workshopokon vettek részt. Malluhi és Alomran (2019) interjúelemzéséből kiderül, hogy az iskolavezetők különböző lépéseket tettek, hogy növeljék a szülők lehetőségét az iskolában való önkéntes munkára. Egy ilyen lépés volt a szülők bevonásának növelésére a „szülő-pedagógus helyettesítés”, amely során a szülők megfelelő képesítés birtokában képesek voltak helyettesíteni távollévő, betegszabadságon lévő tanárokat. Reece et al. (2013) cikkében a szülők önkéntes tevékenysége leginkább az iskolai munkához kapcsolódott, míg DeCusati és Johnson (2004) írásában az önkéntesség az anyanyelvi és matematikai korrepetálás kapcsán jelenik meg azon gyermekeknél, akiknek szükségük van rá, esetleg tananyagbeli lemaradásuk van.

Az iskolai programokhoz kötődő tevékenységek kapcsán is felmerül az önkéntesség többek között Kronholz (2016) tanulmányában. Itt az önkéntesség úgy jelent meg, hogy egy iskolai kosárlabda mérkőzés kapcsán hívtak meg egy szülőt, hogy tudna-e önkéntesként részt venni az eseményen. Malluhi és Alomran (2019) beszámol arról is, hogy az iskola vezetősége lehetővé tette a szülők számára, hogy környezetvédelmi, egészségügyi, szociális műhelyekben önkénteskedjenek, valamint ünnepeken és sportprogramokon.

A vizsgált tevékenységeket amellett, hogy az iskolai munkához vagy iskolai programokhoz kötődnek-e, aszerint is csoportosíthatjuk, hogy milyen területen bekövetkező pozitív változás elősegítését célozzák az önkéntes tevékenységek, projektek.

Az egészség és a sport fontosságát hangsúlyozta az elemzett cikkek egy része. Block et al. (2015) munkájára korábban már utaltunk, miszerint egy innovatív kertészeti és főzési programot mutat be, ami közvetlenül kapcsolódik az iskolai tananyaghoz, így bevezetik a tanulókat a termesztési, betakarítási munkákba, a főzésbe, jellemzően szezonális, egészséges és ízletes ételek elkészítésébe. Ezekbe a programokba az önkénteseken túl gyakran a szülők is becsatlakoztak. Ochs (2013) az egészség és a jóllét támogatását célzó projektek bemutatására törekedett. Kilger (2020) írásában 35-61 év közötti, önkéntes munkát végző apák tapasztalatait vizsgálta, akik edzőként (foci, kosárlabda, jégkorong, atlétika, gimnasztika) vesznek részt az iskolához kapcsolódó szervezet életében. Egy másik példa, amikor egy sportoló apa kétórás gyakorlást ajánlott fel túlsúlyos tanulók számára (Malluhi – Alomran

2019). Egan és Miller (2019) tanulmányukban szintén kiemelt szerepet kaptak a sporttevékenységek, mint például az iskolán belüli és kívüli testmozgás népszerűsítése. A cikkben Epstein modelljére alapozva emeltek ki javaslatokat, úgy vélik, hogy az önkéntes szülők kulcsfontosságúak az iskola előtti és utáni fizikai aktivitás sikere szempontjából, mert sok esetben a felnőttek plusz segítsége elengedhetetlen a programok sikeréhez. Kronholz (2016) tanulmányában a szülő kosárlabda mérkőzés fotózására és videófelvétel készítésébe lett bevonva önkéntesként. Bár az önkéntesség helyszíne egy tornaterem volt, amely közvetlenül a sporthoz kapcsolódik, az önkéntes tevékenységvégeztés esetén a digitális technológia használata is fontos szerepet kapott. Csakúgy, mint több más tanulmányban, ahol a digitális technológia használata mellett az informatika területe is szerepet kapott. Coco et al. (2007) által bemutatott program az informatikai tudás és készségek fejlődését célozza. A bemutatott Computer Learning Projekt célja, hogy bevonják a szülőket, a tanárokat és a kutatókat a számítógépes készségek elsajátításába, fejlesztésébe az 1-3 osztályos általános iskolás tanulók körében. A kutatók egy helyi közösségi központtal dolgoztak együtt, akik segítséget nyújtottak a számítógépes képzési program megvalósításában.

A *kulturális, közösségi élmények* is fontos szerepet kaptak a programokban. Ray (2013) tanulmányában ajánlásokat fogalmaz meg, ahol kiemeli, hogy ne csak a szülőket, de a nagyszülőket is vonják be az iskola életébe, például a rendezvényekbe önkéntesként. Wilson et al. (2021) tanulmányukban bemutatják a Pleasant Grove-i Szülő Mentor Programot, amely 2015-ben indult, és célja egyrészt az iskolai kultúra átalakítása volt azáltal, hogy növeli az iskola befektetését a szülők társadalmi és kulturális tőkéjébe. Másrészt pedig a szülők és tanárok közös munkája révén csökkentse a korai iskolaelhagyást, hogy az alacsony jövedelmű családok gyerekeiket az iskolában tartsák. Mindemellett fontosnak tartották, hogy közösséget építsenek a szülőkkel, akik támogatják egymást, miközben részt vesznek az iskolai munkában. A szülők közösségi részvételét hangsúlyozza Harris (2012) is, aki az iskolai tanács munkájában való részvétel kapcsán említi az önkéntességet, ahol az önkéntes a tanács munkájában, és az általuk szervezett programok, kezdeményezések lebonyolításában vesz részt. A tanács jól strukturált, minden szülőt a tanács tagjának tekintenek, akiket a tanár által kijelölt testület képvisel (alelnök, adminisztrátor). A tanárok és a testület havonta kétszer találkozik, hogy visszajelzést kérjenek a többi szülőtől.

Néhány tanulmány az önkéntesség tényét mint változót vonja be a kvantitatív elemzésbe (Dee et al. 2006; Porterfield – Winkler 2007; Barber et al. 2013; Barnett et al. 2020), viszont az önkéntes személyéről, az önkéntesség körülményeiről nem számolnak be. Barber és munkatársai (2013) például a következőképpen kérdeztek rá az önkéntességre: „Tinédzserkorában, amikor Ön 12–18 éves volt, rendszeresen részt vett önkéntes vagy közösségi munkában?” Dee és munkatársai (2006) a „volunteer at school” változót használják, ugyanakkor vannak más változók is, melyek utalnak az önkéntes hajlandóságra, például „szívességet tettél vagy kaptál a barátod szüleitől, vagy a barátod szülei felügyeltek a kiránduláson”. Ezek a tanulmányok tehát elsősorban vagy arra keresik a választ, hogy az önkéntességre milyen tényezők (változók) hatnak; vagy arra, hogy az önkéntesség hogyan hat egyes vizsgált változókra, például a szülők iskolába való bevonódására. Barber és munkatársai (2013) a statisztikai adatok alapján megállapítják, hogy a közösségi tevékenységekben való részvétel valószínűbb volt a fiatalabb tanulók és a magasabb iskolázottságúak körében. A demográfiai adatokra nézve nem volt statisztikailag szignifikáns különbség a közösségi tevékenységekben való részvétel valószínűségében, a faji/etnikai csoportok között, és a szülők iskolai végzettségében. Akik korábban önkénteskedtek, nagyobb valószínűséggel vettek részt ilyen programokban, mindemellett pozitív hatása volt még a vallásosságnak is. Barnett és munkatársai (2020) eredményei szerint a magasabb végzettségű anyák és azok, akik kevesebb munkaórát dolgoztak, nagyobb valószínűséggel végeztek önkéntes munkát. González és Jackson (2013) tanulmányában rávilágít arra, hogy a közepes társadalmi-gazdasági státusú (SES) iskolák gyakrabban próbálják bevonni a szülőket az önkéntes tevékenységekbe, mint a magasabb és alacsonyabb SES iskolák. Gee (2011) kvantitatív vizsgálatában, ahol összehasonlítást végzett azon családok között, ahol a gyerekek külön iskolákban tanulnak és azok között, ahol a gyerekek ugyanabban az intézményben tanulnak, kimutatta, hogy azokban a családokban, ahol mindkét gyermek ugyanabban az iskolában végzi a tanulmányait, a szülők több időt töltenek önkéntességgel, nagyobb a hajlandóságuk az önkéntességre és adománygyűjtésben is gyakrabban vesznek részt. Walsh (2010) kvantitatív eredményeiben kitér arra, hogy mi magyarázza a szülők önkéntes bevonódásának elmaradását. A szerző szerint a nagyobb közösségben nem kap kellő figyelmet a hozzáadott érték, kevesebb haszonnal jár gyermekük számára, mint egy kisebb létszámú iskola esetében, ahol az effajta bevonódás nagyobb figyelmet kap.

ÖSSZEGZÉS

Ez az áttekintés 29 tanulmány eredményeit elemezte, amelyek a szülők bevonódása és iskolai önkéntessége közötti kapcsolatot vizsgálták. A 2004 és 2021 között közzétett tanulmányok rávilágítottak arra, hogy a szülői önkéntesség erősíti a szülők éhatékonyságát, a családi elkötelezettséget és a szülők/gondviselők bizalmát az iskola iránt. Jelen szisztematikus irodalmi áttekintés fontos következtetései a következők.

- A feldolgozott tanulmányok túlnyomó többsége hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmű, bevándorló vagy kisebbségi származású célcsoportokat vizsgált. Ennek egyik oka lehet, hogy a szülői bevonódás céljaként a vizsgált programok a társadalmi helyzetből fakadó iskolai hátrányok csökkentését tűzték ki. Ezen elképzelések a depriváció különböző fajtáinak hatását azzal próbálják kompenzálni, hogy a szülőket aktív aktorokként bevonják az iskola életébe. Jellemzőek olyan megközelítések is, amelyek a pedagógusok érzékenyítésére fókuszálnak a deprivált családokkal kapcsolatban. Ily módon sajnos nincs arra lehetőség, hogy tanulmányunk megfelelően összehasonlítsa a különböző társadalmi csoportokat, ahogy azt például a teljes populációra kiterjedő reprezentatív kutatások esetében elvárhatjuk (Coco et al. 2007; McWayne et al. 2013; Reece et al. 2013; Magnuson – Schindler, 2016; Nguyen 2019; Vidal de Haymes et al. 2019; Wilson et al. 2021).
- A vizsgált kezdeményezések, projektek főként felülről szerveződő és döntéshozói igényekre választ adva jöttek létre. Habár a tanulmányokban egyértelműen érzékelhető, hogy az igény megvan a szülők önkéntes munkájára és az aktív szülői bevonódásra, azonban a kezdeményezések tervezése és finanszírozása legtöbbször nemzeti vagy önkormányzati szinteken jelenik meg. Szülői kezdeményezésre csupán három alkalommal került sor (Reynolds 2010; Block et al. 2015; Kilger 2020). Ezen programok erőssége a közösség legitimáló erejében rejlik, mivel maguk a szülők a kezdeményezők, így az ő kezükben is marad az irányítás, és a nagyobb energiabefektetés hatására sikeresebbek lehetnek a célkitűzések elérésében. Az alulról szerveződő programok közé soroltuk azokat, amelyeket a helyi pedagógusok vagy az iskolai vezetés kezdeményezett, mivel a programokat előkészítő folyamat és személyes kapcsolatban álltak a szülői célcsoporttal és a közösséggel, amiben dolgoztak (DeCusati – Johnson 2004; Patton 2006; Harris 2012; Ochs 2013).

- A tanulmányokból az is kitűnik, hogy az önkéntesség csak a leghétköznapiabb iskolai tevékenység mentén jelenik meg néhány kivételtől eltekintve. Többször említés történik a szülők által végzett otthoni segítségnyújtásról, ami a gyermekkel közös házi feladat írásában és otthoni tornagyakorlatokban nyilvánul meg. Előfordulnak olyan esetek, amikor egy-egy közösségi program lebonyolításában kérnek segítséget a pedagógusok, de ezek jellegükből fakadóan nagy intenzitású, de rövid ideig tartó aktivitást várnak el a szülők részéről. Továbbá nem ritka a szülői munkaközösségekben, illetve különböző döntéshozatali folyamatokban való részvétel, ami aktív és rendszeres munkavégzést kíván a szülőktől, ezzel elérve a folyamatos bevonódást és az intenzív kapcsolattartást az iskolával. Megtalálhatóak olyan projektek, amelyekhez civil és egyházi szervezetek, kutatócsoportok kapcsolódtak be, mint harmadik fél, és segítségükkel olyan közösségi kezdeményezések valósultak meg, amelyek a pedagógusokat és a szülőket is partneri viszonyba állítják. Az önkéntes tevékenységek jellemzően vagy az iskolai munkához kötődhetnek (DeCusati – Johnson 2004; Reece et al. 2013; Vidal de Haymes et al. 2019) vagy iskolán kívüli programokhoz. Az iskolán kívüli programok különböző tevékenységi területeket foglalnak magukba, mint az egészség és sport (Ochs 2013; Block és mtsai 2015; Egan – Miller 2019; Kilger 2020), informatika (Coco et al. 2007) és kulturális, közösségi területeket (Harris 2012; Wilson et al. 2021).
- A tanulmányokból kirajzolódik, hogy jelentős összefüggés mutatható ki a szülők munkaerőpiaci státusa és az önkéntes bevonódás között. Az önkéntes tevékenységekbe bekapcsolódó szülőkre olykor a rugalmasabb munkaerőpiaci jelenlét a jellemzőbb (DeCusati – Johnson 2004; Barnett 2020), illetve azok körében nagyobb az esély, hogy bevonódnak az önkéntes tevékenységekbe, akik korábban vagy jelenleg is részt vesznek civil tevékenységekben, vagy önkéntesként segítik valamilyen civil szervezet munkáját (Barber 2013). Az önkéntes programokban való részvétel nagyfokú idő-és energiabefektetést igényel (Magnuson – Schindler 2016), ezért fontos, hogy a programok minél inkább illeszkedjenek a szülők időbeosztásához, ezzel is növelve a szülők bevonódását, intrinzik motivációját és elégedettségét.
- A szülők motivációjának felkeltése fontos az önkéntességbe való részvételük kapcsán. Így a szülők célzott felkérése a feladatokra jó gyakorlat lehet, segítve ezzel az érdeklődésük

felkeltését. Ugyanakkor, ha az önkéntesség mindezek mellett sem belső indíttatásból történik, akkor gyakran a kötelező önkéntesség káros gyakorlatát erősíti a program.

- A legtöbb kutatás a szülők és a szervezők tapasztalataira összpontosít. A szülői érintettség vizsgálatakor kiemelten fontos a szülő szempontjainak vizsgálata. További jelentős számú munka a tanárok vagy szakemberek tapasztalatait tükrözi, ami szintén jelentős a témában. Hiányoznak azonban a gyerekek tapasztalatait vizsgáló kutatások.
- Módszertani szempontból az áttekintett tanulmányok többsége empirikus adatokon alapult, 6 tanulmány nem tartalmazott empíriát, csak javaslatokat, program bemutatásokat, így ezekből nem derül ki, hogy a jó gyakorlatok felhasználhatóak-e máshol is. A legtöbb kutató a kvalitatív kutatási módszereket részesíti előnyben, jellemzően a célcsoport sajátossága, valamint a téma és a kapcsolódó jelenségek mélyreható elemzése miatt. Az interjúk, fókuszcsoporthozások és megfigyelések lehetővé teszik a különböző szereplők felfogásának mélyreható megismerését. A kvalitatív jelleg miatt nehéz meghatározni, hogy a programok más helyzetekben is megvalósíthatók-e vagy sem. A programok részletes körülményeinek ismeretében azonban lehetőség nyílik az egyes elemek más célú módosítására is.

A kutatások limitációja, hogy nem értekeznek a programok hosszú távú hatásáról. A projektalapú működés és az tisztán kísérleti célból létrehozott programok pár hónapig vagy néhány évig tartanak, nem hagyva időt a kiépülésre. Az egyik általunk vizsgált tanulmány a szülők bevonásával kapcsolatos attitűdöket vizsgálta generációkon keresztül és láthatóvá tették, hogy a tartós hatásgyakorlás csak hosszú évek munkájával érhető el, és az ellenálló szülők teljes lecserélődését követően (Wing 2013). Különösen igaz lehet ez a fentről lefelé irányuló döntések esetében, ahol akár éveket is igénybe vehet mire a program vagy jogszabály legitimáció nem kényszerű látszólagos együttműködést, hanem valós cselekvést eredményez. Ugyanis az információk gyors áramlása ellenére a hozzájuk tartozó magyarázatok, az elvek megismerése és belsővé tétele nem mehet egyik napról a másikra.

Bizonyos esetekben az szülők bevonását és az önkéntességet a hátrányos helyzet leküzdésének eszközeként alkalmazták. Ezekben az elképzelésekben a szülők gyermeknevelési stratégiájának fejlesztése és a pedagógusok előítéleteinek csökkentése állt a cselekvés fókuszában. Kevés olyan kutatással találkoztunk, amelyben az iskolai önkéntes munka meglétét kedvezőbb szociokulturális családok körében vizsgálta volna.

A kutatások további limitációja, hogy a találatok között csupán négy olyan tanulmány jelent meg, amely a középiskolai rétegre fókuszál és ezekből kettő nagymintás vizsgálat, amibe belesznek az általános iskolák is (Dee et al. 2006; Porterfield – Winkler 2007). A szülők középiskolai részvételével kapcsolatos szakirodalom hiánya arra utal, hogy ilyen jellegű programok kevésbé vagy egyáltalán nem jelennek meg magasabb oktatási szinteken. Ennek egyik feltételezett oka lehet, hogy a gyermekek önállósodásával a felek már nem érzik szükségét az intenzív szülői kapcsolatnak. A nemzetközi összehasonlítást nehezíti, hogy a vizsgált munkák túlnyomó többsége az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unió különböző országában végzett kutatásokat és jó gyakorlatokat ismerteti.

IRODALOM

- Arnott, Kim (2008): Parent engagement: Building partnerships for the future. *Education Today*, 20(2) pp. 30-32.
- Bakker, Joep T. A. – Denessen, Eddie (2007): The concept of parental involvement. Some theoretical and empirical considerations. *International Journal about Parents in Education*, 1(0) pp. 188-199.
- Barber, Carolyn – Mueller, Conrad T. – Ogata, Sachiko (2013): Volunteerism as purpose: Examining the long-term predictors of continued community engagement. *Educational Psychology (online): An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 33(3) pp. 314-333. DOI: 10.1080/01443410.2013.772775
- Barnett, Melissa A. – Paschall, Katherine W. – Mastergeorge, Ann M., More – Cutshaw, Christian A. – Warren, Shannon M. (2020): Influences of parent engagement in Early Childhood Education Centers and the Home on Kindergarten School Readiness. *Early Childhood Research Quarterly*, 53. pp. 260-273.
- Bayley, Julie – Wallace, Louise M. – Choudhry, Kubra (2009): Fathers and parenting programmes: barriers and best practice. *Community Pract*, 82(4) pp. 28-31.
- Block, Karen – Gibbs, Lisa – Macfarlane, Susie – Townsend, Mardie (2015): Promoting appreciation of cultural diversity and inclusion with the Stephanie Alexander Kitchen garden program. *Journal for Multicultural Education*, 9(1) pp. 2-9. DOI: 10.1108/JME-01-2014-0007.
- Coco, Angela – Goos, Marilyn – Kostogriz, Alex (2007): Tutor and teacher timescapes: Lessons from a home-school partnership. *The Australian Educational Researcher*, 34 (1) pp. 73-87.
- Coleman, James S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94. pp. 95-120.
- Dee, Thomas S. (Thomas Sean) – Ha, Wei – Jacob, Brian Aaron (2006): The Effects of school size on parental involvement and social capital: Evidence from the ELS:2002. *Brookings Papers on Education Policy*, 2006-2007 (9) pp. 77-97.
- Egan, Cate A. – Miller, Matthew (2019): Family and community involvement to increase physical activity as part of a CSPAP. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 90(1) pp. 39-45. DOI: 10.1080/07303084.2018.1535342
- Epstein, Joyce L. (1987): Toward a theory of family-school connections: Teacher practices and parent involvement. In: K. Hurrelman – F. X. Kaufman – F. Losel (eds.): *Social intervention: Potential and constraints*. Berlin: de Gruyter. pp. 121–136.

- Epstein, Joyce L. – Sanders, Mavis G. (2002): School, family, and community partnerships. In: D. Levinson – R. Cookson – A. Sadovnik (eds.): *Education and sociology*. New York-London: Routledge Falmer. pp. 525-532.
- Epstein, Joyce L. (2010): School, family community, partnerships – caring for the children we share. *Kappan magazine*, 92(3) pp. 81 - 95. DOI: 10.1177/0031721710092003
- Gee, Laura K. (2011): The Nature of Giving Time to Your Child's School. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(3) pp. 552-565. DOI:10.1177/0899764010362116
- Grolnick, W. S., – Slowiaczek, M. L. (1994): Parents' involvement in children's schooling: A multidimensional conceptualization and motivational model. *Child Development*, 65. pp. 237-252. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-8624.ep9406130692>
- Győri Krisztina – Pusztai Gabriella (2022): Exploring the relational embeddedness of higher educational students during Hungarian emergency remote teaching. *Frontiers in Education*, 7(7) pp. 1-7. DOI: 10.3389/educ.2022.814168
- Harris, Rebecca (2012): *Parents, teachers tout classroom councils to boost engagement*. <https://www.chicagoreporter.com/parents-teachers-tout-classroom-councils-boost-engagement/> Letöltve: 2022.10.23.
- Hoover-Dempsey, Kathleen V. – Sandler, Howard M. (1997): Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational Research*, 67(1) pp. 3-42.
- Kilger, Magnus (2020): Dad as a coach: Fatherhood and voluntary work in youth sports. *Education Sciences*, 10(5) pp. 132. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10050132>
- Kristóf Zsolt (2020): International trends of remote teaching ordered in light of the Coronavirus (COVID-19) and its most popular video conferencing applications that implement communication. *Central European Journal of Educational Research*, 2(2) 84-92. DOI: <https://doi.org/10.37441/CEJER/2020/2/2/7917>.
- Kronholz, June (2016): Teacher home visits. *Education Next*; 16(3) pp.16-21.
- LaRocque, Michelle – Kleiman, Ira – Darling, Sharon M. (2011): Parental involvement: The missing link in school achievement. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(3) pp. 115–122. DOI:<http://dx.doi.org/10.1080/10459880903472876>.
- Magnuson, Katherine – Schindler, Holly S. (2016): Parent programs in Pre-K through Third Grade. *The Future of Children*, 26(2) pp. 207–221. DOI: <https://doi.org/10.1353/foc.2016.0019>
- Maljak, Kimberly – Centeo, Erin E. – Kaszeta, Kristen – McCaughtry, Nathan – Garn, Alex – Shen, Bo – Martin, Jeffrey – Kulik, Noel, – Somers, Cheryl (2016): Facilitators and barriers of implementing afterschool healthy kids' clubs. *Research quarterly for exercise and sport*. Research Program Schedule, *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 87(2) DOI: 10.1080/02701367.2016.1194113
- Malluhi, Hazar Hekmat – Alomran, Nayel Musa (2019): Family volunteers as alternative future resources: School leaders' beliefs and practices. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 14(10) pp. 88-115. DOI: <https://doi.org/10.3991/ijet.v14i10.10189>
- Markos Valéria – Kocsis Zsófia – Dusa Ágnes (2019): Different forms of cCivil activity and employment in Hungary and abroad, and the development of student drop-out. *Central European Journal of Educational Research*, (1)1 pp. 1-12.
- McWayne, C. Brandon Foster –Melzi, Gigliana (2018): Culturally embedded measurement of latino caregivers' engagement in head start: A tale of two forms of engagement. *Early Education and Development*, 29(4) pp. 540-562. DOI: 10.1080/10409289.2018.1442094

- Ochs, Felicia (2013): Infrastructure and education: taking simple but strategic steps in schools. *Physical and Health Education Journal*, 79 (3) pp. 22-24.
- OECD (2019). PISA 2018 Results (Volume III): What school life means for student's lives. <https://www.oecd.org/publications/pisa-2018-results-volume-iii-acd78851-en.htm>
Letöltve: 2022.03.20.
- Patton, Jessica Rae (2006): *Family, Extended. Teaching pre K-8*, 37(3) pp. 42-45.
- Porter DeCusati, Cheryl L. – James E. Johnson (2004): Parents as classroom volunteers and kindergarten students' emergent reading skills. *The Journal of Educational Research*, 97(5) pp. 235-247. DOI: 10.3200/JOER.97.5.235-247
- Porterfield, Shirley L. – Winkler, Anne E. (2007): Teen time use and parental education: Evidence from the CPS, MTF, and ATUS. *Monthly Labor Review*, 130(5) pp. 37-56.
- Pusztai Gabriella – Kovács Klára – Markos Valéria – Demeter-Karasi, Zsuzsanna – Maior Enikő (2019): Civic engagement and the resources of persistent students and the reasons of dropout in higher education. *Hungarian Educational Research Journal*, 9(2) pp. 270-287
- Ray, Julie A. (2013): Family connections: Today's young families: successful strategies for engaging millennial parents, *Childhood Education*, 89(5) pp. 332-334. DOI: 10.1080/00094056.2013.830920
- Reece, Cornelia A. – Staudt, Marlys – Ogle, Ashley (2013): Lessons learned from a neighborhood-based collaboration to increase parent engagement. *School Community Journal*, 23(2) pp. 207-226.
- Reynolds, Rema (2010): They think you're lazy," and other oessages black parents send their black sons: An exploration of critical race theory in the examination of educational outcomes for black males. *Journal of African American Males in Education (JAAME)*, 1(2) pp. 144–163.
- Sui-Chu, Esther Ho – Willms, J. Douglas (1996): Effects of parental involvement on eighth-grade achievement. *Sociology of education*, pp. 126-141.
- Vidal de Haymes, Maria – O'Donoghue, Siobhan – Nguyen, Hien (2019): The impact of school-based volunteering on social capital and self- and collective efficacy among low-income mothers. *Children and Schools*, 41 (2) pp. 79–88. DOI: <https://doi.org/10.1093/cs/cdz005>
- Walsh, Patrick (2010): Is parental involvement lower at larger schools? *Economics of Education Review*, 29(6) pp. 959-970. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2010.04.003>
- Wang, Lili – Fahey, Didi (2011): Parental volunteering: The resulting trends since no child left behind. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(6) pp. 1113–1131. <https://doi.org/10.1177/0899764010386237>
- Wilson, Marguerite Anne Fillion – Robinson-Perez Ada – Yull, Denise Gray (2021): From school exclusion to provisional access: possibilities and limitations of a Critical Class Conscious Parent Engagement Program in rural upstate New York. *School Community Journal*, 31(2) pp. 293-323.
- Wing Ng, Shun (2013): Including parents in school governance: Rhetoric or reality. *International Journal of Educational Management*, 27(6) pp. 667–680. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJEM-07-2012-0087>

ÖNKÉNTESSÉGGEL A KÖRNYEZETVÉDELEMÉRT – ELTE EGYÜTT A KÖRNYEZETTUDATOS SZEMLÉLETÉRT, INTÉZMÉNYI FENNTARTHATÓSÁGI ÉS MEGTAKARÍTÁSI PROGRAM

MUDRA VIKTÓRIA¹

Absztrakt

Az esettanulmányban egy olyan, 2008 óta létező és egyetemi keretek között működő környezetvédelmi programot mutatunk be, amely jól reprezentálja, hogy milyen külső és belső hatásokkal kell számolnia annak, aki aktívan szeretne tenni a környezetvédelem ügyéért. Az intézményi fenntarthatósági és megtakarítási program fő működési területei a hulladékgazdálkodás, az egyetemi biodiverzitás, a környezeti szemléletformálás és a környezeti policyalkotás. A tanulmány ismerteti a program „fejlődéstörténetének” három korszakát, azok kihívásait és megvalósult projektjeit, valamint a hosszú távú hallgatói önkéntesszervezés jellemzőit és eredményeit. Külön fejezetben részletezzük a fenntarthatósági és megtakarítási program indikátorait. Megállapító, hogy a több millió forintot kitevő megtakarítások, az alacsony költségvetésű fenntarthatósági módszertan megalkotása, a fenntarthatósági díjak, a hosszú távú önkéntesség kialakítása, nagyban hozzájárultak az egyetemi intézmény fenntarthatóbb működéséhez.

Kulcsszavak: környezetvédelem, fenntarthatóság, intézményi hulladékgazdálkodás, egyetemi biodiverzitás, szemléletformálás, hosszú távú önkéntesség,

Volunteering for the environment – ELTE „Together for an Environmentally Conscious Approach”, institutional sustainability and savings programme

Viktória Mudra

Abstract

This case study presents an environmental programme established in 2008, that operates within an academic framework and represents the external and internal factors to be expected during the active promotion of environmental protection. The programme focuses on sustainability and resource preservation, and its main operational areas are institutional waste management, university biodiversity, environmental awareness raising, and environmental policy making. The paper describes the three phases of the „evolutionary history” of the programme, their challenges, their projects, and

¹ Mudra Viktória, fenntarthatósági koordinátor ELTE, fenntarthatósági programvezető ELTE EKSZ

the characteristics and achievements of long-term student volunteer coordination. A separate chapter details the indicators of the sustainability and resource preservation programme. It is concluded that the multimillion forint savings, the creation of a low-budget sustainability methodology, the sustainability fees, and the development of long-term volunteering have contributed greatly to the more sustainable operation of the university.

Keywords: environment, sustainability, institutional waste management, university biodiversity, awareness raising, long-term volunteering,

BEVEZETÉS

Hosszú évtizedek óta a tudományos és közbeszéd része a környezet romló állapota és az arra való figyelemfelhívás, valamint annak hangsúlyozása, hogy azonnal cselekednünk kell a szűkebb és tágabb környezet védelmében². Az egyre sürgetőbb figyelmeztetések ellenére a környezeti terhelés csökkentése lassúnak tűnik, a globális és a helyi folyamatok csak lassan mozdulnak a paradigmaváltás irányába.

Az esettanulmányban egy olyan, 2008 óta létező környezetvédelmi programot ismertetünk, amely a maga lokalitásában is rámutat arra, hogy milyen külső és belső hatásokkal kell számolnia annak, aki aktívan szeretne tenni a környezetvédelem ügyéért. Továbbá, milyen tényezők befolyásolják egy szelektív gyűjtés kialakításának folyamatát, hogyan lehet egy egyetemi campuson védeni a biodiverzitást, lehet-e építeni egy egyetemen a környezetvédelmi önkéntességre?

A bemutatandó intézményi fenntarthatósági és megtakarítási program neve: Együtt a Környezettudatos Szemléletért (EKSZ), amely tevékenységét főként az Eötvös Loránd Tudományegyetem területén fejti ki, ám bizonyos esetekben egyetemen kívüli szemléletformálást is végez.

Az ELTE EKSZ fő működési területei az intézményi hulladékgazdálkodás, egyetemi biodiverzitás, környezeti szemléletformálás és a környezeti policyalkotás. Tagjai 98 százalékban nagyrészt egyetemi hallgatók, de az intézmény dolgozói köréből és az egyetemen kívülről is fogad a program önkénteseket.

Az esettanulmány két részből áll, amelynek első részében a program történetét mutatom be három főbb, meghatározó időszakra bontva, majd a második részben a program

² <https://masfelfok.hu/2022/08/09/voros-riasztas-hogy-cselekedjunk-az-ipcc-hatodik-ertekelo-jelentese/>

tevékenységét, működésének mára kialakult alapjait ismertetem az alapvető értékek, a teljesítményindikátorok és az eredmények mentén.

INDULÁS ÉS KEZDETEK: 2008 – 2015

A program kiindulópontja 2008-ban az a célkitűzés volt, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemen legyen kiterjedtebb és rendszerszerű a szelektív hulladékgyűjtés. A papír-, üveg- és műanyaggyűjtés már több ELTE-kollégiumban és campuson létezett ekkor is, de egy Fővárosi Önkormányzati pályázatnak köszönhetően lehetőség nyílt arra, hogy a különböző karokon és a kollégiumokban speciális, alacsony költségvetésű, újrahasznosított anyagokból készült gyűjtőket lehessen nagy számban telepíteni.

Az akkori egyetemvezetés és négy hallgatói szervezet³ együttműködésében így valósult meg ez a fejlesztés, és a karokra 500 darab újrapiapírból készült Ökukát⁴ helyeztek ki. A kollégiumokba pedig 100 darab, egyedi gyártású és 50 darab X-állvány került, valamint több helyen elkezdődött az intézményi komposztálás is.

A hallgatók minél nagyobb számú és hatékonyabb megszólítása is a pályázat céljai között szerepelt, így a szervezők széleskörű felhívást tettek közzé, amelynek hatására környezetvédelmi munkacsoportok alakultak ki, első körben kilenc egyetemi kollégiumban⁵, majd a nyolcból négy egyetemi karon⁶, amelyeket helyi munkacsoport-vezetők szerveztek, koordináltak. A program az ELTE Egyetemisták a Környezettudatos Szemléletért nevet kapta (ELTE EKSZ). Kezdetben hét fő alkotta az első csoportot, majd szakmai és helyi alapon alakuló munkacsoportok létrehozását kezdeményeztük. Ezek öntevékeny csoportok formájában működtek, eltérő (5-60 fős) létszámmal és tevékenységi körrel, attól függően, hogy mennyi erőforrás jutott egy-egy helyszínre, illetve hogyan sikerült kialakítani a helyi adottságok alapján a környezetvédelmi működési rendszert. Az önkéntesekkel az ELTE Vezér utcai

³ ELTE Egyetemi Hallgató Önkormányzat (jelenlegi neve: ELTE HÖK), ELTE Környezettudományi Klub, ELTE TTK Hallgatói Alapítvány, Vezér Hallgatói Egyesület.

⁴ Jelenlegi neve Recobin-gyűjtő.

⁵ Ajtósi Dürer sori Kollégium, Damjanich úti Kollégium, Eötvös József Collegium, Hotel Griff Junior, Kerekes Kollégium, Kőrösi Csoma Sándor Kollégium, Nagytétényi úti Kollégium, Nándorfejérvári úti Kollégium (szakkollégiumoknak is helyt ad), Vezér úti Kollégium, majd a későbbiekben a Hotel Griff Junior és a Kerekes Kollégium megszűnt, helyette a Márton Áron Szakkollégium és a Zágrábi úti Kollégiumban működik fenntarthatósági munkacsoport jelenleg.

⁶ BGGyK, BTK, PPK, TÓK-on alakultak fenntarthatósági munkacsoportok 2010-től, az ÁJK-n, az IK-n, a TáTK-on, a TTK-n és a GTK-n és a szombathelyi SEK-ben most tervezzük kialakítani a munkacsoportokat.

kollégiumában létrejött Vezér Hallgatói Egyesület kötött önkéntes szerződést, de sok olyan jelentkező is volt, aki csak alkalmyszerűen kapcsolódott be az egyetemi környezetvédelmi tevékenységbe.

A toborzás főként év elején volt erős, a jelentkezés alapja minden esetben a környezetvédelmi elköteleződés volt. A jelentkezés mindazonáltal folyamatos, van, aki év közben kapcsolódik látva a tevékenységet és annak eredményeit, vagy mert egy közösséghez szeretne csatlakozni. A programmenedzsment szempontjából a hallgatók környezetvédelmi önkéntesként való bevonása több szempontból is fontos volt. Egyrészt a jelentkező, erős környezetvédelmi elkötelezettségű és tudatossággal rendelkező önkéntesek segítettek az intézményi humánerőforrás-leterheltség enyhítésében. Másrészt a munkacsoportok új terepet adtak a környezettudatos alapon formálódó közösségeknek, mindamelllett, hogy a költséghatékonyság sem volt elhanyagolható tényező.

A pályázat felelőseként magam is azért voltam a kezdeményezők között, mert régóta érdekelt az aktív környezetvédelem. Az eltelt 14 évben pedig a folyamat minden részét megtapasztaltam, önkéntesként, vezetőként, szervezőként, és ez a tapasztalat segít mérlegelni az újabb kihívásokat.

A 2008-2015 közötti időszakban, míg a négy egyetemi karon alapvetően papír- és műanyaggyűjtés volt meghatározó, addig a kilenc résztvevő kollégiumban a papír, műanyag, üveg, veszélyes hulladék, ruha- és komposztgyűjtés jött létre a helyi adottságok (kapacitás, jelentkezők száma, rendelkezésre álló logisztika) alapján.

A program 2011-ben együttműködő partnerként részt vett az ELTE Ökoszeminárium szemléletformáló projektben is, amelyben két kar, a bölcsészet- és a természettudományi kar hallgatói vettek részt.

A program indulásakor és annak folyamán a legnagyobb kihívást a pénzügyi és logisztikai feltételek megteremtése jelentette. Ennek forrásai voltak a Nemzeti Civil Alap, majd a Nemzeti Együttműködési Alap támogatásai, az egyetemi pénzügyi támogatás és a különféle környezetvédelmi civil szervezetek (Humusz Szövetség, Komposztfórum Magyarország, Követ Egyesület a Fenntartható Gazdaságért, MTVSZ, Védegylet Egyesület) szakmai tanácsadása segített mindezek áthidalásában és adta meg az alapot a folytatáshoz.

A program humánerőforrását alapvetően az önkéntesek biztosították, mert nem volt (és azóta sincs) főállású fizetett alkalmazottja. Ez a tény, amelllett, hogy előnnyel járt, jelentős kihívást

is jelentett, mivel meg kellett alapozni a hosszú távú, nem akciószerű önkéntesség rendszerét. A változatos programstruktúra az önkéntesek toborzásának és megtartásának egyik hatékony eszköze lett, ezért az évek során bővült a csoportok tevékenysége (kertgondozás, szemléletfejlesztés), csapatépítő rendezvényeken (kirándulás, társasjátékok, beszélgetések, közös filmezés) vehettek részt az önkéntesek. Kialakult egy részleteiben kidolgozott motivációs rendszer is azért, hogy a résztvevőket jutalmazni lehessen az elvégzett munkáért. A kialakított rendszer szerint az önkéntesek felvehetik a tevékenységet tantárgyként (Önkéntesség a munkavállalásban III.) és 30 elvégzett óra után három kreditet írnak jóvá számukra, mivel a 2011-es felsőoktatási törvény lehetőséget biztosít az önkéntesség egyetemi képzésben való megjelenítésére. Aki nem tantárgyként veszi fel, az a kollégiumi felvételinél tudja beszámítani pluszpont formájában az önkéntességet, mint közösségi munkát, illetve ösztöndíjakhoz és munkavállaláshoz is kapnak igazolást a munkacsoport aktív tagjai.

Az első korszakban, 2008 és 2019 között évente összesen mintegy 150-200 önkéntes vett részt a csoportok munkájában, amely helyszínenként már igen változatosan alakult. A csoportokban mind minden karról volt hallgató. Az önkéntesek többsége (80 százaléka) lány és leginkább a másod- és harmadévesek voltak a legaktívabbak. Az elsősök még általában félve köteleződtek el a felelősséggel járó tevékenységekre, a felsőbb évesek, végzősök pedig nagyon elfoglaltak a szakzárás miatt.

A fenntarthatósági munkacsoportok közül a kollégiumi csoportok a kezdetektől erősebbek, mint a karokon, mert szorosabbak a kialakult közösségek. A jelenség a pandémia alatt és után is nyomon követhető volt: míg a kari munkacsoportokat teljesen újjá kell alakítani, addig a kollégiumi csoportok folytonossága sokat segített az újrainduláskor.

Az eltérő számú, teljesen vegyes összetételű és a csoportfejlődés eltérő szintjein lévő csapatok közös működési alapjának kialakításáért kidolgozásra került az etikai kódex és arculat, amely a kialakult programhoz illeszkedett. A fenntarthatósági honlapon, facebook-on és youtube-on is nyomon lehetett már követni a tevékenységeket.⁷

A program életében jelentős kihívást jelentett a 2015-ös év, mivel az egyetem teljes szelektív gyűjtési rendszerét hozzá kellett igazítani a hulladékgazdálkodási törvényhez⁸, megújultak a

⁷ www.fenntarthatosag.elte.hu, www.facebook.com/elteeksz, <https://www.youtube.com/user/elteeksz>

⁸ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200185.tv>

külső szelektív gyűjtők (115000 liter lett a kapacitás hetente) és a belső gyűjtési rendszer is cserére szorult, fejlődött.

A környezetvédelmi munkacsoportok átalakultak fenntarthatósági munkacsoporttá, a munkacsoport-vezetőkből fenntarthatósági koordinátorok lettek. Ez a környezeti szemléletváltás a program fejlődésének fontos lépése volt, mivel a csoportok tevékenysége is sokkal összetettebb lett, másrészt a 2015-ös ENSZ klímaváltozási konferencián deklarált 17 fenntarthatósági cél komplexitásához és gondolatiságához kezdett közelíteni a program. Továbbá az ELTE EKSZ ekkor váltott nevet is, mivel már célközönsége sem csak a hallgatókra terjedt ki, hanem az egyetem dolgozóira is. Céljait tekintve fenntarthatósági, eredményei kapcsán pedig megtakarítási program is lett, mivel már több millió forintot sikerült megspórolni az egyetemnek évente.⁹ A program jogi és szervezeti háttérét a Vezér Hallgatói Egyesület látta, látja el.¹⁰

FEJLŐDÉS ÉS RENDSZERSZERŰSÉG: 2016 – 2019

A programban ekkorra már annyi tapasztalat gyűlt össze, köszönhetően a már említett környezetvédelmi civil szervezetek szakmai támogatásának és a mindennapi gyakorlatnak, hogy rendszeresen lehetett komplex fenntarthatósági napokat, rendezvényeket szervezni, és 2010 után¹¹ ismét országos jelentőségű kiállításnak¹² adhatott helyet az egyetem.

Az EKSZ 2017 végétől egy új, nagy projektet kezdett: az intézményi szelektív hulladékgyűjtés már minden hulladékfrakcióra kiterjedt, így ekkortól azok már környezettudatos lomtalanítás keretében kerültek ártalmatlanításra és újrahasznosításra, újra több millió forintos megtakarítást hozva az intézménynek.

Nem csak környezetvédelmi civil szervezetekkel, hanem hasonló érdeklődésű egyetemi civil szervezetekkel, hallgatói öntevékeny csoportokkal, személyekkel is alakítottunk ki sikeres kapcsolatokat az évek során és olyan országos hálózat kezdett körvonalazódni, amely egy

⁹ <http://www.szelektivinfo.hu/a-projekt-celja/11-magyar/sajtoszoba/530-millioikat-takarit-meg-az-elte-nek-a-szelektiv-gyujtes>

¹⁰ A Vezér Hallgatói Egyesület 2005-ben alakult közhasznú civil szervezet, mely feladatának tekinti az ELTE-egyetemi hallgatók kulturális, sport, közösségi életének fejlesztését, környezetvédelmi programok végzését, szemléletformálását külső erőforrások bevonásával. A VHE kezdetben az ELTE Vezér úti Kollégiumának hallgatóit célozta tevékenységével, majd 2014-től bővült a célcsoportja az ELTE polgárainak körére.

¹¹ <https://www.elte.hu/content/hulladekbol-termek-kiallitas.e.6855>

¹² <https://www.elte.hu/content/hulladek-akademia-kiallitas.e.3957>

közös projekttel 10 magyar egyetemen segítette a szelektív gyűjtés rendszerét¹³. A Hungarian Sustainable University Network (HUSUN) ¹⁴ működése során egy kiváló szerveződés volt, ahol egymással környezetvédelmi tapasztalatot lehetett cserélni és a kezdeményezés hozzájárult, hogy a magyar felsőoktatási intézményekben és a hozzájuk kapcsolódó közösségekben nagyobb legyen a környezettudatosság foka. Bár jelenleg a HUSUN nem aktív, 2014-2016 között nagyban hozzájárult a környezettudatosság és fenntartható életmód népszerűsítéséhez az adott egyetemeken.

AZ ELMÚLT HÁROM ÉV NEHÉZSÉGEI: 2019 – 2022

A 2019-es év vége és a 2020-as év eleje jelentős törést okozott a program működésében. A feladatok mennyisége jelentősen megemelkedett, és úgy tűnt, hogy hatékonyabb szervezéssel sikerül felülkerekedni a problémákon, de a 2020 év eleji COVID-19 járvánnyal kapcsolatos intézkedések alapvető változást hoztak a fenntarthatósági munkacsoportok munkájában is. Az önkéntesek száma a 150-200 fő/évről 30-50 fő/évre zuhant, a rendszerszerű működés is akadozott, több helyen – főként a karokon – teljesen leállt. A csoportok működésének helyreállítása azóta is a legnagyobb kihívás.

A COVID-19 járvánnyal kapcsolatos helyzet legnagyobb tapasztalata az volt, hogy fel kell készülni minden helyzetre és a még hatékonyabb működésre.

Jelenleg a fenntarthatósági munkacsoportok újrafejlesztése, a programnak az egyetemmel való kapcsolatának megerősítése, valamint a nemzetközi fenntarthatósági dokumentumok alapján való policykészítés a legfőbb prioritás. Ennek háttere az, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete 2015-ben tette közzé a világ országai által 2030-ig elérendő, 17 fenntartható fejlődési céljával kapcsolatos dokumentumokat. Mindezek, kiegészítve az International Sustainable Campus Network egyetemeknek szóló kiadványaival és a Global Report Initiatives (GRI), globális jelentési kezdeményezés iránymutatásaival, valamint az egyetemeknek szóló nemzetközi fenntarthatósági ranglistáinak szempontjaival (The Times, UI Greenmetric) szorosan kijelölik az egyetemi fenntarthatósági adatgyűjtés módjait és azok alapján a policykészítés alapjait.

¹³https://humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/programok/fenntarthatosag_es_hulladekcsokkentés_az_egyetemeken_összefoglaló_mv.pdf

¹⁴ Hungarian Sustainable University Network: <https://www.facebook.com/sunetworkhungary>

A FENNTARTÁSI ÉS MEGTAKARÍTÁSI PROGRAM ALAPVETŐ ÉRTÉKEI

A fenntartási és megtakarítási programban tizenkét értéket lehet azonosítani, melyek a következők.

- *Fenntarthatóság/fenntartható fejlődés:* környezettudatosság az elsődleges szempont döntéseink meghozatalánál.
- *Aktivizmus:* figyelemfelkeltő és részvételen alapuló programok szervezése a tagszervezeteink által képviselt minden egyes intézményben.
- *Pártfogás:* olyan stratégiák, eljárások és infrastrukturális fejlesztések kidolgozása és végrehajtása, amelyek elősegítik a környezeti hatások csökkentését, továbbá szolgálják a társadalmi jólétet és gazdasági előnyöket kovácsolnak, valamint tanulási lehetőségeket biztosítanak.
- *Tapasztalatcsere és kölcsönösség:* olyan tanulásra lehetőséget adó fórumok szervezése, amelyek keretében környezetvédelmi szakértők és szakemberek osztják meg a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos aktuális kutatási eredményeket. Emellett értéknek tekintjük az erőforrás- és tudásmegosztáson alapuló együttműködés kialakítását.
- *Készségfejlesztés:* műhelymunkák, tréningek és gyakorlati foglalkozások, bemutatók szervezése, amelyek új készségek és kompetenciák megszerzését teszik lehetővé a résztvevők számára.
- *Átláthatóság:* szeretnénk az együttműködésünket és a tevékenységeink eredményét olyan formában népszerűsíteni, amely széles körben elérhető.
- *Személyes fejlődés:* új készségek fejlesztése, tudás- és tapasztalatszerzés, például környezeti témák, vezetői készségek terén.
- *Felelősség elfogadása:* belátjuk, hogy fontos szerepünk van abban, hogy pozitív hatást gyakoroljunk a helyi és a nemzeti közösségeinkre, mint felsőoktatási intézményekben dolgozó emberek.
- *Szakértelem:* más szervezetek és a köz számára szakmai vélemény és háttértudás biztosítása.
- *Jó gyakorlatok:* jó gyakorlatok összegyűjtése a saját és más szervezetek további fejlődésének és fenntartható módszerek mindennapi életbe történő integrálásának elősegítésére.

- *Közösség*: a közösségi összetartás ereje és egymás kölcsönös támogatása segít minket a céljaink elérésében.
- *Szubszidiaritás*: kiemelt figyelmet fordítunk arra, hogy célkitűzéseinket, terveinket és tevékenységünket a helyileg érintettek véleményének megfelelően, velük egyeztetve alakítsuk. Mindeközben nyitottak vagyunk a felajánlott támogatások, tanácsok és segítségerek irányába.

A FENNTARTHATÓSÁGI ÉS MEGTAKARÍTÁSI PROGRAM TELJESÍTMÉNY - INDIKÁTORAI

Az eredményesség és hatékonyság kimutatására több változót is mért/mér a program, például: a szelektíven gyűjtött hulladék mennyiségét, az önkéntes munkaórák számát vagy pedig a gyűjtési kapacitást. A mérés és az adminisztráció kapcsán a legnagyobb kihívást az okozza, hogy egyidőben kellett kialakítani a gyűjtés rendszerét és adminisztrációját is, továbbá többször változott a szelektív gyűjtés országos háttérrendszere, ami szintén hátráltatta a sok adatot és helyet felvonultató időben is hiánytalan mérőrendszer kialakítását.

A mérőrendszernek több funkciója is van: egyrészt nagyon fontos visszajelzés az önkéntesek számára, hogy amiért dolgoztak, annak kézzelfogható eredménye van. Másrészt ezek a mutatók nem elhanyagolhatóak az egyetemi kimutatások, környezetvédelmi rangsorok számára sem¹⁵, mivel így az egyetemek közötti összehasonlításra is lehetőség nyílik, tovább ösztönözve a téma fejlesztését. Harmadrészt, a mérőrendszer alapján lehetett kimutatni a programban bekövetkezett változásokat, fejlődést. Így például fontos mérföldkő volt, amikor kimutathatóvá vált az újrahasznosított fabútorlap-hulladék, például: 2017 előtti nulláról a következő években 100 t/év, majd 150 t/évre ugrott a teljesítmény.

A környezeti teljesítményindikátorok és program terén a következő eredményeket tudjuk felmutatni.

- Összegyűjtött elkülönített hulladék mennyisége: évente 400-450 tonna.
 - Hulladékkapacitás: 115000 liter.
 - Komposztálókcapacitás: 55000 liter.
- Csatlakozott önkéntesek száma: 50-200 fő/év.

¹⁵ The Times, UI Greenmetric nemzetközi fenntarthatósági rangsor.

- Az önkéntesek által teljesített munkaórák száma: 55000 óra 2008 óta.
- Közösségfejlesztő programok száma COVID-19 előtt: 100 program/év, a pandémia után 30-40 program/év.
- Állatvédelmi program által megmentett állatok száma: 50 madárodú, 10 süni/év.
- Résztevők száma a környezetvédelmi eseményeken: 5-100 fő/ esemény.
- A fenntarthatósági és megtakarítási program honlapjának és közösségi oldalának látogatói száma: 30-50 fő/hét.

ÖSSZEGZÉS

Összességében az ELTE Együtt a Környezettudatos Szemléletért fenntarthatósági és megtakarítási program számtalan kézzelfogható eredményt ért el:

- több millió forintnyi megtakarítások,
- alacsony költségvetésű fenntarthatósági módszertan megalkotása,
- fenntarthatósági díjak: 2011-ben Magyar Telekom 1. díj filmes kategóriában; 2016-ban International Sustainable Campus Network 2. helyezés a hallgatói kezdeményezések kategóriában; 2017-ben Magyar Telekom Delfin Díj 1. helyezés;
- hosszú távú önkéntesség kialakítása,

amelyek nagyban hozzájárultak az ELTE fenntarthatóbb működéséhez.

A program úgy működött, mint egy kísérleti terep: több módszert, eszközt, működtetési rendszert kipróbálhattak a résztvevők, érdeklődők. Az évek során a nulláról indulva egy letisztult – bár korántsem végleges – fenntarthatósági rendszer alakult ki az intézmény, a civil szervezetek és a magánemberek együttműködésének eredményeképpen.

Tisztán láthatók a fenntarthatósági folyamatok

- erősségei, mint például a környezetvédelmi elkötelezettség ereje,
- gyengeségei úgy, mint a külső tényezőktől való erős függés, amire például a COVID-19 járvány erőteljesen rámutatott,
- lehetőségei, ami a több szektor hatékony együttműködésében mutatható ki, és
- veszélyei, például az amortizáció vagy a forráshiány.

Mindezek alapos elemzésével és kalkulációjával továbbfejleszthetők és hatékonyabbá tehetők az intézményi fenntarthatósági folyamatok az ELTE-n is, de más szervezetek, intézmények

környezetvédelmét is segíthetik tanáccsal, tapasztalatcserével a fenntarthatósági koordinátorok, önkéntesek.

A jó gyakorlatok rendszerébe például mindenképpen beletartozik a hosszú távú önkéntesség rendszere, az intézményi lomb- és konyhai komposztálás, a környezettudatos lomtalanítás és a fenntarthatósági rendezvények, programok mintája.

Az évek során lokális közösségek alakultak ki, ahol a közös érdeklődést a környezettudatosság adta meg. Bár ezek a közösségek az egyetem elvégzése után nem minden esetben maradtak meg, de a környezetvédelmi és közösségfejlesztői tudást tovább tudták vinni az önkéntesek.

A program részben felkészíti a résztvevő hallgatókat a munkaerőpiaci kihívásokra is, hiszen felelősségvállalásra ösztönzött és az egyetemi oktatás mellett olyan, fizikai jellegű tevékenységet biztosított, ami két vizsga között lehetőséget biztosított a testmozgásra is.

A jövőbeli tervek között a munkacsoportok még hatékonyabb működésének kialakítása áll és az egyetemi környezeti terhelés csökkentésének fokozása, hiszen veszíteni való idő nincs a környezetvédelemben, feladat pedig van bőven.

IRODALOM

Internetes hivatkozások

A 212. évi CLXXXV. törvény a hulladékról. Netjogtár.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200185.tv> Letöltve: 2022.11.15.

ELTE EKSZ youtube csatorna hírei. <https://www.youtube.com/user/elteeksz> ELTE-n. ELTE EKSZ, 2022.03.15. Letöltve: 2022.11.15.

Fenntarthatóság és hulladékcsökkentés az egyetemeken. A Felsőoktatási Fenntarthatósági Hálózat, Magyarország.HUSUN

https://humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/programok/fenntarthatosag_es_hulladekcsokkentes_az_egyetemeken_osszefoglalo_mv.pdf Letöltve: 2022.11.15.

Hulladékból termék kiállítás. ELTE honlapja, 2010.03.09. <https://www.elte.hu/content/hulladekbol-termek-kiallitas.e.6855> Letöltve: 2022.11.15.

Hulladék Akadémia Kiállítás. ELTE honlapja, 2016.02.09.

<https://www.elte.hu/content/hulladek-akademia-kiallitas.e.3957> Letöltve: 2022.11.15.

Lehoczky Annamária: Vörös riasztás, hogy cselekedjünk. A IPCC Hatodik Értékelő Jelentése. Másfelfok, 2022.08.09. <https://masfelfok.hu/2022/08/09/voros-riasztas-hogy-cselekedjunk-az-ipcc-hatodik-ertekelo-jelentese/> Letöltve 2022. 11.15.

Milliókat takarít meg az ELTE-nek a szelektív hulladékgyűjtés. Földművelődésügyi Minisztérium Szelektívinfo. <http://www.szelektivinfo.hu/a-projekt-celja/11-magyar/sajtoszoba/530-millioakat-takarit-meg-az-elte-nek-a-szelektiv-gyujtes> Letöltve: 2022.11.15.

Szelektív hulladékgyűjtés az ELTE-n. ELTE EKSZ, 2022.03.15. <http://www.fenntarthatosag.elte.hu> Letöltve 2022. 11.15.

HOGYAN LESZ EGY ZÖLD CIVIL SZERVEZET „TÁRSATOK A ZÖLDÜLÉSBEN”?

DOMONYIK ANNAMÁRIA¹ – LÁSZLÓNÉ CSOBAY KRISZTINA² –
NÉMET ERIKA³

Absztrakt

A környezetvédelem legfőképpen az emberi tevékenység által okozott károkat hivatott mérsékelni, továbbá a meglévő erőforrásokat fenntarthatóan kívánja kezelni és az ökológiai sokféleség megőrzésére törekszik a természetvédelemmel karöltve. A 2009-ben alakult Zöldövezet Társulás célja úgy megszólítani a magyar társadalmat, hogy válaszokat és megoldásokat adjon a környezettudatos élet kérdéseire és kihívásaira. Ezt szolgálja az a hat nagy program, amelyet az esettanulmányban részletesen bemutatunk. Ezeket a programokat a szervezet bővülő munkatársi csapatával és erősödő önkéntes bázisával valósítja meg és fejleszti tovább a változó körülmények ellenére is. A szervezet fennállása óta több mint ezer önkéntessel állt kapcsolatban, de a tudatos önkéntes toborzás, felkészítés és képzés, valamint foglalkoztatás 2016-ban vette kezdetét. Az esettanulmányban részletesen ismertetjük a Zöldövezet Társulásnál folyó önkéntes menedzsmenti munkát és bemutatjuk a szervezet önkénteseinek jellemzőit.

Kulcsszavak: környezetvédelem, környezetvédelmi civil szervezet, önkéntes menedzsment, csapatépítés, környezetvédelmi önkéntesek,

How does a green NGO become „Your partner in the transition to greening”?

Annamária Domonyik – Krisztina Csobay László – Erika Német

Abstract

Environmental protection focuses on mitigating the damage caused by human activity, managing existing resources sustainably, and preserving ecological diversity in tandem with nature conservation. The Greenzone Association, founded in 2009, aims to address Hungarian society in a way that provides answers and solutions to the issues and challenges of environmentally conscious living. This is accomplished through the six major programmes detailed in the case study. These programmes are implemented and developed by the organisation's expanding staff and its growing volunteer base, despite changing circumstances. Since its inception, the organisation has been in contact with over a thousand volunteers, but conscious volunteer recruitment, training, and employment began in 2016.

¹ Domonyik Annamária, környezetmérnök, projektvezető, Zöldövezet Társulás Egyesület

² Lászlóné Csobay Krisztina, tanító, elnök, Zöldövezet Társulás Egyesület

³ Német Erika, fizikus hallgató, projektasszisztens, önkéntes koordinátor, Zöldövezet Társulás Egyesület

This case study will provide a detailed description of the volunteer coordination work at the Greenzone Association and describe the characteristics of the organisation's volunteers.

Keywords: environment, environmental/green NGO, volunteer management, team building, environmental/green volunteers,

BEVEZETÉS

„A rossz sikeréhez elég annyi, hogy a jók nem csinálnak semmit.” – állt a hazai zöld mozgalom, és a hulladék ügyek egyik ikonikus személyének aláírásában ez az Edmund Burke idézet. A Zöldövezet programjai az egyéni elkötelezettséget keresi, példamutatással vonja be munkájába a segítőket, akiknek tudatos fogyasztási szokásait is formálni tudja.

A környezetvédelem az emberi tevékenység által okozott károkat hivatott mérsékelni, a meglévő erőforrásainkat fenntarthatóan kívánja kezelni és az ökológiai sokféleség megőrzésére törekszik a természetvédelemmel karöltve. A környezetvédelem az ipari forradalom óta egyre fontosabbá vált, és jellegéből adódóan, elsősorban civil szervezetek, aktivisták összefogása eredményeképpen fejlődött a XX. század második felétől. Napjaink két legnagyobb környezetvédő szervezete az 1969-ben megalapított Friends of Earth és alig két évre rá megszerveződött Greenpeace csoportosulások, ma már világszerte rendelkeznek irodákkal és helyi aktivistákkal.

Hazánkban az első nagy, környezetvédelmi civil szerveződés a Duna Kör volt, amely a Bős-nagymarosi vízlépcső elleni környezetvédő civilek összefogásaként alakult meg és már az 1980-as években országos hálózattal rendelkezett. Szintén ebben az időben indult el a Levegő Munkacsoport (Fleischer 1993). Közvetlenül a rendszerváltás előtt és után további érdekérvényesítő zöld civil szervezetek jöttek létre, mint a Magyar Madártani Egyesület, a Magyar Természetvédők Szövetsége, a Reflex Egyesület és a Hulladék Munkaszövetség (Hajba 1995). A szervezetek valamilyen környezetvédelmi ügyet kitűzve kezdték meg tevékenységüket. Ezekhez a meghatározott célokhoz helyi és/vagy elkötelezett civil emberek jól tudtak kapcsolódni, önkéntes aktivistaként segíteni például a valamilyen környezeti kárt okozó beruházás ellen irányuló tiltakozást.

Az ezredforduló után 2002-ben alakult meg az önálló Környezetvédelmi Minisztérium, ami 2010-ig működött. Ebben az időben jelentős mértékű hazai források és az Európai Unió támogatásai voltak elérhetőek a környezetvédelmi civil-nonprofit szervezetek és egyéb

környezetvédelmi programok számára. A 2010-es intézményi átszervezés óta önálló minisztérium nem létezik, jelenleg a Technológiai és Ipari Minisztérium alá került besorolásra a környezetvédelem ügye. Hivatalosan a környezetvédelmi civil-nonprofit szervezetek számára a környezetvédelmi programok megvalósítására dedikált forrás a Zöld forrás program (ez 2022-ben 70.000.000 forint volt), valamint kormányzati kiszolgáló szervezetek és/vagy intézmények számára kiírt uniós forrásokból származó KEHOP illetve LIFE programok.⁴

Míg 1998-ban a környezetvédelmi szervezetek bevételeinek több, mint 50 százaléka volt pályázati támogatás, addig 2022-re ez már csak alig tízet tesz ki. A források beszűkülése miatt a környezetvédelmi civil-nonprofit szervezetek számára fontos bevétel a gazdálkodási tevékenységükből, az az egyéni, állampolgári adományból, továbbá az 1%-ból származó bevételek, valamint a civilektől vagy cégektől származó pro bono segítő munka (Ackerman 2008).

A környezetvédelem mozgalmi jellege miatt sok embert tud maga mellé állítani. A társadalmi ügyek sokféleségében azonban nehéz megszólítani az egyéneket specifikus környezeti problémák megoldására. Amíg 1998-ban összesen 540 környezetvédelmi civil szervezet önkéntes bázisa (akik tehát önkéntes munkával segítették a szervezeteket) több, mint negyvenezer főt tett ki (Mészáros 2001), addig 2022-re a 2043 bejegyzett szervezet kötelékében már a 20 ezret sem éri el a számuk.

Napjainkban a klímaváltozás jelensége, a biodiverzitás csökkenése és az emberi tevékenység rombolása miatt a környezetvédelem ügye egyre hangsúlyosabb szerepet kap világszerte. A jelenleg meghatározott Európai Unió környezeti politikai célok elérése uniós és magyar állampolgárként is közös ügy, a 2021-es Aarhusi egyezmény kimondja, hogy a rendelet *„célja a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférés, a nyilvánosság döntéshozatalban való részvétele és az igazságszolgáltatáshoz való jog kiterjesztése.”* (Kurrer 2021).

Esettanulmányunk első részében bemutatjuk a Zöldövezet Társulás létrejöttét és hat fő programját. A második részben térünk ki az egyesületnél folyó önkéntes menedzsmenti munka részletes ismertetésére.

⁴ Agrár Minisztérium (2022): A ZÖLD FORRÁS 2022. évi pályázati felhívása a környezet- és természetvédelmi civil szervezetek számára. <https://opsz.hu/wp-content/uploads/Agrpalyazat.pdf>

A ZÖLDÖVEZET TÁRSULÁS EGYESÜLET PROGRAMJAI 2009 – 2022

A Zöldövezet Társulás Egyesület 2009-ben alakult, elkötelezett környezetvédők és rendezvényszervezők hozták létre. Akkor a szervezet elsődleges céljaként a rendezvények környezetterhelésének csökkentését foglalmazták meg. Ezért hozták létre 2010-ben a „Rendezvényzöldítés” programot, mely hulladékcsökkentéssel és környezeti szemléletformálással foglalkozik bel- és szabadtéri eseményeken. 2012-ben készült el a Replacc játszóház, amelyhez kapcsolódva indult el az egyesület „Környezeti nevelés” programja.

2015-ben az egyesület újjáalakult, több vezető tisztségviselő és tag személye is változott. Ez új lendületet hozott a „Segéd-kezek” vállalati önkéntes program kidolgozásához. E program égisze alatt kezdett el az egyesület Natura2000-es területeken is dolgozni, ami 2016-tól külön „Természetvédelmi Önkéntes programként” fut és folytat élőhelymegóvó munkákat nagyobb számban. Szintén 2016-ban egy elnyert hazai támogatásnak köszönhetően jött létre az akkor még „Mosható pelenkával a jövőért” elnevezésű program, mely az évek alatt környezettudatos témákkal bővült, így a kifejezőbb „Ökotipegő, apró lépésekkel a fenntarthatóságért” nevet vette fel. A Zöldövezet 2020 óta tagja a Zero Waste Europe szervezet Menstrual Task Force csoportjának, ekkor indította el a Tudatos Intim Higiénia programot.

Rendezvényzöldítési program. A kiterjesztett közterületi szelektív gyűjtés mintájára indult el a szelektív hulladékgyűjtés 2002-ben a rendezvényeken is. A cél az volt, hogy a fesztiválozók közreműködésével minél több hasznos anyagot lehessen kimenteni a rendezvényeken keletkező hatalmas mennyiségű hulladékból. Ezen túlmenően a Zöldövezet személyes jelenlétének és látható gyakorlati munkájának szemléletformáló, edukációs hatása is jelentős. A rendezvényzöldítésen az állandó vagy alkalmi dolgozók mellett az önkéntesek munkája is számottevő volt, akik begyűjtés után a helyszínen egy elkülönített válogatóban legalább nyolc különböző újrahasznosítható frakcióra válogatják szét a hulladékot (PET, vegyes műanyag, műanyag kupak, alumínium, fém, papír, karton, üveg), továbbá elkülönítik a veszélyes és a kommunális hulladékot. Az események végén kimutatást kapnak a rendezvényszervezők, hogy a környezetvédelmi intézkedéssel milyen hatást értek el (például szén-dioxid kibocsátás csökkentése, hulladékmegelőzés). Az egyesület fesztiválok mellett sportrendezvényeken,

gasztro eseményeken, családi napokon és céges csapatépítőkön is rendszeresen menti a hulladékot, edukálja a résztvevőket.

Környezeti nevelés program. Az egyesület hisz az edukáció erejében, és az alulról jövő változásokban, amit a szervezet manifesztójában is megfogalmaztunk: „Az alulról jövő változás is lehet forradalmi, hogy a hétköznapi apró tettei hatalmassá nőhetnek, és hogy ami ma akadály, az holnap már csak egy rossz szokás.” (Zöldövezet Társulás Egyesület 2022).

A környezeti oktatás fontossága vitathatalan mind gyermek- mind pedig felnőtt korban, és számos tanulmány kimutatta, hogy a fenntartható jövő eléréséhez ez az egyik alapvető kulcs (Julesz 2009).

A szervezet önkéntesek bevonásával fejleszti folyamatosan változatos játékeit, oktató anyagait. Egyik legrégebbi szemléletformáló játék a RePlacc, azaz a hulladék újragondolásával létrejött elsősorban rendezvényeken használt mobil-játszótér. A gyerekeknek lehetősége van megismerni, mi minden kaphat új életet. A mobil játszótér önmagában is beszédes, inspirációval szolgál, de az önkéntes animátoroknak köszönhetően gyerekek és szülők is megismerkedhetnek a hulladékmentes életmóddal.

Segéd-kezek program. Számos cég irányelveiben szerepel a CSR nap (Corporate Social Responsibility – Társadalmi felelősségvállalás), ahol a karitatív jellegű munkavégzésre biztatják az erre önkéntesen jelentkező munkavállalókat. A Zöldövezet Társulás Egyesület másik vezető programja a „Segéd-kezek”, melynek keretén belül és a fenntarthatóság jegyében az egyesület cégeknek szervez csapatépítő napokat. A program célja, hogy az önkéntesek kétkezi munkájuk által egy olyan, az intézménynek valóban hasznos segítséget nyújtsanak, mely saját magukat is büszkeséggel, örömmel tölti el. Továbbá a résztvevők nem csupán szociálisan lesznek érzékenyebbek, de a környezetvédelemmel kapcsolatban is változik a szemléletük, hiszen az egész program a fenntarthatóság nevében zajlik (ÚjraPoharak, betétdíjas rendszerek használata, hulladékmentes étkezés, helyi vendéglátóhelyekről, vegetáriánus, vegán étel/ital opciók biztosítása, szezonális gyümölcsök kínálata, helyi termelőktől, Fairtrade/Rainforest Association minősítéssel ellátott kávék használata, pazarlás mellőzése, újrahasználatos eszközök, fogyasztás csökkentése).

A karitatív programok mellett, vagy azt kiegészítve edukatív, játékos csapatépítőket is szervez az egyesület. A szemléletformáló játékokat képzett önkéntesek vagy animátorok vezetik az eseményeken. A résztvevők csapatonként teljesíthetik a feladatokat, mindeközben

megismerve a hulladékpiramis elvét; továbbá, hogy miért a megelőzés a legjobb a környezetünknek; hogyan szelektálják helyesen a hulladékukat; miért jó komposztálni; miért fontos az ember és a természet kapcsolata stb.

Természetvédelmi Önkéntes program. Állami intézményekkel és más környezetvédő civil szerveződésekkel együttműködve a Zöldövezet rendszeres terepi résztvevője a Duna-Ipoly Nemzeti Park területén lévő természetvédelmi területeknek. A programok során élőhely-megóvó munkálatokban, rekultivációs folyamatokban vesznek részt az egyesületi önkéntesek. A kampányszerű tevékenységekhez alkalmanként 20-50 önkéntes csatlakozik.

Ökotipegő program. A szervezet 2016 óta foglalkozik tanácsadással, ami a kisbaba váró- és kisgyermekes családokat segíti a fenntartható babaápolásban. A Zöldövezet célja, hogy minél több kisgyermek nőhessen fel hulladéktermelés nélkül, környezettudatos, vegyszermentes háztartásban. Szakértők és önkéntesek bevonásával készültek el a „Moshatópelenka kisokos”, és a „Zöldbabavárás” kiadványok, segítve a szülőket, hogy a környezettudatos döntéseket hozhassanak a pelenka, a törölkendő vagy akár a takarítás terén.

Tudatos Intim Higiénia program. 2020-ban a szervezet kapcsolódott a Zero Waste Europe és a Break Free From Plastic nemzetközi szakmai szervezetekhez és 15 másik európai partnerrel együttműködésben, három alkalommal vett részt „Environmenstrual Week” kampányban. Majd 2022 februárjában ennek alapján elindítottuk a „Tudatos Intim Higiénia” kampányt.

A jelentős mennyiségű egyszerhasználatos menstruációs termékekből származó hulladék, azok egészségkárosító hatása, illetve a magas árazás anomáliája, ami szinte luxuscikké teszi a nők alapvető szükségleteit – ez inspirálta a program létrehozását. Céljai pedig: informálni, bemutatni a lehetséges újrahasználatos menstruációs termékeket, fellépni a tabusítás ellen és elérni a fiatal lányokat és nőket.

Karitatív program keretén belül a Zöldövezet Egyesület 2022 márciusában újrahasználatos menstruációs termék gyűjtést szervezett az ukrán Zero Waste Lviv civil szervezet támogatásával a lvivi nőknek. Ezek az újrahasználatos termékek a bajba jutott nőknek hosszú távú segítséget nyújthatnak a jövőben.

Társadalmi integrációs programhoz csatlakozva a boldogkőújfalvai Jelenlét Ponton rászoruló nőknek adott elő az újrahasználatos menstruációs termékekről a Zöldövezet szakértője. A programnak, amit helybéli rászoruló nőknek közösen szervezi az Ökomenikus Segélyszervezet

és az Ökologicus Környezetvédelmi Alapítvány az a célja, hogy varrásra tanítsák meg a résztvevőket, illetve a programban szerepel a mosható betétek előállítás, értékesítése.

ÖNKÉNTES-MENEDZSMENT A ZÖLDÖVEZET TÁRSULÁSNÁL

A fenti programok megvalósításához és sikeres működtetéséhez elengedhetetlen a környezetvédelemért tenni akaró önkéntesek bevonása. 2009 óta több, mint 1000 önkéntes segítette a szervezet programjainak lebonyolítását.

Önkéntes toborzás. Az önkéntes toborzás leginkább internetes hirdetések útján és személyes beszélgetéseken keresztül történik. Ugyanakkor a szervezet tevékenységeit látva önállóan is bejelentkeznek az önkéntesek a hivatalos weboldalon látott információk alapján. Formailag tehát az egyesület önkénteseit vagy folyamatos jelentkezés, vagy az aktív toborzás útján éri el. Aktív toborzást akkor végez a szervezet, amikor konkrét programokra szükséges az önkénteseket idényszerűen bevonni.

Az önkéntesek folyamatos jelentkezésére négy különböző csatornán van mód: a szervezet honlapján, a közösségi média felületein (Facebook, Instagram), személyesen, rendezvényeken, személetformálás során vagy pedig ugyancsak személyesen, csapatépítő program során.

Aktív toborzás esetén irányított felhívást (mely tartalmazza a programot, feladat részleteit, információt az esetlegesen szükséges tapasztalatról, tudásról) hirdet a szervezet a honlapján, vagy közösségi média felületeken. A szervezet kommunikációs előírásai szerint a felhívásnak informatívnak, figyelemfelkeltőnek és motiválóknak kell lennie.

A jelentkezéskor az önkénteseknek egy kérdőívet kell kitölteniük, ez alapján mérjük fel érdeklődésüket, illetve milyen tevékenységekben számíthat a szervezet rájuk. Ez után – az adatvédelmi szabályok betartásával – az önkéntesek felkerülnek egy levelezőlistára, illetve meghívást kapnak a Zöldövezet Önkéntesek Facebook csoportba, ahol az önkéntes koordinátor meghirdeti a feladatokat, és így lehetőségük van ezekre jelentkezni. Az önkéntes feladatokat csak regisztrált önkéntesek, vagy egyéb, a szervezet kötelékébe tartozó civilek, például tagok végzik.

Az egyesület megállapodást kötött több középiskolával, így a diákok az Iskolai Közösségi Szolgálat jegyében tölthetik el a kötelezően előírt 50 önkéntes munkájukat a szervezetnél, segítve ezzel a tevékenységeit.

A Zöldövezet kapcsolatban áll más környezetvédő civil-nonprofit szervezetekkel, akikhez jellemzően az aktuális munkát meghirdetve érkeznek egyéni motivációtól függően önkéntesek (például Greenpeace Magyarország, Humusz Szövetség, Teszünk Klub stb.).

A vállalati önkéntes programokra a programot megrendelő cégek toborozzák az önkénteseket, ebben az esetben szerződés a cég és a Zöldövezet között köttetik, az egyénnel felelősségvállalási nyilatkozat kerül aláírásra a helyszínen.

Önkéntesek képzése. A Zöldövezet 2022 nyara óta foglalkoztat a projektvezetők mellett projektasszisztenseket, akik közül a szervezet kijelöli az önkéntes koordinátort. Ő egyéb feladatai mellett foglalkozik a koordinációval, azaz tartja a kapcsolatot az önkéntesekkel, szervezi a képzésüket is. A fentiekben említett kérdőív nagyban segíti munkáját, melyből kiderül, a jelentkező érdeklődése, tapasztalata, időbeli elérhetősége. Az önkénteseknek szánt feladatot a koordinátor begyűjti a projektvezetőktől, és egy Excel táblázatban vezeti azokat, határidővel megjelölve. Amennyiben van jelentkező a feladatra, az önkéntest és a projektvezetőt az önkéntes koordinátor köti össze. A feladatkiosztás a projektvezetők feladata.

A feladat ismertetése során először általános információt kap a jelentkező a Zöldövezet működéséről, majd környezetvédelemmel kapcsolatosan általános, és a konkrét feladatra nézve is képzésben is részesül az önkéntes, például hulladékfrakcionálás esetén a projektvezető ismerteti a konkrét feladatot („mi-hova kerül”), majd részletesen elmagyarázza a Zöldövezet elvei mentén a hulladékmentés alapvetéseit és a begyűjtött hulladékanyagok tulajdonságait, hogy világossá váljon miért kell elvégezni a munkát. Hasonlóképpen a „Tudatos intim higiéniához” kapcsolódó feladat esetén a projektvezető általános ismertetőt tart az egyszerhasználatos menstruációs termékek környezeti, egészségügyi és gazdasági hátrányairól, majd tájékoztatást ad a Zöldövezet céljairól a program kapcsán, amihez az adott feladat kapcsolódik. A „Segéd-kezek” program esetében félévente tart a szervezet továbbképzéseket, amikor az általános környezetvédelmi és működési elveken túl kommunikációs és animátori képzésben részesíti az önkéntes jelentkezőket annak érdekében, hogy a Zöldövezet megbízásában koordinált csapatok hasonló vezetésben részesüljenek egy-egy karitatív feladat végzésekor (a vállalati csapatok számára általános tájékoztatás menete, csapathangulat fenntartása, hangneme, feladatkiadás, pl. hogyan kell madárodút építeni stb.)

Önkéntesek alkalmazása és foglalkoztatás. Az egyesület önkénteseit a 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről alapján alkalmazza. A szervezet hivatalos önkéntes fogadó, regisztrációval rendelkezik a Közérdekű Önkéntes Szervezeti Regiszterben. Keretszerződéssel vagy alkalmi szerződéssel foglalkoztatja az önkéntes segítőköt.

Az önkéntesek feladatvégzése során több különböző feladat típust lehet megkülönböztetni: irodai – terepi; állandó – alkalmi; szaktudást igénylő – bárki számára elvégezhető.

- Irodai munkák közül az egyik legfontosabb a fordítás, de mivel a szervezet a hatályos jogszabályok szerinti működéséhez olyan szabályzatok betartására van szükség, mint egy cég esetében, így adminisztrációs munkából is akad bőven (például hivatalos papírok kikérése, pályázati kérdőívezés, igazoló dokumentáció összeállítása stb.). További irodai munkákat jelent a grafikai, kreatív, kommunikációs, informatikai feladatok ellátása.
- A terepi, alkalmi feladatok legtöbb esetben a fent említett képzések után bárki számára elvégezhető, egy vagy több napos tevékenységek: hulladékgyűjtés, szelektálás, szemléletformálás, animátor munka gyerekjátszóházban, csapatépítőn koordinátori feladat, ökokatering vezetése.
- Az állandó feladatok esetében (mint például a kommunikáció vagy a környezeti nevelés) külön munkacsoportokat hoz létre a program menedzsere, ahol folyamatos a közös munka.

Önkéntes juttatások. Az önkéntes segítők számára a szervezet a munkához szükséges és/vagy egyéb juttatásokat ad. Az egyszeri önkéntesek számára szemléletformáló üzenettel ellátott munkapólót, ételt és italt biztosít a szervezet a munkavégzés idejére. A folyamatos önkéntesek számára feliratozott nagyobb értékű ruházatot is biztosít. Az elnökség minden évben önkéntes jutalmat (pénzösszeg) állapít meg a szervezet munkáját legtöbbet segítő önkéntesek számára.

Önkéntesek megtartása. Az alábbi elvek mentén szervezett önkéntes tevékenység a kulcsa, hogy az önkéntesek rendszeres segítőivé váljanak az egyesületnek.

A Zöldövezet az alábbi szervezetmenedzsmenti eszközökkel tartja meg önkénteseit:

- *Bizalom kialakítása:* a szervezet felelősségteljes feladatokat bíz önkénteseire, például környezeti nevelési programot segítő mese, szakmai anyag elkészítésében való segítség, vagy a kommunikációban használt posztok megírása, mely a szervezet szellemiségét tükrözik.

- *Hiteles szervezet:* a Zöldövezet átlátható működéssel, szakmai programokon való részvétellel, a „zöldrefestés” elleni aktív küzdelemmel, transzparens helyszíni fellépéssel éri el, hogy az önkéntes büszkén segítse és képviselje a szervezetet.
- *Példamutatás:* a Zöldövezet munkatársai, alkalmi dolgozói mind hiteles szakemberek és/vagy környezettudatosan élő, tettere kész személyek, akik ezzel a habitussal vonják be az önkénteseket a munkába.
- *Tudásátadás:* az egyesületben az elvégzendő feladatokhoz a munkatársak részletes útmutatót adnak az önkénteseknek, biztosítják a feladat elvégzéséhez szükséges körülményeket, eszközöket, valamint gyakran közös munkavégzéssel bátorítják az önkénteseket (hulladékok frakcionálásához információk a hasznosítható anyagokról, tévhitek tisztázása, az ökocatering vezetéséhez részletes információ az újrahasználató/betétdíjas termékekről, élőhely-megóvó munka esetén természeti szakelőadás).
- *Nyitottság:* a szervezet munkatársai közvetlen hangnemmel, online és személyes elérhetőséggel adják meg a lehetőséget a kérdésekre, segítség kérésre, visszajelzés adásra.
- *Jó csapathangulat:* az önkéntesek érezzék, hogy szerves tagjai az egyesületnek, (karitatív csapatépítésen, vagy rendezvényen „Zöldövezet” feliratú pólók közös viselete, közös munkavégzés az egyenlőség jegyében mind a projektvezetők és az önkéntesek részéről, önkéntes találkozó játékokkal).

Az egyesület változatos, kreatív feladatokat biztosít a projektvezetők bevonásával. Az elmúlt két évben ilyenek voltak például a Replacc játszóház elemeinek építése, javítása, TEDX konferencián a szelektív hulladékgyűjtés segítése, betétdíjas rendszerrel kapcsolatos szakmai anyag fordítása, természetvédelmi tematikájú mozifilmről ajánló írása, részvétel Erasmus+ által támogatott tanulmányúton Lengyelországban stb.

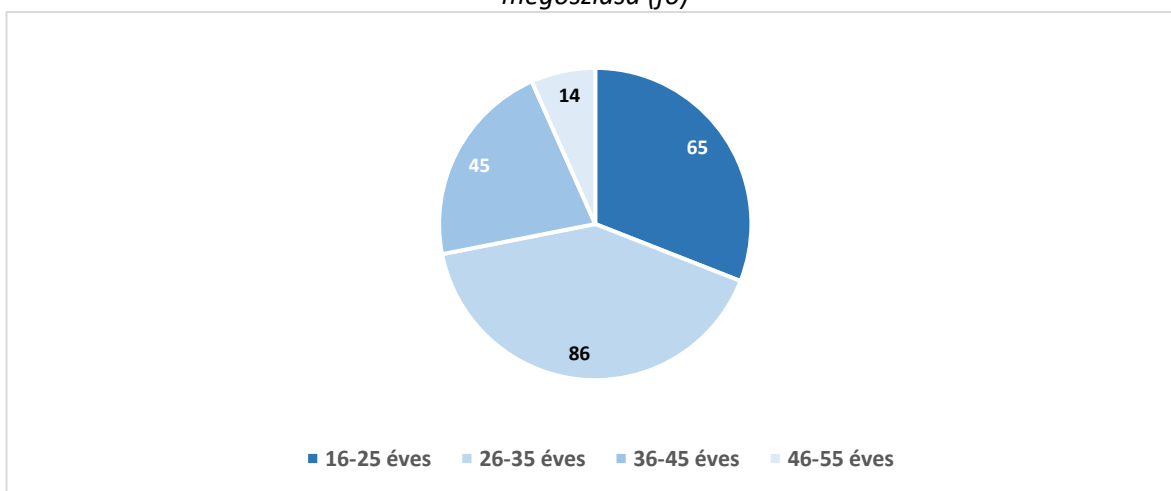
A ZÖLDÖVEZET TÁRSULÁS EGYESÜLET ÖNKÉNTESEI

Ahogy az önkéntes munkalehetőségek, úgy az önkéntesek is nagyon sokszínűek, egy viszont mindenki között: a környezetvédelem iránti elkötelezettség.

Az önkéntes statisztikák szerint országszerte jellemzőbb a nők nyitottsága az önkéntességre, és nincs ez másképp a Zöldövezet önkéntesei körében sem: 2016 óta több mint 200 önkéntes regisztrált a Zöldövezethez, akinek 65 százaléka nő.

Az önkéntesek életkor eloszlását mutatja az 1. ábra a Zöldövezet Társulás 2016-2022 között készített statisztikája alapján. Ezen jól látszik, hogy leginkább a fiatal felnőttek (26-35 évesek) közül kerültek ki az elmúlt hat évben a szervezethez jelentkező önkéntesek. Az egyesület tapasztalatai alapján a közösségi médián (fentebb említett egyik módszere a toborzásnak) keresztül a legkönnyebben a 18-45 éves korig lehet elérni az önkéntességre bevonható közönséget.

1. ábra A Zöldövezet Társuláshoz 2016-2022 között jelentkezett önkéntesek életkori csoportok szerinti megoszlása (fő)

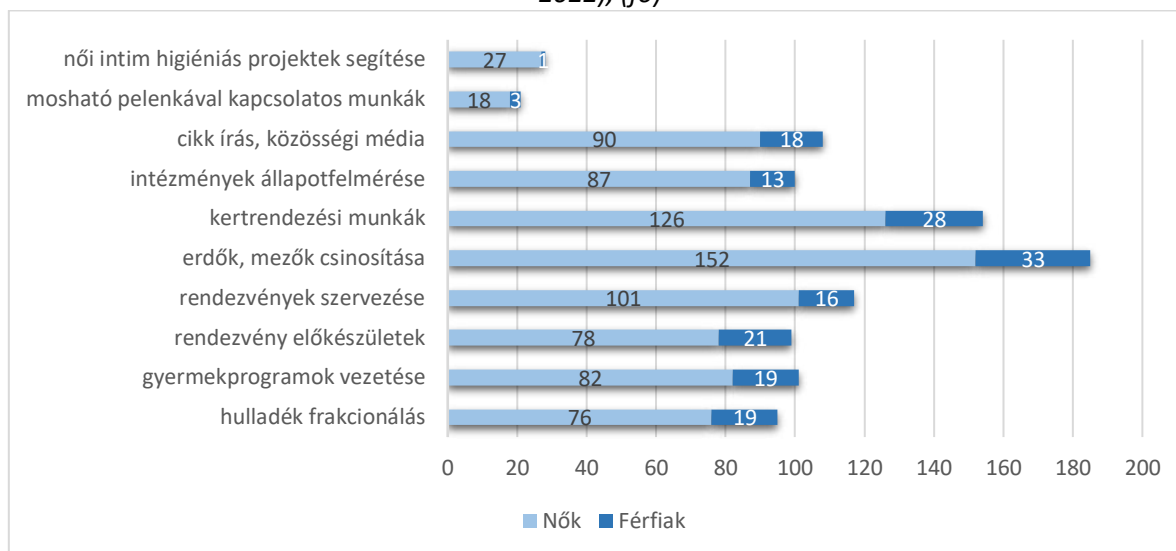
Forrás: Zöldövezet Társulás Egyesület vonatkozó statisztikái alapján

A regisztrációkor kitöltött kérdőívben a szervezetünk felméri a jelentkezők érdeklődési körét is, azaz, hogy milyen munkát végeznének a legszívesebben. A kérdőívben egy jelentkező akár több érdeklődési kört is megjelölhet. Ezt mutatja a 2. ábra, ahol az önkéntesek által választható tevékenységi köröket mutatjuk be nemi megoszlás szerint. A Zöldövezethez jelentkezők közül legnagyobb számban, valamilyen külső helyszínnel kapcsolatos munkálatokra vállalkoznak a legszívesebben: „erdők, mezők csinosítása”, „kertrendezési munkák”. Ezt követően hasonló érdeklődést mutatnak az újdonsült önkéntesek a rendezvényszervezési, illetve kommunikációs feladatok iránt (például: „cikk írás, közösségi média”). Az önkéntesek számára legkevésbé választott feladatkörnek a „mosható pelenkával kapcsolatos munkák” és a „női intim higiéniás projektek segítése” mutatkozik, amely véleményünk szerint a témák specifikusságának köszönhető.

A 3. ábra mutatja, hogy az egyesülethez 2019-ben igen magas számban jelentkeztek önkéntesek, majd sajnálatos módon a COVID-19 járvány fluktuációt és visszaesést indított el. A Zöldövezet programjai ebben az időszakban 80 százalékos visszaesést mutattak, mert a

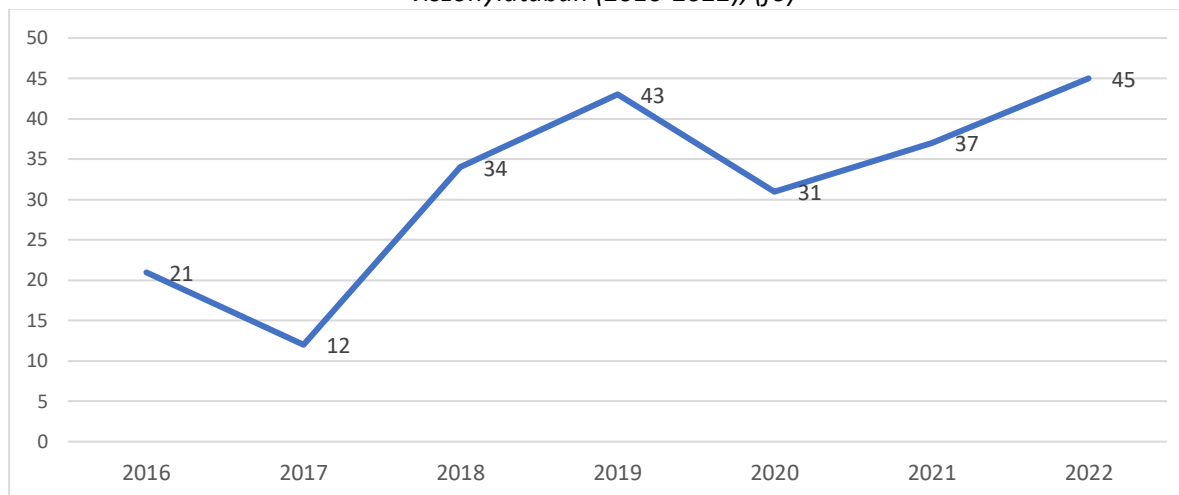
rendezvényhez köthető tevékenységeket nem lehetett megszervezni. 2021 végén ismét felfelé ívelt a jelentkezések száma (amit a tevékenységek újbóli beindításának tudhatunk be), és 2022-ben elérte az eddigi legmagasabb jelentkezés számot.

2. ábra Az önkéntesek által választott tevékenységi körök a nemi megoszlás tekintetében (2016-2022), (fő)

Forrás: Zöldövezet Társulás Egyesület vonatkozó statisztikái alapján

3. ábra Zöldövezet Társulás Egyesülethez jelentkezett, regisztrált önkéntesek száma az évek viszonylatában (2016-2022), (fő)

Forrás: Zöldövezet Társulás Egyesület vonatkozó statisztikái alapján

ÖSSZEGZÉS

Az egyesület jelenlegi civil szervezeti életben betöltött pozíciójához, az elmúlt 13 év sikereihez és a futó projektek megvalósításához elengedhetetlen a szervezet állandó tagjainak támogató szerepe, a dolgozók munkaidőn túli önkéntes munkája, az aktív csapat példamutatásából

származó baráti segítsége, és a családi kötelekekből kapott pro bono önkéntes munkák, felajánlások. Szerencsés együttállás, hogy mindig voltak olyan tagok a szervezet életében, akik lendületet adtak a nehéz időszakok – a 2010-es indulás, 2015-ös újraszerveződés, 2020-as COVID-19 járvány következtében történő leállás – túlélésében.

A COVID-19 járványnak is köszönhető klímaszorongás és az előtérbe kerülő környezetvédelmi trendek kedveznek a toborzás sikerességének. Természetkárosító intézkedésekre még mindig meg lehet mozgatni nagy tömegeket.⁵ A környezetvédelmi szervezetek munkájának komoly hátráltatója az egységes jogi szabályzás és az intézményi rendszer teljes hiánya. 2022-ben 180 zöld civil szervezet írta alá a Miniszterelnöknek szóló beadványt az önálló Környezetvédelmi Minisztérium felállítása érdekében.⁶

A Zöldövezet Társulás Környezetvédelmi Egyesület mindig is igyekezett úgy szólni a társadalmi rétegekhez (fesztiválra járó fiatalok, kisbabás családok, multinacionális cégek dolgozói, fiatal lányok és nők), hogy válaszokat és megoldásokat adjon a környezettudatos élet kérdéseire és kihívásaira. A 2020-ban bekövetkező stagnálást 2022-ben egy komoly fellendülés váltotta fel, ebből inspirálódva a szervezet bővülő munkatársi csapatával és erősödő önkéntes bázisával készül a programok megtartására és továbbfejlesztésére a jövőben a változó körülmények ellenére is. Cél, hogy a mottóra rászolgáljon, mert a „Zöldövezet Társulás – Társatok a zöldülésben”.

IRODALOM

Agrár Minisztérium (2022) A ZÖLD FORRÁS 2022. évi pályázati felhívása a környezet és természetvédelmi civil szervezetek számára, <https://opsz.hu/wp-content/uploads/Agrpalyazat.pdf>

A nonprofit szektor főbb adatai szervezettípus és a Nonprofit Szervezetek Nemzetközi Osztályozási Rendszere (ICNPO) tevékenységi főcsoportok és csoportok szerint. Központi Statisztikai Hivatal, 2020. https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0069.html

A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői. Statisztikai Tükör. Központi Statisztikai Hivatal, 2016. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit15.pdf>

⁵ Kis Soma Ábrahám (2022) Ötezen tüntettek a kormány erdőgyilkos törvénye ellen az Agrárminisztériumnál – percről percre a Mércén. *Mérce* <https://merce.hu/2022/08/12/indul-az-lmp-tuntetese-a-kormany-erdogyilkos-torvenye-ellen-az-agrarminiszteriumnal/>

⁶ WWF (2022) 180 civil szervezet önálló környezetvédelmi minisztériumot kér a Miniszterelnöktől. *WWF*, <https://wwf.hu/hireink/egyeb-termeszetvedelem/180-civil-szervezet-onallo-kornyezetvedelmi-miniszteriumot-ker-a-miniszterelnoktol/>

- Fleischer Tamás (1993): Jaws on the Danube: Water Management, Regime Change and the Movement Against the Middle Danube Hydroelectric Dam. *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3) pp. 429-443. ISSN 1468-2427
- Hajba Éva (1994): The Rise and Fall of the Hungarian Greens. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 182.
- Julesz, Máté (2009): *Education, Human Ecology, Environmental interactions, Sociology of Education*. Budapest: Akadémia Kiadó, pp. 130-136.
- Kis Soma Ábrahám (2022): Ötezren tüntettek a kormány erdőgyilkos törvénye ellen az Agrárminisztériumnál – percről percre a Mércén. *Mérce*, <https://merce.hu/2022/08/12/indul-az-imp-tuntetese-a-kormany-erdogyilkos-torvenye-ellen-az-agrarminiszteriumnal/> Letöltve: 2022. 11.15.
- Kurrer, Christian (2001): Környezetpolitika: általános elvek és alapvető keretek, *Európai Parlament*, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/71/kornyezetpolitika-altalanos-elvek-es-alapveto-keretek> Letöltve: 2022. 11.15.
- Mészáros Geyza (2001): Civil szerveződések a környezetvédelemben, *Statistikai Szemle*, pp. 234-248
- Nemzeti Jogszabálytár (2005) 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500088.tv> Letöltve: 2022. 11.15.
- Nemzeti Jogszabálytár (2002) 5/2002. (X. 29.) KvVM rendelet a települési szilárd hulladék kezelésére szolgáló egyes létesítmények kialakításának és üzemeltetésének részletes műszaki szabályairól, <https://njt.hu/jogszabaly/2002-5-20-ON> Letöltve: 2022. 11.15.
- Rose-Ackerman, Susan (2008): The Voluntary Sector And Public Participation: The Case Of Hungary, *Annals of Public and Cooperative Economics*. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.2008.00372.x>
- WWF (2022): 180 civil szervezet önálló környezetvédelmi minisztériumot kér a Miniszterelnöktől. <https://wwf.hu/hireink/egyeb-termeszetvedelem/180-civil-szervezet-onallo-kornyezetvedelmi-miniszteriumot-ker-a-miniszterelnoktol/> Letöltve: 2022. 11.15.

ÖNKÉNTES KOORDINÁTORI MUNKA ÉS ÖNKÉNTESSÉG A BAPTISTA EGYHÁZI SZOCIÁLIS MÓDSZERTANI KÖZPONTBAN

KERESKEDŐ EMŐKE¹

Absztrakt

Az önzetlen segítségnyújtás a keresztényi élet része. A baptista egyház életén belül is mindig elsődleges szerepet játszott a krisztusi parancs: a felebaráti szeretet és a diakónia. 2017-ben jött létre a Baptista Szociális Módszertani Központ, amelyben újra kellett szervezni az önkéntes munkát 30 önkéntessel. Módszertani tevékenységünk végzéséhez elengedhetetlen az ellátórendszer alapos szakmai ismerete és ebbe a rendszerbe kell beilleszteni az önkéntesek munkáját. Önkénteseinket felkészítjük mind az intézményi, mind pedig az intézményen kívüli önkéntes munkára. Az önkéntesek toborzásán, képzésén és foglalkoztatásán túl az az önkéntes koordinátor feladata, hogy erősítse a már meglévő párbeszédet és az együttműködést a baptista önkéntesek, a gyülekezetek és a szolgáltató intézmények között.

Kulcsszavak: önkéntes koordinátor, önkéntesség, szociális terület, módszertan, szakmatámogatás,

Volunteering and role of volunteer coordinator work at the Baptist Church Social Methodological Centre

Emőke Kereskedő

Abstract

Giving selflessly is part of Christian life. The Baptist Church, always lived by Jesus' command: love and serve your neighbour. In 2017, the Baptist Social Methodist Centre was established, in which volunteerism had to be rearranged with 30 volunteers. To complete our work of methodology, a thorough professional knowledge of the care system and the inclusion of volunteers was required. We train our volunteers to work both in and outside of the institution. In addition to recruiting, training, and employing volunteers, the volunteer coordinator's job is to strengthen the existing dialogue and collaboration between Baptist volunteers, congregations, and service institutions.

Keywords: volunteer coordinator, volunteering, social field, methodology, professional support,

¹ Kereskedő Emőke, önkéntes koordinátor, Baptista Egyház Szociális Módszertani Központ

BEVEZETÉS – A BAPTISTA EGYHÁZI SZOCIÁLIS MÓDSZERTANI KÖZPONT LÉTREJÖTTE²

Baptista fenntartói körben 2016-ig tizennégy önálló egyházi jogi személy végzett szociális szolgáltatást és ezek után és a velük való kommunikáció és igényfelmérés alapján jött létre a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ. Egyrészről részletes nyilvántartás készült a Magyarországi Baptista Egyház belső jogi személyei által biztosított szolgáltatásokról, másrészről felmérésre és összegzésre kerültek a működési nyilvántartásban elérhető adatok. 2017-ben a Magyarországi Baptista Egyház két szolgáltató esetében kezdeményezte az illetékes ágazati minisztériumnál, azok egyházi befogadásának engedélyezését. A gyermekjóléti alapellátás, átmeneti gondozás körében a családok átmeneti otthonát, valamint a szociális ellátások területéről a hajléktalanok átmeneti ellátását működtető Menedék Alapítvány és a szakosított szociális ellátások körében tevékenykedő Elesett Öregekért Alapítvány befogadása még ebben az évben jóváhagyásra került.

A Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ tevékenyen részt vett az átvételek folyamatának támogatásában, a belső szakmai működés áttekintésével, a kötelező dokumentációk tartalmi és formai követelményeinek ellenőrzésével.

Az Elesett Öregekért Alapítvány időskorúak bentlakásos ellátását a Somogy megyei Gadányban és Nemeskisfaludon összesen 111 férőhellyel, valamint fogyatékosok bentlakásos ellátását Nemeskisfaludon 38 fővel végezte, az alapítvány intézményei a Baptista Diakóniai Központ fenntartásába (azaz közvetlen egyházi fenntartásba) kerültek.

Az idősekről, elhagyatottakról való gondoskodásban hagyományosan részt vesznek az egyházak. A Baptista Egyház szociális feladatai is sokrétűek, mely tevékenységek keretében felelősséget érzünk nem csak a ránk bízott emberekért, hanem felelősséggel tartozunk a társadalom felé is, hiszen gyakran munkánk alapján formálnak véleményt az egyház, a baptista közösség egészéről azok, akikkel a szolgáltatásaink során nap mint nap kapcsolatba kerülünk. A szakmai munkát több mint kétezer munkavállaló biztosítja, csaknem 25 ezer főt ellátva.

A Menedék Alapítvány családok átmeneti otthonát és hajléktalanok átmeneti szállását működteti a fővárosban és Kiskunmajsán országos ellátási területtel, illetve népkonyha

² Köszönöm Katona Gergelynek, a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ munkatársának, hozzájárulását a szervezet kezdeti történetének ismertetéséhez.

ellátással. Az alapítvány Baptista Menedék Szolgálat néven, önálló egyházi jogi személyként került befogadásra.

2018-ban új kezdeményezés volt a műhelykonferencia, mely a szociális munka etikai kérdéseinek tárgyalásával foglalkozott. A műhelykonferencia összehívásának célja az volt, hogy együtt gondolkodásra készítse a baptista szolgáltatások fenntartóit abban a témakörben, hogy az adott szociális és gyermekjóléti szolgáltatások biztosítása során, a már meglévő etikai szabályrendszereken kívül, milyen egyéb, a hitéletből táplálkozó szociális és etikai aspektusok létezhetnek. Így például, mitől lehet több lelkeségében egy egyházi fenntartó; esetleg léteznek-e egy hívő segítő számára mélyebb etikai rétegek az általánosan elfogadottakon túl. A műhelykonferencián érintett kérdéskörök a következők voltak: szociális segítő tevékenység, missziós munka összefüggései, az újszövetség etikája, keresztyén szociális munkát meghatározó bibliai értékek. A munka kapcsán etikai állásfoglalás és útmutató került kidolgozásra.

Újonnan alakult módszertani központunk 2020-as évi programtervezését és megvalósítását a pandémiás helyzet átalakította. Noha az évre változatos szakmai programok készültek (például Országos Baptista Vezetői Konferencia megszervezése, belső képzések, szakmai munkacsoportok), de egyházunk vezetésének döntése alapján 2020. március 4-től lényegében minden személyes jelenléte igénylő szakmai esemény megvalósítását előre meg nem határozott ideig elhalasztottunk és az online kommunikációra, információ átadásra, videó konferenciák megszervezésére tértünk át.

Az év tehát arra tanította meg a szervezetünket, hogy a körülményekhez szükséges és kell is alkalmazkodni a módszertani tevékenységük során.

A Magyarországi Baptista Egyház és a Baptista Szeretetszolgálat már 2015-ben felkészítő táborba hívta önkéntes segítőit Tahiba. A szervezők olyanok jelentkezését várták, akik már korábban is vállaltak, vagy „újoncként” a tábort követően szívesen vettek részt karitatív, oktatási és szociális munkában. A hallgatók játékos, kötetlen, tréning jellegű foglalkozásokon, szituációs játékokon keresztül, tapasztalt vezetők személyes tolmácsolásában ismerhették meg az egyház és a szeretetszolgálat misszióját, értékeit, célkitűzéseit, valamint az önkéntes tevékenység szervezésének részleteit, miközben megtapasztalhatták a közös segítő munka

örömeit és nehézségeit. A képzéshez megfelelő technikai feltételek szolgáltatnak professzionális hátteret.³

2021 nyarán, amikor a járvány kissé visszahúzódott, több régebbi tervünket is lehetőségünk nyílt megvalósítani önkénteseink bevonásával, így például, ezek közül egyik az aktív időskor, a tudatos öregedés tárgykörében a Cédrus Senior Alkotótáborunk volt Seregélyesen. Az egyhetes alkotótábor keretében tizenöt, a baptista szociális ellátó rendszerhez kapcsolódó szépkorú vett részt a közös kikapcsolódáson. A program megszervezésének – a kreatív alkotás körülményeinek megteremtésén túl – az volt a célja, hogy a COVID-19 járvány okozta bezártságot oldjuk, újra a közösségi programok felé irányítsuk a sokáig négy fal közé bezárva élő időseket.

A Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ jelenleg 30 fős, regisztrált önkéntes bázissal rendelkezik, akiknek 30 százaléka a Baptista Teológiai Akadémiára jár. Amennyiben önkéntes munkára van szükség, akkor a regisztrált önkénteseinkhez fordulok segítségért.

A módszertani központ önkénteseit „Szeretetművészeknek” neveztem el. Az ötletet Erich Fromm filozófus, szociálpszichológus „A szeretet művészete” című könyve adta, amely arra tanít, miként szeressük az ismeretlen, sokszor elutasító rászorulót is. Hiszen előfordul, hogy a gondozás, a segítségnyújtás során semmit sem kapunk vissza abból a szeretetből, melyet mi adunk. Az egyházi munka nagy része önkéntes munka, amit például a gyülekezetekhez tartozó diakóniai szolgálatok végeznek. A diakónia szó az egyház önkéntes szeretetszolgálatát jelenti. A COVID-19 járvány idején a személyes önkéntes munkát nem tudtuk elindítani intézményeinkben. Munkánk telefonálásra, levélírással korlátozódott a bentlakásos szociális otthonokban.

Jómagam a Baptista Teológiai Akadémián 2020-ban államvizsgáztam, mint teológus és szociális lelkigondozó. Azt követően lettem a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ önkéntes koordinátora részmunkaidőben, egyéb oktatói teendőim mellett. Egy cselekvési terv megírásával kezdtem a működésem, első megbízatásom fél évre szólt, ma már határozatlan idejű szerződéssel látom el önkéntes koordinátori feladataimat. 2021. december elején az Önkéntesek Magyarországi Éve keretében elnyertem a hét önkéntese díjat.

³ Önkéntesek és szolgálat – sikeres táborzárás Tahiban. https://www.baptistasegely.hu/hirek/szocialis-munka/onkentesek-es-szolgalat-sikeres-taborzaras-tahiban?fbclid=IwAR05KvopaRtM5ZMSTiUfEY15EGzs7_Y2mj3bgmf2_wt6DTJCzqEgFiAs6FY
Letöltve: 2022. 11. 09.

Az esettanulmányban először a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ létrejöttét, valamint a szervezetben kifejtett önkéntes koordinátori munkát és a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ önkéntes tevékenységét ismertetem 2021–2022-ben. Leírom, miért tartom fontosnak az önkéntesek bevezető és továbbképzését, végül pedig az időseknek szervezett alkotói bentlakásos tábort mutatom be, melyet önkéntesek bevonásával évente szervezünk.

AZ ÖNKÉNTES KOORDINÁTOR SZEREPE A SZERVEZETBEN

Önkéntes koordinátori programom egyik célja, hogy erősítsem a már meglévő párbeszédet és az együttműködést a baptista önkéntesek, a gyülekezetek és a szolgáltató intézmények között. Tevékenységem másik célja, hogy a baptista közösségekben rejlő segítőkészség számára megnyilvánulási lehetőségeket alakítsak ki, a baptista fenntartású vagy háttérű segítő szervezetek munkáját támogassam önkéntesek bevonásával, a szolgáltatások minőségének emelésével.

A tevékenységi tervem önkéntes koordinátorként:

- Az önkéntességre vonatkozó jogi szabályozás figyelése, a már meglévő önkéntesek közvetítése a szolgáltatók felé, tanácsadás;
- Új önkéntesek toborzása, minimum elvárások és készségek meghatározása (felhívások, hirdetések feladása életkor és régiók szerint, a közösségi média csatornák felhasználásával);
- Az önkormányzatok, a baptista háttérű, fenntartású általános iskolák, egyéb más gimnáziumok, főiskolák megszólítása – az 50 órás Iskolai Közösségi Szolgálat lehetőségének figyelembevételével;
- Önkéntes szerződések megkötése;
- Önkéntesek oktatása, bevezető és folyamatos továbbképzése az általános és a speciális területekre, érzékenyítés az önkéntes szociális munka irányába;
- Adatkezelés;
- Az önkéntesekkel történő rendszeres kapcsolattartás digitálisan és személyesen;
- Az önkéntesek ösztönzése, jutalmazása, elismerése;
- Önkéntes rendezvények szervezése: táborok, napok, akciók, csapatépítés, társadalmi felelősségvállalásra nevelés;

- Foglalkoztatók feltárása, felkészítése, velük való kapcsolattartás;
- Munkaközvetítés önkénteseknek;
- Az önkéntes tevékenységhez eszközök biztosítása;
- Nyilvánossági eszközök használata, kiadványok, műsorok készítése;
- Az önkéntes munka során felmerülő egészségügyi rizikófaktorok ellenőrzése;
- A nemzetközi kapcsolatok bevonása;
- Eredmények értékelése;

Önkéntes tevékenység a gyülekezetekben:

- Gyülekezetek tájékoztatása a baptista szociális szolgáltatásokról.
- Kapcsolatépítő rendezvények, médiaesemények szervezése.
- Rendszeres és eseti kiadványok készítése (például imalevél).

Már az első féléves programom alatt sikerült a már meglévő önkéntesek egy részét aktivizálni, és új önkénteseket toborozni. A régi önkéntes bázis tagjait kollégáim a Baptista Teológiai Akadémia hallgatóiból toborozták, legalább 20 fős regisztrált önkéntessel vettem át a koordinációt. Ehhez a listához tíz új önkéntest sikerült toboroznom már az első hónapokban. Az önkéntesek toborzása és kiválasztása a koordinátor egyik fontos feladata, hiszen a szervezetben a munkatársaktól, programfelelősöktől az ő kezébe futnak össze a feladatok, és ő találkozik a jelentkező, vagy már aktív önkéntesekkel. Ő tudja eldönteni, hogy kit, milyen feladattal lehet, érdemes összepárosítani (Cselekvő közösségek, Tudástár 2019).

„A kiválasztás sikeressége nagymértékben azon múlik, hogy a szervezet megfelelő mélységben tisztázza-e azt, hogy milyen feladatokra keres önkénteseket és az adott feladat milyen kompetenciákat igényel. Ha a feladattisztázás megfelelő volt, akkor ez már fél siker. A siker másik fele a kiválasztás folyamatán múlik, amikor a koordinátor (esetleg a szervezet vezetőjével vagy/és a későbbi mentorral) megvizsgálja, hogy milyen képességekkel, készségekkel, érdeklődéssel, motivációval és kapacitással érkeznek a szervezetbe az önkéntesek.” (Kármán – Kónya 2008:17).

Az önkéntesek toborzását felhívásokkal kezdtem a baptista média és közösségi oldalakon, ezt követően írtam a baptista gyülekezetek vezetőinek, lelkészeknek.

A jelentkezőkkel személyesen találkoztam, megismertem őket, és rövid interjút követően együtt megbeszéltük, hogy milyen önkéntes munkát szeretnének végezni, illetve mire lennének alkalmasak. Átlag életkoruk 40-50 év volt, és leginkább nők regisztráltak a felhívásra.

Az új önkéntesek, azon kívül, hogy szociálisan érzékenyek voltak, és hajlandóságot mutattak az önzetlen segítő munkára, kezdetben a személyes meghívás, vagy az egyházi kötődés miatt kapcsolódtak a programhoz. Később már bővült a kör, és a közösségi médiában közzétett felhívásainkra is jelentkeztek.

Az önkéntesek részt vehetnek akár a szakmai, szociális, egészségügyi, informatikai, fizikai munkában, segíthetnek az adományok gyűjtésében – attól függően, hogy milyen háttérük, képesítésük, tapasztalataik vannak. Bármiben vállalnak szerepet, az önkénteseket fel kell készíteni a végzendő munkára. Van olyan önkéntesünk, aki tíz éve baptista hajléktalan szállón lakik, gyógyult szenvedélybeteg. Már 65 éves elmúlt, rossz a hallása, de nagyon szeret fényképezni. Ő ebben tud nekünk segíteni, fényképeit széles körben felhasználjuk. Mindenki tud önkéntes munkát végezni: például lefesteni egy padot vagy egy kerítést. Az elvárások tekintetében figyelembe kell venni, hogy az önkéntes minden esetben a szervezetünket képviseli.

A BAPTISTA EGYHÁZI SZOCIÁLIS MÓDSZERTANI KÖZPONT ÖNKÉNTESEI A 2021 – 2022 -ES ÉVBEN

2021-ben az első toborzás után egy szemétszedő, hulladékgyűjtő csapatépítő kirándulást szerveztem Pákozdra, az önkénteseknek. A munka után megnéztük a helyi nevezetességeket, végül együtt ebédeltünk a Baptista Szeretetszolgálat logisztikai központjában, ahol az ott folyó tevékenységről és önkéntes munka lehetőségeiről tájékozódunk. A logisztikai bázis raktárépületében rendszeresen dolgoznak Texas és Észak-Karolina államokból érkező baptista önkéntesek, akik a segélycsomagok válogatásában, összeállításában, csomagolásában segédkeznek. Több csoportjuk Ukrajnában is végez ilyen munkát, más amerikai misszionáriusok pedig egészségügyi ellátásban vesznek részt a kárpátaljai, úgynevezett „belső menekültek” között. A velük való találkozás és párbeszéd mindig kölcsönös, hasznos tapasztalatszerzésre ad lehetőséget. Önkénteseink összebarátkoztak, kapcsolódtak egymáshoz, így már barátokként kezdték el a baptista nyári táborokban a munkát. Ezen kívül élményt kaptak, amely arra ösztönözte őket, hogy továbbra is velünk maradjanak.

2021-ben a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ önkéntesei is részt vettek a hátrányos helyzetű gyermekek táboroztatásban, és örökre szóló élményekkel tértek haza: a Baktalórántházai Járáshoz tartozó Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei községek, Besenyőd és

Rohod is részt vesz a „Felzárkózó települések” elnevezésű hosszú távú kormányprogramban. A projektben a Baptista Szeretetszolgálat a legnagyobb magyarországi segélyszervezetekkel közösen, mintegy 300 nehéz helyzetű település felzárkózásában segít. Az általuk szervezett nyári táborokba utaztak el önkénteseink.

Az idén önkénteseinkkel, és a szociális intézményeink ellátottjaival, hozzátartozóikkal takarókat horgolunk a baptista gyermekotthonok, és az egyetlen magyar gyermekhospice ház részére. Ennek az akciónak egyik célja, hogy megmozgassuk az időotthonokban élőket, és összehozzunk több generációt.

Rendszeres önkéntes munka az ukrán háború kitörése után adódott számunkra: a Baptista Szeretetszolgálat kérésére önkénteseink rendszeresen vállaltak éjszakai műszakot a BOK Sportcsarnokban, ahol az segélyszervezetek váltott műszakokban fogadhatják/fogadhatták a menekülteket.

A 2011-es köznevelési törvény szerint az érettségi megszerzéséhez a közoktatásban résztvevő diákoknak 50 óra közösségi szolgálatot kell teljesíteniük. A módszertani központunkhoz jelentkező önkéntesek másik csoportját az Iskolai Közösségi Szolgálatot teljesítőket jelentik.

„Hogy egy iskola visszaadjon valamit az őt fenntartó közösségnek mindabból, amit kap, sok magániskolában az alapítás óta természetes igény. Az, hogy diákok részt vesznek az iskola falain kívül eső tevékenységekben a helyi közösség javára, elkötelezetté teszi őket saját közösségük iránt. Az erre való nevelés már sokszor első osztályban kezdetét veszi. A közösségi munka egyik legnagyobb hatása, hogy a gyerekek már igen korán megtapasztalják, hogy ők maguk is tehetnek valamit a közösségükért, mert mindenki képes arra, hogy változtasson, javítson mások helyzetén. Az önkéntes szolgálat során megtanulják, hogyan lehet valós segítséget nyújtani – önkéntes alapon, anyagi érdekek nélkül.”⁴

Miért fontos az önkéntesek képzése?

Ha egy önkéntes nincs megfelelően felkészítve a számára kiválasztott tevékenység folytatására, bizonytalan lehet a munkavégzésben.

A bevezető képzések arra is alkalmasak, hogy bemutassuk a szervezetet, és integráljuk az önkénteseket a csapatba. Egy szociális, vagy egészségügyi intézménybe történő belépésnek megvannak a higiéniai, balesetvédelmi, protokolláris szabályai.

⁴ Mire jó az önkéntesség? (nyest.hu) 2022. 09. 26.

Az intézményben az adottságoknak megfelelő közlekedés ismerete is fontos, de meg kell tanulni a munka jellegét és alapvetéseit még akkor is, ha csak beszélgetni szeretnénk az ellátottakkal. Egy bevezető képzés után nem éri úgy az önkéntes, hogy bedobtuk a mély vízbe, hiszen kap egy mintát, amely utal a szervezetre, melyet ott és akkor ő képvisel.

Képzéseinken közösen felállítjuk a szabályrendszert, például:

- Némítsd el a telefonod!
- Legyél itt időben a szünetek után!
- Tartsd titokban: a történeteket (magadról vagy másokról) nem osztjuk meg a szobán kívül!
- Csak azokat a személyes dolgokat oszd meg magadról, amelyeket szeretnél, ha mások tudnának!
- Ha megosztod valaki más tapasztalatait, ne használj azonosító neveket vagy egyéb információkat!

A menekültekkel foglalkozó önkénteseinknek pszichológiai elsősegélynyújtó képzést adtunk, szakember bevonásával. Megtanítottuk őket arra, hogy mi a trauma, milyen egy traumatikus helyzet, milyen reakciókra számíthatunk a traumát átélt emberek részéről, mit jelent a traumatikus válság. A pszichológiai elsősegélynyújtás gyakorlati és hasznos támogatás azok számára, akik a menekülteket fogadták, illetve látták el.

A segítő munkát végzőknek fontos az öngondoskodás gyakorlása, a lelki erősítés, hogy megtanulják: nem tudunk mindenkin segíteni.

„A képzés a fogadó szervezet és az önkéntes program szükségleteitől függ. Az elsődleges szempont ennek a kérdésnek az eldöntésében az, hogy az önkénteseknek feladataik elvégzéséhez szükségük van-e felkészítésre, ismereteik bővítésére, készségeik fejlesztésére (pl. egy gép kezelésének megtanulása, vagy egy speciális célcsoporttal való kapcsolat miatt kommunikáció és önismeret fejlesztése). A képzés része lehet a belépési folyamatnak, amikor az ismeretek átadásán túl az önkéntesek kiválasztásának, szűrésének eszközeként is működhet. De a már jó ideje csatlakozott önkéntesek részére is lehet továbbképzést szervezni új tevékenységek bevezetése kapcsán, vagy a fogadó szervezet önkéntes programjának fejlesztéseként, az önkéntesek felkészültségének javításáért.” (Kármán – Kónya 2008:17).

Az önkéntesek a nálunk összegyűjtött ismereteket később bárhol kamatoztathatják.

„A Nemzeti Humanitárius Koordinációs Tanács tagszervezeteinél hosszú évek alatt összegyűlt tapasztalatokat rendszerezve, megosztva egymással és kiegészítve a kormány

segítségnyújtásával, illetve az önkéntesek képzésével, létszámuk növekedésével hathatósabb segítséget nyújthatunk. Azt tapasztaltuk az eddigi krízisekben, hogy a magyar társadalom a bajban egy emberként tud fellépni, legyenek akármilyen ellentétek is közöttünk. Véleményem szerint, ha a közös munkánkat és annak eredményeit eljuttatjuk a társadalom minél nagyobb részéhez, akkor a társadalom talán még szívesebben veszi ki a részét majd a közös feladatokból.” (Felebarát Magazin 2022:11-13)

Élménytábor idősöknek és nyári táboroztatás önkéntesek bevonásával

Második alkalommal szervezte meg 2022-ben a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ a Cédrus Bentlakásos Alkotói Tábor idősök részére, önkéntesek bevonásával.

Amikor a tábor ötlete először felmerült 2021-ben, azért választottuk a Cédrus nevet, mert az egy rendkívül hosszú életű növény, ami 2-3000 évig él, és 50 éves kora előtt ritkán fordul termőre. Szívós és ellenálló, sokáig kellemes illatú fa.

Úgy gondoltuk, hogy az idősödő embereknek is szükségük van nyári tábori élményekre. Fontosnak tartottuk, hogy COVID-19 járvány után visszavezessük ezt a korosztályt is a közösségi programok felé. Valljuk, hogy a 65 éven felüliek csak idősödők, nem idősök, akár aktív tagjai lehetnek a társadalomnak. Nem mindegy, hogy egy idősödő embert milyen környezet vesz körül, beszűkül-e az élete, vagy éppen kiteljesedik, mert támogató attitűddel fordulunk felé.

A tábori foglalkoztatásba szakembereket vontunk be, és több mint 20 önkéntest, hogy megtanítsunk olyan tevékenységeket, amelyeket hazavihetnek, és később otthon is gyakorolhatnak. Az önkéntesek 80 százaléka 65 éven felüli nyugdíjas volt: horgolni, csuhét fonni, nemezelní, agyagozni, szőni, fonni, mézeskalácsot festeni, énekelni tanították a táborlakókat. A Baráthegeyi Vakvezető és Segítő Kutya Iskola Alapítvány jóvoltából két önkéntes kutya segítette a munkánkat nevelőjükkal.

A tudatos öregedésre való buzdítás, az egészségprevenció támogatása egy másik célunk volt a táborban. Az ételek megválogatása, az aktív mozgás, a jó keringés karbantartása, a szűrővizsgálatokon való részvétel ugyancsak lényeges szempont, mert az egészségben eltöltött évek aránya meghatározó.

Ebben az esztendőben új programokat terveztünk, ellátogattunk színházba, lovagolni, hívtunk meseterapeutát, készítettünk olvasósarkot. A könyveket a tábor zárása után mindenki hazavihette. Az elzamajori Pelinkán-ház Erdei Iskolában barátságok szövődtek az önkéntesek

és a táborlakók között, mondhatjuk, örök barátságok. Reméljük, hogy jövőre még többen csatlakoznak hozzánk.

Az önkéntesek számára is fontos a közösség. Az a tapasztalatom, hogy az önkénteseknek legalább annyira szükségük van a családon, a munkahelyen, az iskolán kívüli társaságra mint azoknak, akiket rászorultakként emlegetünk, akik intézményekben élnek, akikhez önkéntesként megyünk beszélgetni, segíteni. A COVID-19 járvány után elmagányosodott társadalomnak az önkéntes munka segítséget nyújthat, mert „ellene hat” az egyedüllétnek, a társtalanságnak. Az önkéntesség nem csupán feltöltődést, esetleg pályaválasztási segítséget ad, célt is kínálhat az életünknek. Még a digitális eszközök túlzott használata ellen is sikerrel „bevethető”, hiszen az internethasználat egyre több mentális, pszichiátriai problémát teremt.

ÖSSZEGZÉS – RÖVID ÉRTÉKELÉS, TOVÁBBI CÉLOK

Az önkéntes munka további folyamatos beépítése a baptista szociális szolgáltatói területre egyben a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ szervezetfejlesztésének célja is. A helyi baptista közösségek megerősítése, a hit alapú segítségnyújtás értékeinek megőrzése, a fogyatékkal élők bevonása, a hátrányos helyzetben élők, etnikai kisebbségben lévők segítése továbbra is a baptista szociális szolgáltatás küldetése. Az önkéntesek foglalkoztatása segíthetne a baptista fenntartású intézményeknek túlélni az ágazat humán erőforrásainak hiányosságait, és növelheti a szociális szolgáltatások minőségét.

Az önkéntes munka népszerűsítése a baptista közösségeken, a gyülekezeteken kívül is fontos, hiszen a váratlan helyzetekben, járványok, háborúk idején az egyetlen módja a társadalmi összefogásnak, és az anyagi, lelki támogatásnak.

„Az önkéntesek hatalmas munkát végeztek az utóbbi hónapokban és valóban nagy segítséget jelentettek a karitatív szervezeteknek. A hat nagy karitatív szervezetből, öt egyházhoz köthető, ezért a fizikai segítségnyújtáson túl, érthető módon a legalább annyira fontos lelki támogatás is megjelenik. Véleményemet tehát fenntartom, büszke vagyok az önkéntesekre, akik beleálltak ebbe a feladatba. Az önkéntesség, önkéntes szolgálat hatékonyabbá tétele azon múlik, hogy minden láncszem érezze, hasznos és feladata van. Ehhez pedig arra van szükség, hogy a legénység értse, merre halad a hajó. Amennyiben ez teljesül és mindenki a helyén érzi magát, sokkal hamarabb kialakul a hatékony közös munka.” (Felebarát Magazin 2022:11-13)

IRODALOM

Kármán Erika-Kónya Gizella (2008): Önkéntes Menedzsment Alapok, Budapest: Önkéntes Központ Alapítvány.

Felebarát Magazin (2022): Beszélgetés Soltész Miklós államtitkárral, a Nemzeti Humanitárius Koordinációs Tanács elnökével. pp. 11-13.

Internetes források:

Baptista Szeretetszolgálat (baptistasegely.hu) Letöltve: 2022.11.09.

Cselekvő Közösségek – aktív közösségi szerepvállalás: Tudástár Letöltve: 2022.11.09.

Mire jó az önkéntesség? (nyest.hu) Letöltve: 2022. 11. 09.

AZ EGYSZERI ÖNKÉNTES - EGY NEMZETKÖZI KUTATÁS EREDMÉNYEI

PERPÉK ÉVA¹

Compion, Sara – Meijs, Lucas – Cnaan, Ram A. – Krasnopolskaya, Irina – von Schnurbein, Georg – Abu-Rumman, Samir (2022). Repeat and non-returning volunteers: The promise of episodic events for volunteer recruitment and retention. *Voluntas*, 33, pp. 472–482.

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.4.125-129>

BEVEZETÉS – A TANULMÁNY TÉMÁJA ÉS CÉLJAI

Tanulmányukban Compion és szerzőtársai a szakirodalom és a korábbi kutatási eredmények áttekintése után két hiányterületre mutatnak rá. Az egyik az, hogy eddig jellemzően nem végeztek kutatást arról, hogy mekkora arányban válnak az egy eseményre bevonódott epizodikus önkéntesek aktívabb önkéntesekké. A másik pedig az, hogy az ebbéli szándékok mennyiben valósulnak meg és válnak tetté, azaz az önkéntesség valóban realizálódik-e? Nem, vagy alig rendelkezünk továbbá adatokkal azokról, akik csak egy alkalom erejéig voltak önkéntesek. A szerzők ez utóbbi téma vizsgálatára fókuszáltak.

Témaválasztásukat azzal indokolták, hogy míg a korábbi kutatások az ismétlődő önkéntességre koncentráltak, addig kevés figyelem irányult azokra az epizodikus önkéntesekre, akik egy egyszeri bevonódás után nem folytatták önkéntességüket a későbbiekben. Vizsgálatuk relevanciáját az adta, hogy világszerte egyre népszerűbbek az olyan egyszeri vagy rövid távú önkéntes tevékenységek, rendezvények, mint például a szemétszedés, a jótékonyági futás, a különböző fesztiválok vagy éppen a gyűjtési akciók. Az ilyen események epizodikusak, alkalmiak és csak rövid elkötelezettséget igényelnek a részt

¹ Perpék Éva (PhD) szociológus-közgazdász, tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont MTA Kiváló Kutatóhely.

vevő önkéntesektől (Hustinx et al. 2008; Macduff 2005). Az önkéntesek a tevékenységbe való bekapcsolódás után távozhatnak (Cnaan et al. 2022), nem kell hosszan az eseményt szervező csoporthoz tartozniuk és elköteleződniük.

Compion és szerzőtársai cikkükben a vissza nem térő, azaz az egyszeri és a visszatérő, más szóval alkalmi önkénteseket hasonlítják össze feltárva azokat a jellemzőket, amelyek a két epizodikus önkéntes csoportot megkülönböztetik egymástól.

Kutatási kérdéseiket a következőképp fogalmazták meg:

- Míg a legtöbb epizodikus önkéntes azt tervezi, hogy tevékenységét folytatja a jövőben, egyesek miért csak egy alkalomra aktivizálódnak?
- A visszatérő és a vissza nem térő önkénteseket mennyiben jellemzik más szociodemográfiai tulajdonságok vagy önkéntes tapasztalatok?

Egyetérthetünk a szerzőkkel abban, hogy e kérdések megválaszolása fontos adalékokkal szolgálhat az önkéntességre való készség és képesség (volunteerability, lásd Haski-Leventhal et al. 2018) megértésében és magyarázatában.

A kutatás erőssége, hogy eredményei egy nagymintás nemzetközi felmérésen alapszanak, amely felmérés 19 ország 9772 epizodikus önkéntese körében készült. Az önkéntesség bázis éve 2017 vagy 2018 volt a surveyben. A vissza nem térő, egyszeri önkéntesek almintája 725 főből állt.

Az egyváltozós adatelemzésen túl a szerzők logisztikus regressziót alkalmaztak a különbségek megragadására. A modell függő változója a „nem-önkénteskedés” volt. Ezt a kérdőívben azzal az állítással mérték, hogy az illető nem fog többé a (közel) jövőben önkéntes tevékenységet végezni. A logisztikus regressziós modellbe magyarázó változóként a *motivációt* (altruista, utilitarista, társas), az *egyedül* (versus csoporttal, családdal, barátokkal) történő részvételt, a korábbi önkéntes *tapasztalatot* és az *elégedettséget* (általános tapasztalat, a szolgáltatás minősége, a feladat testhezállósága) vonták be. Kontrollváltozóként a kort, az iskolai végzettséget, a nemet, a családi állapotot és a gazdasági aktivitást használták.

EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A nemzetközi adatokon nyugvó eredmények azt mutatják, hogy az alkalmi önkéntesek igen alacsony aránya, alig 7 százaléka nem akart a jövőben újra önkéntes tevékenységet végezni. A

megkérdezettek döntő többsége tehát tervezte az önkéntesség folytatását. A visszatérő és vissza nem térő (egyszeri) önkéntesek összehasonlításából az derült ki a kutatás során, hogy

- az először önkéntes,
- a fiatalabb korcsoporthoz tartozó,
- a valamivel kevésbé iskolázott, és
- az önállóan (nem családi, baráti közösségben vagy egyéb csoportban) résztvevő önkéntesek nagyobb valószínűséggel számoltak be arról, hogy nem hajlandók az ismételt önkéntes aktivitásra.

Az eredmények szerint az egyszeri önkéntesek azt jelezték, hogy az adott eseményen *kevésbé kielégítő tapasztalatokat* szereztek, noha – kontrainditív adatként – jellemzőbb volt rájuk az *altruista* motiváció. A szerzők az Omoto és Snyder (2002) által kidolgozott önkéntesség folyamatelméletéhez (Volunteer Process Model) illeszkedve több fontos tanulságot fogalmaztak meg az epizodikus önkéntességről.

Először is megállapították, hogy a motivációk önmagukban nem magyarázzák meg az ismétlődő önkéntességet, ahhoz további előfeltételek is szükségesek. Az altruista motivációk például ellenőztönözői az ismételt önkéntességnek, mivel nehezen egyeztethetők össze azokkal a tipikus önkéntes menedzsment gyakorlatokkal, amelyek az elismerésre vagy egyéb jutalmakra apellálnak. Továbbá, az altruista indíttatásúak már egyetlen esemény során kielégíthetik azt az igényüket, hogy jót tegyenek (Compion et al. 2022:479). Ellenben azok, akiket egy konkrét cél vagy társas motivációk vezérelnek, nagyobb eséllyel lesznek újra önkéntesek.

Másodszor, rámutattak arra is, hogy az egyszeri önkéntesség során a társadalmi, közösségi beágyazottságot (social embeddedness) sem érdemes túlértékelni. A már meglévő közösségek (klubok, vallási közösségek, munkahelyi programok) bár hatékonyan hívhatják és motiválhatják önkéntességre azokat, akiknek még nincsenek ilyen tapasztalataik, de az egyének egyetlen eseményre akár egyedül, társak nélkül is bevon(z)hatók.

A *harmadik* lényeges következtetése a szerzőknek, hogy az eseményeken (fesztiválok, jótékonyági akciók stb.) végzett önkéntes tevékenység ígéretes eszköz egy közösség önkéntesség potenciáljának fejlesztésére. A rendezvények kapuként szolgálhatnak és alkalmasak arra, hogy új szereplők váljanak alkalmi önkéntesekké. Az eredmények szerint

ugyanis az új önkéntesek körében igen magas volt azok aránya, akik a jövőben újra részt vennének önkéntes aktivitásban.

AJÁNLÁS

A tanulmány végkövetkeztetését mind az önkéntesség elméleti, mind gyakorlati szakembereinek érdemes fontolóra venni. Eszerint az önkéntességet – különös tekintettel az ismétlődő önkéntességre – több faktor együttállása határozza meg: ezek a motivációk, a társadalmi, közösségi beágyazottság és a korábbi önkéntes tapasztalatok. Ezen belül véleményünk szerint kiemelt jelentősége van annak, hogy az önkéntes akciók értelmes és értékes célokat tűzzenek ki, valamint az első önkéntes tapasztalat valóban pozitív és megisméltésre érdemes legyen.

IRODALOM

- Almog-Bar, Michal – Ashkenazi-Anor, Mayrav – Hersberger-Langloh, Sophie E. et al. (2022): Age is but a number? An exploration of age differences in episodic volunteering. *Voluntas*, 33., 483–496. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-022-00491-6>
- Cnaan, Ram A. – Meijs, Lucas – Brudney, Jeffrey L. – Hersberger-Langloh, Sophie – Okada, Aya – Abu-Rumman, Samir (2022): You thought that this would be easy? Seeking an understanding of episodic volunteering. *Voluntas*, 33., pp. 415–427. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00329-7>
- Compion, Sara – Meijs, Lucas – Cnaan, Ram A. – Krasnopolskaya, Irina – von Schnurbein, Georg – Abu-Rumman, Samir (2022): Repeat and non-returning volunteers: The promise of episodic events for volunteer recruitment and retention. *Voluntas*, 33, pp. 472–482. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-022-00452-z>
- Compion, Sara – Cnaan, Ram A. – Brudney, Jeffrey L. et al. (2022): ‘Young, Fun, and Free:’ Episodic Volunteers in Ghana, South Africa, and Tanzania. *Voluntas*, 33, pp. 443–458. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00324-y>
- Haski-Leventhal, Debbie – Meijs, Lucas C.P.M. – Lockstone-Binney, Leonie – Holmes, Kirsten – Oppenheimer, Melanie (2018): Measuring volunteerability and the capacity to volunteer among non-volunteers: Implications for social policy. *Social Policy Administration*, 52(5) pp. 1139–1167. DOI: <https://doi.org/10.1111/spol.12342>
- Hersberger-Langloh, Sophie E. – von Schnurbein, Georg – Kang, Chulhee et al. (2022): For the Love of Art? Episodic Volunteering at Cultural Events. *Voluntas*, 33, pp. 428–442. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00392-0>
- Hustinx, Lesley – Haski-Leventhal, Debbie – Handy, Femida (2008): One of a kind? Comparing episodic and regular volunteers at the Philadelphia Ronald McDonald House. *International Journal of Volunteer Administration*, 25(3) pp. 50–65.
- Macduff, Nancy (2005): Societal changes and the rise of the episodic volunteer. In: Brudney, Jeffrey L. (ed.): *Emerging areas of volunteering: ARNOVA Occasional paper series*. University of Georgia, 1(2) pp. 51–64.

- Okada, Aya – Ishida, Yu – Yamauchi, Naoto et al. (2022): Episodic Volunteering in Sport Events: A Seven-Country Analysis. *Voluntas* 33, pp. 459–471. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00428-5>
- Omoto, Allen M. – Snyder, Mark (2002): Considerations of community: The context and process of volunteerism. *American Behavioral Scientist*, 45(5) pp. 846-867.
- Sills, David L. (1957/1980): *The volunteers, means and ends in a national organization*. Glencoe, IL: Free Press.

AZ ÖNKÉNTESSÉG MINT TÁRSADALMI ÉS KÖZÖSSÉGI BEFOGADÁS AZ IDŐSKORÚAKNÁL – EGY FINN VIZSGÁLAT TANULSÁGAI

LAKI ILDIKÓ¹

Utta Tiittanen – Riitta Turjamaa (2022): Social inclusion and communality of volunteering: A focus group study of older people's experiences. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19(9). 5141. pp. 1-10.

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.4.130-134>

BEVEZETÉS

Napjaink izgalmas vizsgálati területeként jelennek meg a különböző korosztályokhoz tartozó emberek önkéntességben való részvételére irányuló kutatások, azok eredményeinek feldolgozása, adaptálása. Ennél talán még érdekesebb téma a 65 éven felüliek önkéntességének vizsgálata, különös tekintettel annak a közösségi beilleszkedésre gyakorolt hatása.

A közösségi szemlélet a társadalmi integráció elősegítésében szerepet játszó működési mechanizmus, mely motiváción, ösztönzésen alapul, ami egyaránt érvényes az idős vagy fiatal csoportba tartozókra. Tapasztalható, hogy világszerte emelkedik a várható élettartam, egyre idősebbek és hosszabb életűek leszünk. Az idős emberek számára is egyre fontosabb az, hogy részt vegyenek a közösségekben, csoportokban, hiszen ez hatást gyakorol az egészségükre, szociális kompetenciáikra, csökkentve magányosságukat, társadalmi kirekesztettség érzetüket.

A szociális mellett az egészségügyi rendszer is megpróbál megfelelni az idősök elvárásai által támasztott kihívásoknak, az otthonában élő idősödő lakosság igényeinek figyelembevételével.

¹ Laki Ildikó (PhD) docens, Milton Friedman Egyetem

Ennek hatékony eszközeként jelenik meg az önkéntesség, amely e korosztály számára egyértelműen a társadalmi integráció elvének gyakorlati megvalósításában segíthet.

Mint ismert, az önkéntesség ösztönzi, inspirálja a bevontak aktivitását, összefonódva a befogadással és a közösségi érzéssel. Az idősek úgy vélik, ez a tevékenység lehetőséget teremt arra, hogy változtassanak életükön, egyéni ötleteiket megvalósíthassák, kiteljesedhessenek.

Számos tanulmány (lásd például Pettigrew et al. 2020) arra mutatott rá, hogy a közösségiség/közösségi érzés (communality/sense of communality) és a befogadás impressziója pozitív hatást gyakorolhat az idősek általános jólétére, életlehetőségeikre is. A cselekvés, a közösségért vállalt feladatok, a „másokról való gondoskodás” az idősek számára még fontosabb vállalást jelent, mint más korosztályok esetében. A szociális készségek megerősítik a befogadás élményét, hozzájárulnak ahhoz, hogy az ember részévé váljon egy vagy több közösségnek.

A korábbi kutatások (lásd például Anderson et al. 2014) eredményei ugyanakkor azt is megmutatták, hogy az önkéntes lehetőségek, fejlesztések hatást gyakorolnak az idősek saját céljainak felismerésére is.

A jelen tanulmány két finn szerzője nem hagyta azt sem figyelmen kívül, hogy a közigazgatásban/egészségügyben dolgozó szakemberek milyen fontos szerepet játszanak az idős emberek önkéntesség iránti vonzalmának felismerésében, lehetséges erőforrásaik feltárásában. Az önkéntességgel foglalkozó vizsgálatok többsége éppen ezért az önkéntesség hatásának vizsgálatára összpontosít, hiszen ezen elemzések eredményei lehetőséget adhatnak arra, hogy az egészségügyi ágazat a különböző egyesületekkel, szervezetekkel együttműködve, kidolgozhasson új, önkéntességre épülő tevékenységi modelleket az időskorúak önkéntesként való foglalkoztatására.

Tiittanen és Turjamaa 2022-ben megjelent tanulmányának célja, hogy feltárják az idősek önkéntességre motiválásának tényezőit, megismertessék társadalmi befogadásuk és közösségi részvételük lehetőségeinek alternatíváit.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERTANA

A szerzők alapvetően fókuszcsoportos módszertannal dolgoztak. E vizsgálati forma arra adott lehetőséget, hogy a résztvevők közösen tudjanak beszélgetni, illetve gondolkodni e

napjainkban aktuális témáról. A fókuszcsoporthoz beszélgetéseket 2020–2021-ben két kelet-finnországi régióban bonyolították le, 38 fővel, akik között 28 nő és 10 férfi résztvevő volt. A 38 résztvevő közül 21 fő egy és kilenc év, míg 14 fő tíz évnél régebb óta volt önkéntes, és csak 3 fő volt az, akinek semmilyen önkéntes tapasztalata nem volt.

A 65–81 év közötti, vidéki finn városban élő tanárokat, magánvállalkozókat, mérnököket, ápolókat, bolti eladókat és szociális munkásokat nyolc fókuszcsoporthoz osztották.

A vizsgálatot végző két kutató szakmailag elengedhetetlennek tartotta a résztvevőkkel kialakított bizalmas kapcsolatot, ezzel is segítve a válaszadói hajlandóságukat.

A beszélgetés során – amely 35-130 percet vett igénybe – három önkéntességgel kapcsolatos téma került a fókuszcsoporthoz vizsgálat középpontjába:

- *Mi motiválta az önkéntes munkába való bekapcsolódásra?*
- *Hogyan hat az önkéntesség az önkéntesek közösségérzetére (sense of communality)?*
- *Hogyan hatott az önkéntesség az önkéntes befogadására?*

A vizsgálat eredményeinek feldolgozása tartalomelemző módszerrel készült. Első körben a felvett tartalmak átolvasására, a másodikban szövegelemzésre került sor, és végül az adatokat kategóriákba sorolták.

MI ÖSZTÖNZI AZ IDŐSKORÚAKAT AZ ÖNKÉNTESSÉGRE?

A fókuszcsoporthoz beszélgetések eredményei azt mutatták, hogy időskorban az önkéntes munka elsősorban a tevékenységet végzők aktivitásától és motivációjától függ, illetve kiemelt szempontot jelentett még az adott tevékenység támogatása. Az idős önkéntesek munkatapasztalata sokat segített abban, hogy a feladatot miként kezeljék. A válaszadók azt is megemlézték, sok esetben el kellett tennie egy „kis” időnek ahhoz, hogy képesek legyenek a választott önkéntes feladatba bekapcsolódni. Erre a közös éneklésben való részvétel példáját említették. Kezdetben a háttérből figyelve vettek részt a segítő csoporttal való éneklésben, és ezt követően – bátorságot érezve – léptek be a közös tevékenységbe.

A vizsgálatban résztvevők erőteljesen hangsúlyozták az érzelmi indítékok fontosságát is. Valamennyien úgy fogalmaztak, hogy az önkéntes munkában való részvétel motivációs szempontból „a mi idősek segítünk az embereknek” gondolatának jegyében történik. További faktorként a segítségnyújtás vágyát említették, kiegészítve a tanulás és az új dolgok iránti érdeklődéssel.

Sokan vélik úgy, hogy magányos idősként az önkéntesség egy lehetőség: megismerkedni, beszélgetni más emberekkel, különös tekintettel a közös találkozásokra, intim viszonyok kialakítására kortársakkal.

A KÖZÖSSÉG ÉRZÉS ÉS BEFOGADÁS MINT TÁRSADALMI TŐKE AZ IDŐSKORÚAK ÖNKÉNTESSÉGÉBEN

Az fókuszcsoportos vizsgálat alapján kibontakozott az a tartalom, amely az önkéntesség több szempontú befolyásolását illusztrálta. A közösségben történő együttműködés, a tapasztalatok megosztása, az egyéni vagy csoportos munkavégzés mind izgalmas eredményekként jelennek meg a tanulmányban. Az önkéntesség erősítette az önkéntesek körében a befogadást, sőt ezen keresztül az egyéni életek újragondolását, a személyes pár/baráti kapcsolatokba való mélyebb betekintést. A saját tudás, ismeret, készség és képesség az önkéntes munka végzése során egyaránt felhasználtatott.

A szerzőpáros más eredményekre is rávilágított tanulmányukban, így például, válaszadóik szerint az önkéntesség kitöltötte számukra a társadalmi űrt. Az idősök általános társadalmi jólétére kiemelten kedvező hatást gyakoroltak az önkéntes tevékenység keretén belül végzett foglalatosságok. A közösség és befogadás mint társadalmi tőke, kapcsolati hálóként jelent meg életükben, amit mindennapjaikban sok esetben kiemelten kezeltek. A kutatók által feltártak szerint az önkéntesek úgy érezték, szívesen látták őket az önkéntesek csoportjában, összetartozást, elfogadást tapasztaltak. A korábbi – hasonló témában írt – munkákban az önkéntes szereplők arról számoltak be, hogy azért kezdtek önkéntes munkába, mert aktívak szerettek volna maradni – ezt Tiittanen és Turjamaa eredményei is megerősítették

Az idős önkéntesek számára nem merült fel motivációként az egyéni karrierutak megvalósítására irányuló törekvés igénye, szemben a célként kitűzött szociabilitással, a saját fejlődésük lehetőségével. Ez utóbbi köszönhető a finn értékrendszernek és a mindennapokban jelenlévő biztonságnak.

A lényeges kérdés azonban az, hogy a népesség elöregedésével az idősök számára nyújtott önkormányzati szolgáltatások képesek lesznek-e önmaguk biztosítani a mindennapokhoz, társas együttlétekhez kapcsolódó segítséget a nonprofit szervezetek nélkül.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány egy kismintás vizsgálat alapján mutatta a finn időskorú önkéntesek tapasztalatait tevékenységük motivációs indokainak tükrében, kiemelve azon szempontokat, hogy önkéntességük miként befolyásolja társadalmi, közösségi beilleszkedésüket, valamint közösségi létüket. Az önkéntesek közösségi léte a vizsgált csoport számára különösen fontosnak mutatkozott, hiszen a magányosság, egyedüllét ellensúlyozása mellett egy olyan kulturális tőke teremtő erejét is jelenti, amely hosszú távon az egyéni kapcsolatokra is hat. Az idősek közösségi érzését a mindenki által ismert szabályok erősítik.

Ugyanakkor a finn tapasztalatok szerint az időseknek több támogatásra van szükségük az önkormányzatok részéről, a közösségi szolgáltatásokkal pedig erősebb együttműködés kialakítására kellene törekedni, mivel e szervezetek nem minden esetben képesek reagálni az idős népesség élethelyzeteiben előforduló kihívásokra.

A tanulmány legfőbb mondanivalóját abban láthatjuk, hogy az időskorúak társadalmi megítélésében különösen fontos eszköz az önkéntességben való részvételük lehetőségének megteremtése, illetve ezáltal az egyéni és kollektív elfogadásuk gördülékenyebbé válása. Az önkéntesség ugyanakkor az e korosztályba tartozók számára is értékteremtő cselekvési mechanizmust jelent; segít a magány oldásában, a közösségek iránti elköteleződés kialakításában, valamint a generációk közötti szakadék feloldásában. Ezért is ajánlom a jelen összefoglalást azoknak a szakembereknek, önkénteseknek, illetve az egyetemi oktatásban résztvevő hallgatóknak és oktatóknak, akik szeretnék megismerni az idős korosztály önkéntességhez való viszonyát, a közösségi kapcsolódásuk megteremtésének különböző formáit, valamint azokat a lehetséges alternatívákat, amelyekkel hosszú távon az önkéntességi programba a csoport bevonható.

IRODALOM

Pettigrew, Simone – Jongenelis, Michelle – Jackson, Ben – Warburton, Jeni (2020): A randomized controlled trial and pragmatic analysis of the effects of volunteering on the health and well-being of older people. *Aging Clin. Exp. Res.* 32, pp.711-721. DOI:10.1007/s40520-019-01241-3

Anderson, Nicole – Damianakis, Techla – Kröger, Edeltraut – Wagner, Laura – Deirdre R Dawson, Deidre – Binns, Malcom – Bernstein, Syrelle – Caspi, Elion – Cook, Susanne (2014): The benefits associated with volunteering among seniors: A critical review and recommendations for future research. *Psychol. Bull.* 140, pp. 1505–1533. DOI:10.1037/a0037610.